

# KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA  
AZ  
UNITÁRIUS EGYHÁZ



101 ÉVFOLYAM  
ALAPÍTÁSI  
ÉVE  
1861

**2**  
**1995**



# KERESZTÉNY MAGVETŐ

101. évfolyam • 1995 • 2.szám  
Kolozsvár

## TARTALOM

A húsvéti felismerés ..... 95

### TANULMÁNYOK

Dr. Varga Béla:	Az unitárius vallás .....	96
Dr. Donald Harrington:	A jellem általi üdvözülés .....	108
Dr. Rend Aranka:	A legpusztítóbb népbetegség - a tuberkulózis - visszatérőben .....	111
Balázsi Dénes:	Ürmösi József emberszolgálatá .....	119
Dr. Molnár István:	Adalékok a székelykeresztúri egyházkör ekklézsiáinak ismertetéséhez (6.rész) .....	126
Dr. Gaal György:	Unitárius épületek és építkezések az egykori kolozsvári Magyar utcában .....	136

### SZÓSZÉK-ÚRASZTALA

Simén Domokos:	Csodavárók - csodatevők .....	150
	A gyökér mindig új hajtást tud hozni, ha életrevaló .....	152
	Isten harangjai vagyunk .....	155
Pálfi Dénes:	Bűnbánat - bűnbocsánat .....	157
	Megmaradni örökké .....	160
Dr. Peter Raible:	"Ki az én felebarátom?" .....	162
Eszmék, Gondolatok .....		167
Egyházi élet - Hírek .....		168
Könyvszemle .....		171

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő-  
bizottság elnöke és felelős szerkesztő: Dr.Erdő János; tagjai: Dr.Szabó Árpád, Dr.Rezi  
Elek, Kovács István, Szabó Dezső, Szász Ferenc, Andrási György és Mikó Lőrinc.  
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9.sz. Tel: 064/19.32.26. Fax: 064/19.59.27.  
Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-ul 21 Decembrie nr.9.

### E számunk szerzői:

*Dr. Varga Béla teol. tanár, püspök; dr. Donald Harrington ny. amerikai unitárius lelkész;  
dr. Rend Aranka kolozsvári főorvos; Balázsi Dénes középiskolai tanár; dr. Molnár István  
ny. tanár, kutató; dr. Gaal György kolozsvári tanár; Simén Domokos csíkszeredai,  
Pálfi Dénes sinfalvi, dr. Peter Raible amerikai - Seattle - unitárius lelkész*

# CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania  
Cl • Cluj - Napoca • 1995/2

---

## CONTENTS

Easter Faith .....	95
--------------------	----

### STUDIES

Dr. Béla Varga:	The Unitarian Religion .....	96
Dr. Donald Harrington:	Salvation by Character .....	108
Dr. Aranka Rend:	Tuberculosis the most Devastating Disvease Is Coming back .....	111
Dénes Balázsi:	The Human Service of József Úrmösi .....	119
Dr. István Molnár:	Data Concerning the History of the Keresztur District Parishes (6th Part) .....	126
Dr. György Gaal:	Unitarian Buildings and Constructions in the Former Magyar Street, Kolozsvár .....	136

### SERMONS

Domokos Simén:	Waiting for Miracles, Doing Miracles .....	150
	The Root Can always Bring forth New Sprout if It Is Able to Live .....	152
	We Are God's Bells .....	155
Dénes Pálfi:	Repentance- Forgiveness of Sins .....	157
	Eternal Life .....	160
Dr. Peter Raible:	Who Is my Neighbour? .....	162
Ideas, Thoughts .....		167
Church Life - News .....		168
Book Reviews .....		171

---

The President and Responsible Editor: Dr. János Erdő; Members of the Editorial Board:  
Dr. Árpád Szabó, Dr. Elek Rezi, István Kovács, Dezső Szabó, Ferenc Szász,  
György András and Lőrinc Mikó.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania  
Tel: 064/19.32.36. Fax: 064/19.59.27.

## A HÚSVÉTI FELISMERÉS

A nagypénteki események után a fájdalomban meggyötört emberi lelkek megújultak. Jézusnak, az eszményi embernek hősi harca a keresztszenvedéseiben megszépül, s a jobb és áldottabb életet sóvárgók a halál árnyékában örökre megszerették őt. Ez a belső, lelki elkötelezés elmélyítette gondolataikat, és befelé hulló könnyeket indított el azoknál, akik éppen akkor vesztették el legdrágább kincsüket, amikor azt legigazabban szerették volna magukhoz ölelni.

A nagy veszteség, az elhagyatottság, az egyedülvalóságra döbrent drága lélek, egy összeomló világot, megsemmisült álmot sirató nép olyaná lett, mint a feltört ugar, amelynek göröngyei termékeny talajjá válnak. Ebből fakadtak ki az első húsvéti legendák történései s született meg a teremtő hit ereje, amely az összetört, széthullott életemlékekből is fel tudta építeni a diadalmas és reményteljes jövő vigasztalását. A bizonytalanság sötét mélységeiben kilobbant a lélekből a megmaradás és élni akarás tiszta ösztöne, az örökélet megelevenítő tüze.

Nem csoda történt akkor s nem hihetetlen események láncolata indult el, hanem a megkínzott és mélységbe szakadt lélek végtelen erőfeszítése arra törekedett, hogy önmagára találjon. Ebben a lázas küzdelemben örök emberi tapasztalással megismerte az élet törvényét s meglátta abban Isten gondviselő intézkedését. Ebben a felismerésben válik ünnepé húsvét, s ebből áradt évszázadokon át millióknak vigasztalás és remény. Ha ezekben az időkben nagy küzdelmek örlő erőit érezzük, ha virradásainkban és alkonyainkban keresztre feszített reményeket és igazságokat látunk, ha belereszket életünk a nagy tragédia fájdalmába, ha lelkünk a félelemtől halálra sápad, ha aggodalmaink olykor magmaradt kevés erőt felemésztek, ha megszorodott lelkünk elcsüggedve önmagába hull, ha megrendül a föld és villámok cikáznak az égbolton - egy ősi, elszánt utolsó emberi vállalkozással a lehetetlent is megpróbálva -, segítsük életre önmagunkból az eltemetett hitet. Ennek a hitnek léleklángját alázatos áhítattal, reménykedő bizalommal vigyük el a történelmi húsvétban diadalmasan fellángolt örökélet tüzéhez, s ott a fénylő, világító és eligazító ereje megújul.

Mi unitáriusok úgy tudjuk, hogy ez a teljesen soha el nem pusztítható Hit Isten ajándéka, s ezért ragaszkodunk ahhoz. Ennek megújuló ereje és lendülete alakította történelmünk ragyogó napjait, ez adott nekünk őszinte, tiszta lelkű, áldozatos életű férfiakat és nőket, s táplálta szüntelen intézményeinken át a magyar unitárius szellem társadalmat formáló igaz valóságát. Ezt a hitet sok emberi kebelben, a nép szívében, itt a Kárpátok ölében táplálta Isten szüntelen, hogy a húsvéti emlékek áldásával rendületlenül és bizakodva várjuk Istenországát eljöveteletét.

F. J.

# TANULMÁNYOK

---

Dr. VARGA BÉLA

## AZ UNITÁRIUS VALLÁS

Az unitárius vallás a reformációnak közvetlen leszármazottja, a 16. század vallásos fejlődésének logikus és természetes következménye. A reformáció a kereszténység hitigazságait és tartalmát a Biblia alapján vette vizsgálat alá, s a Bibliának, mint eredeti forrásnak fontosságát és tekintélyét hangsúlyozva, munkáját erre alapította. A reformációnak a vallás területén végrehajtott minden alkotása, s így természetesen az unitárius vallás is, a Biblián alapszik. Dávid Ferenc, az unitárius vallás megalapítója (1510 - 1579) a 16. század szellemében, tisztán a Bibliára támaszkodva, bizonyítja hitének igazságait éppen úgy, mint a többi reformátorok.

Az unitárius vallás keletkezése tehát, mint a többi protestáns testvéreié, megalapítójának a Biblia tanulmányozása révén nyert hitbeli, illetve teológiai meggyőződésére vezethető vissza. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert némelyek szerint az unitárius vallás a 16. század humanisztikus mozgalmában leli gyökereit. Kétségtelen, hogy a humanizmus és a reformáció között vannak kapcsolatok, és az előbbi hatással volt az utóbbira, illetve az egyik mozgatója volt a másiknak. Ugyanez áll fenn az unitárius vallásra is, de nagyobb mértékben, mint a hitújítás folyamán kialakult más protestáns felekezetekre.

Az unitárius vallás hosszas teológiai viták eredménye, mint a többi. Dávid Ferenc gondolatvilágában nem egyszerre született meg, hanem az évtizedek nehéz és küzdelmes szellemi csatái alatt a szentírás állandó tanulmányozása a más rokon ellentétes gondolkodású, részben külföldi, részben belföldi tudósokkal való érintkezés közben. Csak lassan alakult ki benne a tisztán teológiai elgondolás, melynek következményeit ő még talán át sem pillanthatta a maguk teljességükben, részleteiben való kifejtését pedig elvégezni nem volt ideje. Ennek a teológiai álláspontnak alapvető gondolata az, hogy Jézus ember volt, és ennek következtében az Isten egyetlen egy. Dávid Ferenc egy posthumus, Pokoly József által azonban hitelesen tőle származónak elismert műve (*Defensio Francisci Davidis in negatio de non invocando Jesu Christo in precibus, 1582*) záró fejezetében, amely a "De dualitate" címet viseli, a következő szavak olvashatók: "A Krisztusban való hit nem egyéb, mint a hit az Atyának a Fiu

\* "Értekezés a kettős istenségről" címen Márkos Albert fordításában 1904-ben jelent meg magyar nyelven Kolozsvárt.

által megjelentett bizonyágtételében, amely hitnek ismertető jele a benső tisztaság, a szeretet, a külső jámbor élet és a jó cselekedetek."

Az unitárius vallás teológiai kiinduló pontját alkotó e pár tétel egyúttal ennek a vallásnak úgyszólván magva. Lehetőségeiben és perspektívájában ez a pár teológiai megállapítás szinte kimeríthetetlen. Az a tétel, hogy Jézus ember, forradalmi jelentőségű volt a 16. században, s forradalmi jelentőségűnek mondható ma is, ha elgondoljuk, hogy a hivatalos keresztény világ kevés kivétellel mind e mai napig a niceai zsinat ezzel ellentétes álláspontján áll. Ez a gondolat a skolasztikus teológia egész rendszerét kiemeli sarkaiból és a teológiai gondolkozást teljesen más alapokra helyezi. Az unitárius gondolat, amely tulajdonképpen már a reformáció korában sem volt új, hanem az őskereszténységig visszanyúlik, s az évszázadokon keresztül, különböző időkben és különböző formákban, olykor csak óvatosan, a skolasztikus hagyományos keretei között, majd bátrabban, egészen szabad, leplezetlen formában jelenik meg, a keresztény teológiának kétségtelenül kopernikuszi fordulatát jelzi. A keresztény világ lelkében ugyanazt a szellemet képviseli, ugyanazon munkát végezte és végzi, mint a kritizmus a filozófiai gondolkodás történetében, s amiképpen a filozófiai kritizmus is sokféle megítélésben részesül, sokféle és egymástól nagyon eltérő megvilágításban bukkant újra felszínre, olykor elhomályosult, hogy később más és más oldalról mutatkozzék be ismételtén, úgy az unitárius gondolat is él és hat ott is, ahol ilyen néven hivatalosan nem szerepel. S vajon miért van ez így? Azért, mert ez elkerülhetetlen, és minden teológiai reflexiónak, amelynek útjai nincsenek előre megállapított szigorú határok közé szorítva, kénytelen kellelten a teológiai gondolkodás természeténél fogva foglalkoznia kell vele.

Mint hogy a történelmi unitárius vallás ama megállapítás következtében, hogy Jézus ember, szembekerült nemcsak a katolikus felfogással, hanem a reformatori teológiákkal is, ebből két nagy hátrány származott részére. Az egyik az, hogy elszigetelődött, és a másik az, hogy állandóan üldöztetésben részesült jó két évszázadon keresztül katolikus és protestáns részről egyaránt. Mindkettő külön-külön is elég arra, hogy a fejlődés útján feltartóztassa. Ez volt az oka annak, hogy az unitárius vallás gondolatrendszere az elmúlt évszázadok alatt egy ideig csak nagyon lassan és keveset fejlődhetett abban az irányban, amelyre a keletkezésben rejtőző csírák következtében fejlődnie és kiépülnie kellett volna. Az unitárius gondolat fölvetésének, Dávid Ferenc teológiai kezdeményezésének következményeit így a 18. és 19. század vallásos és tudós gényuszai tették valósággá.

Az elszigeteltségnek és az üldöztetésnek azonban nemcsak hátrányai, hanem előnyei is voltak. Ilyen előny volt az, hogy az unitárius vallás, amelynek gondolatrendszere keletkezésének idejében, a mostoha körülmények miatt jóformán befejezetlenül maradt az utódokra, konzerválódott, megmaradt ősi eredeti formájában, s a protestáns vallásos lelki életnek egy olyan sajátos és értékeiben eléggé föl nem becsülhető formáját alakította ki mindenütt, ahol fennmaradt, amely a maga nemében rendkívül érdekes

és figyelemre méltó. Ez abban áll, hogy az unitárius vallás bibliai reformátori eredetének nagy hagyományai tisztán és érintetlenül éltek tovább az unitárius hívők lelkében, amelyekhez a vallásos türelem, mások véleménye tiszteletben tartása, valamint a haladás útját egyengető aránytalanul nagy számú nevelőintézmény fenntartása és féltő gondozása járult.

Dávid Ferenc nemcsak a teológiában reformált. Az unitárius gondolat bármennyire bibliai és teológiai volt is eredetében, mégsem tudott megmaradni sohasem csupán a szoros értelemben vett vallási területen. Az unitárius gondolat már az első hivatalos megjelenésekor, az 1568-ban tartott tordai országgyűlésen föllendült az egyetemes emberi kultúra magaslatára, s kultúrprogramot is adott, amikor törvénybe iktatja a vallásszabadságot, kimondván, hogy "a prédikátorok minden helyen hirdethetik az evangéliumot, ki-ki az ő értelme szerint, és a község, ha venni akarja, jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse. Nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításért bárkit is fogsággal vagy helyétől megfosztással fenyegetsen, mert a hit Istennek ajándéka". Ez a határozat, amely sok méltánylásban részesült a múltban, s amelynek kell részesülnie a jelenben és a jövőben is, magában foglalja az unitárius szellem egyetemes programját is, amely lényétől elválaszthatatlan. Ennek a programnak a pillérei az egyéni szabadság tisztelete minden területen: a vallásban, a tudományos kutatásban, az emberi jogok gyakorlásában egyaránt. Channingnél a keresztény társadalmi kultúrának ez a programja lényegesen előtérbe nyomul és fontos kezdeményezésekben nyilvánul meg.

Dávid Ferenc munkájában a szoros értelemben vett vallási, illetve teológiai téren, valamint a keresztény társadalmi közösség gyakorlati életét irányítani hivatott programban, amelyet a tordai országgyűlés a kor szükségleteinek és kíváságainak megfelelő formában juttat kifejezésre, adva vannak mindazok az alapelvek, amelyek az unitárius szellem fejlődésének útját a szoros értelemben vett vallásosság, vagy a tágabb körű keresztény társadalmi szemlélet irányában szabályozni vannak hivatva.

## I.

Mi az unitárius vallás tartalma, vagy más szóval, mit hisznek az unitáriusok? Ha erre a kérdésre általánosságában meg akarunk felelni, azt mondhatjuk, hogy az unitáriusok hisznek mindazokban a vallásos és erkölcsi igazságokban, amelyeket Jézus tanított, s amelyek, mint minden, ami egyszer igazságnak nevezhető, örökkévaló, el nem múló, érvényes tanítást tartalmaznak. Az unitárius vallás a Biblia mindkét részében keresi az isteni kinyilatkoztatás nyomait. Azonban mégis elsősorban közvetlenül Jézusra és az ő tanítására alapítja hitét. Ezért az első három evangéliumra, amelyek Jézus életét és tanítását foglalják magukban, az unitárius vallás úgy tekint, mint arra az ősforrásra, amelyből legalábbis megközelíthetőleg megismerhetjük Istennek Jézussal közölt kijelentését, amelyen a tiszta kereszténység fölépül. A negyedik evangélium és Pál apostol levelei is kétségtelenül nagy jelentőségűek Jézus tanításainak helyes megértéséhez, s mint ilyenek, szintén alapokmányai a keresztény vallásnak. Azon-



ban a tudomány már régen megállapította, hogy mindezekben a szentírásokban számos olyan elem van, amely már mintegy magyarázata Jézus tanításainak szerzőik egyéni szempontjai szerint. A keresztény vallás alapigazságai elsősorban azok, amelyek Jézustól magától származnak, s nem azok, amiket Jézus tanításaival kapcsolatban mások modottak, vagy ahogyan azokat magyarázták. Azért a Szentírás használatánál irányadó, hogy minél közelebb férközzünk Jézushoz, az ő szelleméhez, s lehetőleg belőle, magából közvetlenül próbáljuk megragadni az evangélium szellemét. Hogy ezt a célt el lehessen érni, azért a Bibliának minél elmélyedőbb és alaposabb megismerésére van szükség, s így az unitárius vallás a tudományos bibliakutatás eredményeit nemcsak figyelembe veszi, hanem kellőképpen méltányolja, abban a meggyőződésben, hogy az építő bírálat a keresztény vallás alapvető, nagy igazságainak felismerésében csak hasznos lehet. Sok mindent lerombolhat, de az örökkévaló, vallásos és erkölcsi tartalmat hordozó igazságokat nem érintheti, hanem kiemeli és előtérbe állítja.

Istennek Jézus útján tett kijelentéséből az unitárius vallás magára az Istenre vonatkozólag a következőket emeli ki. Istent, aki egyetlen egy, Jézus közelebb hozta az emberhez, mint bármely más vallásos felfogás, anélkül azonban, hogy az Isten és az ember között fennálló mélységes különbségeket szem elől tévesztette volna.

Újabbán egy igen érdekes mű jelent meg Jézusról, amelynek szerzője abból indul ki, hogy ő Jézus személyével egyáltalán nem kíván foglalkozni, mert nem a személy a fontos, hanem az, amit tett, amit tenni akart. Az objektív tartalom a döntő, és nem az, hogy ki hozta létre. Nem azért kell hinnünk az evangéliumban, mert Jézus tanította, hanem azért, mert tartalmában meggyőző erőt találunk. Elvileg teljesen osztjuk Bultmann szempontját, amely különben sok tekintetben nagyon emlékeztet Emersonnak, a híres amerikai unitárius gondolkodónak arra a felfogására, hogy a kereszténység általában túlnyomóan sokat foglalkozott Jézus személyével, de annál kevesebbet szellemével. Mi unitáriusok nem azért hiszünk az evangéliumi kijelentés igazságaiban, mert Jézus tanította, hanem azért, mert a benne megnyilatkozó tartalom meggyőző és magával ragad. Jézuson túl, rajta keresztül és fölötte az örökkévaló Isten igazság lényegét és ebben magát Istent keressük és találjuk meg, ha nem is teljességében és közvetlenségében, hanem úgy és annyira, amennyire Ő magát ebben a kijelentésben velünk megismertetni kegyes volt. Mindazonáltal a kijelentés objektív tartalmát, ha el is tudjuk, de nem akarjuk elválasztani Jézus személyétől. Mert Jézus küldetése nemcsak abban állott, hogy az emberiségnek vallásos és erkölcsi igazságokat hirdessen, hanem abban is, hogy ezen igazságok megvalósításának lehetőségét és szükségességét a maga életével és halálával bebizonyította. Isten példát akart adni nekünk az ő személyében arra, hogy az emberi élet szűkös korlátai és lehetőségei között is meg lehet valósítani isteni igazságokat. Ezért nyer a kijelentés objektív tartalma mellett Jézus személye is nagy jelentőséget a mi szemünkben. Az isteni gondviselés azért küldött nekünk

éppen Jézus személye által kijelentést, hogy az ő személye, egyéni élete és cselekedetei mintegy alátámasszák, megerősítsék és hatékonyabbá tegyék a kijelentésben megjelenő igazságok hatásának érvényesülését. Isten szempontjából ugyan erre semmi szükség nincsen, de úgy látta Isten, hogy szükséges ez emberi szempontból.

Bennünket unitáriusokat az evangélium igazságai mellett közvetlenül érdekel Jézus történeti személye abból a szempontból, hogy milyen lelki stuktúrája, milyen élményei és gondolatai lehettek az evangéliumban kifejezettek és kinyilatkoztatottakon kívül, illetve azok mögött és hátterében annak az embernek, akit Isten példaképül választott ki és állított az emberiség elé, mint az isteni igazságok emberi megvalósítóját.

Jézus belső, lelki világának teljes rekonstrukciója lehetetlen, de az a kevés, amit belőle ismerünk, ennek a világnak mélységét és szinte kimeríthetetlen gazdagságát állandóan újabb és újabb meglátások útján teszi megközelíthetővé. Nagyon jól tudjuk, amint Bultmann is mondta, hogy Isten egy emberben nem lehet szemlélet tárgya. Az Isten végtelensége és tökéletessége a maga teljességében nem fogható be soha emberi korlátok közé. Mérhetetlenül tökéletesebb, nagyobb és gazdagabb, mint bármilyen kijelentése, amit az emberek számára tesz. Csak névszerint ismerhetjük abból is, amit Jézus tanított és cselekedett. S mégis az evangélium kijelentése és Jézus személyes élete végtelenül fontos a mi számunkra, mert legtöbbet itt és az ő személyes életében kaphatunk Istenről és Istenből.

Jézus tanításainak megértése szempontjából két dolgot kell kiemelnünk. Az egyik a tanítások formális alapelve, a másik a tartalmi. Jézus tanításainak formális elve ez: Legyen meg a te akaratod, vagyis legyen meg az Isten akarat. Isten akaratának teljesítése Jézus tanításainak kategorikus imperatívusza. Az emberre vonatkozóan ez azt jelenti, hogy engedelmeskedjél Isten akaratának, és igyekezz azt teljes erődből megvalósítani. Ő maga is ezt cselekedte és erre hívta fel embertársait. A legfőbb és legnagyobb keresztény erény, ha lehet így kifejeznünk, a magunk öntudatos alárendelése Isten akaratának.

Jézus tanításának ezt a legfontosabb formális elvét teljes jelentőségében ismerte fel minden idők legnagyobb unitáriusa: Channing. "Isten akaratának teljesítését tartom a kereszténység első és utolsó céljának." "A hit csak eszköz, az Isten akaratának való engedelmisség pedig maga a cél. Mit tesz Krisztusban hinni? Azt, hogy higgyük, hogy az ő vallása Istentől jött, s e meggyőződést tényleg hajtsuk is végre." "Üdvözülés és keresztényi engedelmisség egy és ugyanazon dolog. Az értelemnek hű és független felhasználása, hogy Istenről helyes nézeteket alkossunk magunknak, még nem a legfőbb parancs. Ezzel az engedelmeséget kell összekötnünk Isten akaratja iránt, amennyire azt megismerhetjük, különben az értelemnek minden munkája keveset fog érni.

Hogy az Isten akaratának való engedelmisség keresztényi kötelességét teljesíthessük, ehhez szükséges ennek az akaratnak a megismerése, amelyet elsősorban a Jézus útján kapott kijelentésből tudunk meg. Az

Isten akarata előtt való meghajlás nem jelent valami külső tekintély ereje előtt való szolgálai meghajlást, hanem önként vetjük magunkat alája. Jézus megszabadította az embert minden külső tekintélytől, félredobta az írástudók és farizeusok külső tekintélyét, a rabbik rabszolgai engedelmisségét. Csak egy tekintély marad meg: Isten akarata, és csak egyféle engedelmisség; a belülről jövő, az emberi lélek önkéntes felajánkozásán alapuló engedelmisség. Isten akaratának akkor engedelmeskedhetünk, ha a kijelentés tanításaiban felismerjük vallásos és erkölcsi mivoltunk lényegét és fő tételeit. Isten transzcendens, fölöttünk és rajtunk álló hatalmas akarata immanensé lesz bennünk, amikor felismerjük, hogy az Isten törvényei és akarata egyúttal a mi törvényünk és a mi akaratunk is. Enélkül a megismerés nélkül emberségünk szűkös korlátai, ingadozó becslés között forgunk, e megismerés alapján mindebből kiemelkedünk és önként alávettük magunkat akaratának. Isten akaratának öntudatos eszközeivé kell lennünk, ez tesz Jézus tanítványainvá és igaz keresztényekké.

Hogy ez az akarat milyen módon kíván megvalósulni, hogyan fog beteljesedni tartalmilag is, arra adják meg a választ Jézusnak Isten országáról szóló tanításai. Isten országa az, amely az Istennek, az isteninek az uralmát, megvalósulását jelenti. "Nem evilágról való" mert nem olyan, mint amilyenek az előttünk álló, meglevő, földi országok. Némelyek transzcendens-eszkatológiai értelemben veszik, mások immanens-belső lelki és erkölcsi értelemben, némelyek csak az egyesek lelki újjászületésére vonatkoztatják, mások az egész emberiség megújulására. Mindez nem lényeges. Lényeges az, hogy Jézus tanításainak központja ez az idea, amely köré az ő egész munkája s minden tanítása sorakozik. Isten országa ideális eredménye annak az átalakító munkának amelyet az evangéliumi kijelentésnek kell gyakorolnia az emberi lelkekre. Olyan ország, ahol ellentmondás és feltétel nélkül megvalósul minden, amit Isten meg akar valósítani. Megvalósul akkor, amikor az ember megértvén Isten akaratát, végképp és meghatározottan, megalkuvás nélkül dönt amellett, hogy Isten akaratát teljesítse.

Isten országa a transzcendensnek, az isteninek immanens valósággá levése, amely nincsen összekötve semmiféle apokaliptikus spekulációval; Isten lelkének, a Szentléleknek uralma a világon. Közöttünk és bennünk kell megvalósulnia, ha felismerjük magunkban azt, hogy mi Isten akaratának munkatársai vagyunk, illetve ilyenekké lehetünk. Jézus már az ő kis körében megvalósíthatónak tartotta s kötelességévé tette tanítványainak. Ebben az országban kell megvalósulnia mindazon értékeknek, amelyek Jézus tanításából fakadnak: az Isten és az emberszeretetnek, az ellenség szeretetének, a jóságnak, az irgalmasságnak, a megbocsátásnak, a szellem mindazon értékeinek, ami azt valóban értékessé teszi. Isten kegyelmének beteljesedése ez az emberiségen: regnum gradias, amely az abszolút értékek birodalma (Dean Inge), s amely a történelem folyamán megvalósulhat.

Bárhogyan fogjuk is fel Isten országát, lényegében nem lehet más, mint lelki ország, amelyben a szellem isteni értékei megvalósulnak. Ez az ország megvalósítandó, ez a keresztény vallás programja. Jézus egész tevékenysége ennek az országnak a felépítésére irányul. Állandóan arra tanít, hogy mi módon, milyen utakon haladva lehetünk Isten országának tagjai. Észreveszi a boldogtalan, a szenvedő, a bűneiben és gyarlóságaiiban egyéni és társadalmi szerencsétlenségei között megváltásra és újjászületésre reászoruló embert. Megmutatja a megváltás egyetlen lehetőségét, amely abban áll, hogy vessük alá magunkat Isten akaratának és kövessük az ő parancsát. Ő maga hitével, Isten és embertársai iránt érzett és tanúsított szeretetével és cselekedetével példát adott arra, hogy miképpen kell cselekedni, hogy lelki békéjét és üdvösségét elérhessük.

Jézus mindezt azért tette, mert látta, hogy megvan a remény, a lehetőség arra, hogy Isten országa megvalósuljon, hogy az ember bűneiből és gyarlóságaiiból megszabaduljon, hogy megváltódjék mindabból a lealázottságból és rabszolgaságból, amelybe éppen emberi mivoltában adott gyöngesége és tehetetlensége miatt jutott és jut. Ez a lehetőség pedig az emberi lélekben van, amely alkalmassá teszi az embert arra, hogy megjavuljon, hogy bűneit megbánva megtérjen. Jézus feltárta az emberiség előtt a szellemiségnek végtelen értékét, tökéletesedésre való alkalmatosságát, s megtanít arra, hogy Istennek az ő határtalan atyai szeretetéből kifolyólag célja az, hogy az emberi lelket tökéletesítse. Hogy ennek a tökéletesedésnek melyek az eszközei és feltételei, azt ismét csak az evangélium ismerteti meg. Isten országa megvalósításának feltétele a megtérés, a lelki újjászületés. Teljesen és gyökeresen meg kell változtatnunk egész emberi felfogásunkat minden téren, hogy Isten akaratának szolgálatába állhassunk. Lehetséges-e ez? Igen, mert Istennek ez a célja, s mert megadta a lelki lehetőségeket, hogy ez bekövetkezzék. Tudtukra adta, hogy miként munkálhatjuk lelkünk üdvösségét. Azért mondják és mondhatjuk mi is, hogy az evangélium Istennek kegyelmi ténye, amelyben az ő atyai szeretetét a szerencsétlen szenvedő, bűnös ember felé fordította és tudtára adta akaratát, hogy a bűnösöket megtérésre indítsa és az eseteket magához fölemelje.

Az, hogy Isten országa megvalósulása tekintetében az emberi lélek erre való törekvése és alkalmatossága megítélésében optimisták vagy pesszimisták vagyunk, nem tartozik a dolog érdeméhez. Ebben a tekintetben sem az ujjongó optimizmusnak, sem a sötét pesszimizmusnak nincs semmi különösebb jogosultsága. Ezek csak hangulati árnyalatok, amelyek nem tartoznak a kérdés komolyságához. Optimisták nem lehetünk semmi esetre sem. Igaz, hogy rövid az idő az örökkévaló célok beteljesedéséhez képest, ami elteft azóta, amióta az emberiség az evangéliumi kijelentésnek birtokába jutott, de mégis, emberileg megítélve, az az idő semmi okot sem szolgáltat az optimizmusra. Viszont azonban pesszimistáknak sem szabad lenni, mert az ellentmond az evangélium szellemének. Az evangélium magában véve sem örömet, sem bánatot nem jelent senkire nézve. Örömműzenetté lehet annak számára, aki mellette dönt, s megérti belőle Isten

akarátát, de súlyos ítéletet tartalmaz annak a számára, aki erre nem képes. A követelmény, amit az evangélium kíván, óriási, szinte emberfeletti, pedig teljesítése elkerülhetetlen.

Ami az előbbiekből kiviláglik, az a következő: Jézus az Isten könyörülő irgalmassága és atyai kegyelme mellett az ember tökéletesedési lehetőségétől, a lélek újjászületésének, megtérésének bekövetkezésétől várta és remélte azt, hogy Isten országa megvalósulhasson. Isten megigazító munkája, az ő saját tanításainak és példáinak elhatározó ereje és hatása mellett, magára az emberre, minden egyesre hárította a feladatot, amelyet kinek-kinek meg kell oldania, és mindenkinek vállaira tette az erkölcsi felelősségnek azt a súlyát, amelynek viselése nélkül a megváltás munkája befejezetté nem lehet.

Az unitárius felfogás az evangéliumnak ezt az intencióját a maga mély lehetőségében igyekezett megragadni, s azt mindvégig kellőképpen kidomborította. Már abban a felfogásban, amikor Jézust kizárólag, mint embert tiszteljük, kifejezésre jut az, hogy hiszek az emberi szellem isteni értékeiben, a fejlődésre való alkalmatosságában és Isten által megszabott feladatok betöltésére való elhivatottságában. Hiszek a léleknek az evangéliumban hangsúlyozott és megkívánt megtérési és újjászületési lehetőségeiben. Az unitárius felfogásnak ezt az emberi, mondjuk erkölcsi oldalát emelte ki és tette öntudatosá: Channing Vilmos.

## II.

Martineau Jakab a 19. század legkiválóbb angol moralistája és unitárius teológusa az unitárius eszme fejlődésében három fokot különböztet meg. Az első fokon a feladat az, hogy a vallás Isten személyét tisztázza a maga számára. Ezt a korszakot teológiai korszaknak nevezhetjük a szó szorosabb értelmében. A hitviták ideje az (Erdélyben, Angliában és Amerikában egyaránt, csak különböző időben), amikor a Szentírás tanulmányozásával kapcsolatban igyekezett mindenik fél kimutatni és bebizonyítani felfogásának helyességét a maga hite szerint. Az unitarizmus kialakításában ez a vita egyrészt Isten személye körül forgott, másrészt pedig az ember jóra való képessége és bűnössége (az eredendő bűn) körül. A teológiai megállapítások nem zárják le az unitárius gondolat továbbfejlődését és alakulását, amelynek különben is mindig jellegzetes tulajdonsága volt, hogy az evangélium igazságainak újabb és mélyebb megértése elől sohasem zárkózhat el. A teológiai korszak, mint általában minden teológia, a vallásnak tisztán transzcendens, az emberi megismerés határain kívül és felül álló kérdéseivel foglalkozott.

Az unitárius vallás fejlődésének második foka, vagy mondjuk korszaka az, amikor az Isten mellett felfedezi az embert. Amikor meglátja, hogy a lélek, amely mibennünk van, Isten lelkével rokon. Ez a felfogás távolról sem kívánja összezavarni az Isten és az ember különállását. Isten és ember a vallás két pólusa, amely két külön világot jelent. Ősi dualizmus, amelynek szükségképpen vannak érintkezési pontjai, mert hiszen e nélkül egyáltalán nem lehetne vallás, de a kettő egybe nem olvadhat soha.

Az egyik oldalon van Isten és minden, ami isteni. Ezen az oldalon van minden, ami örökkévaló, ami teljes, ami szent, tökéletes, ami meg nem csorbíthatóan és korlátlanul feltétlen. A másik oldalon van az ember és minden, ami emberi; mindaz ami feltételezett, ami tökéletességre törekvő, tehát nem befejezett, ami mulandó, gyarló és bűnös. Ha az isteni tökéletesség magaslatáról tudnók nézni az embert, akkor eltűnik, jelentéktelenné válik, de ha az emberi szellem belsejéből tekintünk Isten felé, akkor felfedezünk a lélekben valami istenit, amely eloszlatja a kicsinység és a törpeség kizárólagos értékét. Egy dolog van különösen, amely az embert minden teremtménytől megkülönbözteti és az isteninek részesévé teheti: erkölcsi természete, amelynek alapján képes arra, hogy saját önelhatározásából törekedhessék mindazon célok megvalósítására, amelyekre isteni rendeltetésénél és lelki adottságánál fogva el van hivatva. Az unitárius vallást abban a stádiumban, amikor éppen az emberi léleknek ezt a tulajdonságát hangsúlyozza, lelkiismeret vallásának nevezzük. Kiváló képviselője a már említett Channing bostoni unitárius lelkész (1780-1848). Az emberi lélek isteni hivatásának, a benne rejlő isteni értékek megbecsülésének egyik leghatalmasabb prófétája, aki, mint ilyen, az emberiség legnagyobbjainak nagyrabecsülését vívta ki, vallás és felekezetre való tekintet nélkül. Hatásának titka elválaszthatatlanul össze van forrva személyiségével, amely a megtestesült vallásos hit, jóság és a szeretet.

Hite nem tisztán vallásos elemekből tevődik össze; át van hatva teljesen erkölcsi tartalommal. A vallásosság nála két irányban nyilvánul meg: az áhítatban, az Istenben való odaadó elmélyedésben és az erkölcsös életre való törekvésben. A kettő csodálatos harmóniában egyesül nála. Erkölcse az emberi léleknek mindig Istenbe fogodzó, másfelől pedig a gyakorlati megvalósulást sürgető ösztönös törekvés. Az Isten által megszabott erkölcsi világrendbe vetett hite teszi kora nagy társadalmi igazságainak szószólójává. Az emberi lélek isteni eredetének legbiztosabb záloga az erkölcsöt megalapozó lelkiismeret. Ezért embertársai lelkiismeretét ébreszti fel, amikor felhívja korának figyelmét mindannak megszüntetésére, ami a lélek méltóságát sérti. Gondolatvilágában a vallás és erkölcs kapcsolata olyan elválaszthatatlan erővel lép fel, amely páratlan a maga nemében. Isten lényege - szerinte - az erkölcsi tökéletesség, amely egyúttal minden emberi törekvés végső célja is kell hogy legyen.

Mindebből látható, hogy a vallás Channing szellemében többé nem lehet sem csupán hitelvek összege, sem egyházi előírások teljesítése, hanem a léleknek az isteni tökéletesség felé való törekvése a lelkiismeret útján. Az, amit vallásnak nevezünk, az ő tanítása folytán kikerül a teológia egyoldalú befolyása alól, s közvetlenül bekapcsolódik az erkölcsi értékelés folyamatába.

Dogmai kérdések csak alkalmilag kötik le érdeklődését. Élete, felfogása élő tiltakozás a kereszténység dogmatizálása és elfelekezetiesítése ellen. A kereszténység nála Isten végtelen atyai szeretetének kinyilatkoztatása az emberiség iránt. A keresztény világ egy test, egy egyházat alkot.

Az egyes felekezetek kizárhatják egymást, de a Krisztus nagy testének közösségéből kirekeszteni senkit sem lehet.

Az unitarizmus nála nem lezárt hitrendszer, s amennyiben ilyen akarna lenni, nem szívesen vallaná magát unitáriusnak. Az unitarizmust nem úgy értékelem, mondja, mint tökéletes befejezett rendszert, hanem mint olyant, amely állandóan a szelídségnek és türelemnek szellemét lehel a keresztény közösségbe. Az unitarizmus nem mint felekezet érdeklí őt, hanem, mint szellemi áramlat, amely állandóan több és nagyobb világosságra törekszik, s ezért imádkozik. Az unitárius szellem mindig a keresztény vallás tisztább, bensőségesebb és hatékonyabb megértését kell hogy jelentse. A teológia feladata az, hogy különítse el a lényegest a lényegtelenről, és helyezze a súlyt arra, ami a legfőbb: Isten akaratára és a keresztény testvériségnek Jézus értelmében való hangsúlyozására.

Az ő kereszténységében az emberi méltósága elválaszthatatlanul harmóniába kerül a hit csorbíthatatlan meggyőződésével. A keresztény vallás nem állhat ellentétben az értelemmel, amely Istennek legfensége-sebb adománya. A kijelentés bizonyosságait is csak az ő segítségével foghat-juk föl. Jézus nem csak a mi testvérünk, hanem szabadítónk is. A felszabadítás vonatkozik egyfelől az értelemre, és ezért a kereszténység az értelem szabadságlevele, másfelől pedig a lelkiismeretre. A szellemi szabadságról írott beszédében, amelyet egyik méltatója a bibliai Hegyi Beszédhez hasonlít, fejti ki a belső, szellemi szabadságnak azt az értelmét, amit Jézusnak köszönhetünk. A szellemi szabadságnak legfontosabb esz-keze a helyesen értelmezett vallás.

Channing vallásosságára jellemző Isten közelségének intuitív, köz-vetlen megézésére való törekvés az élet minden vonatkozásában. Tekin-tete állandóan egyfelől Istenre irányul, másfelől pedig az embertárs felé fordul s állandó jócselekedetekben nyilvánul meg. Megtanulta Jézustól, hogyan kell vallásos életfolytatását úgy irányítania, hogy az Atya felé forduló hit és az embertárs felé forduló jócselekedet együttesen töltsék be a lelket. Ezért legfőbb művének célja az, hogy a kereszténység gondo-latvilágát átvigye az életbe, a szociális közösségbe, az intézményekbe. A napi politika kérdései éppúgy érdeklik, mint a társadalmi osztály-ellentéteknek már akkor kialakulóban lévő nehéz problémái. A kérdések megoldásánál mindig elvi magaslaton áll, s minden baj forrását az emberi szellem lekicsinylésében, a lélek lealázottságában találja meg. Sürgeti a legnemesebb értelemben vett keresztény testvériség megvalósítását. Pró-fétái lélekkel látja meg a 19. század nagy problémáját, amely megteremti a társadalmi osztályellentétet és a szocializmust szembe állítja a hivatalos kereszténységgel. A munkásosztály emeléséről írt értekezése programot ad a munkáskérdés megoldására. Ha a 20. század szívére vette volna Channing tanítását, akkor a kereszténység is betöltötte volna hivatását, s a szocializmus osztályellentétei nem élesedtek volna ki. Ő még reméli, hogy a helyzet megjavul, s a kereszténység igazi szelleme, a testvériség és a szabadság szelleme újjá alakítja az emberiséget s a múlt hibáit és mulasztásait pótolni fogja. Ezt a reménységet azonban a 19. század nem

tudta beváltani s a mostani helyzet is nagyon kevés ígéretet rejt magában arra nézve, hogy bár a 20. század beváltsa.

### III.

R. W. Emerson, a 19. század egyik legkimagaslóbb unitárius gondolkodója egy helyt azt mondja, hogy a történelmi kereszténység egyik hibája az, hogy nagy súlyt helyez a személyekre, a pozitívra és a ritusra, de kevesebbet a szellemre. A forma vallásának ideje elmúlt, s az üdvösség lelkünk helyes irányban való átalakításában keresendő. Az unitárius vallás a keresztény tanításnak tisztán szellemi felfogásában gyökerezik. Jézus programjának szellemi terjesztését hirdeti, amely ebben a két mondatban jut tömör kifejezésre: "Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes" és "Az Isten lélek, és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják". Ebben a szellemi felfogásban kifejezésre jut az, hogy a kereszténység nem pusztán vallás, mint a többi, mint akármelyik, hanem egészen új értékelési módot magában foglaló vallás, amelyben az isteni szellem minőségének egyedül és mindenek felett álló értékessége jut kifejezésre, s ennek értékességéhez kell mérni mindent, amit egyáltalán értékesnek tartunk a világban. A keresztény tanítás a legmagasabb értéket fedezte fel, s az embert arra akarja rávezetni, hogy tegye magáévá az értékelésnek azt a módját, amely minden gondolatot, minden tettet és cselekedetet ehhez a legfőbb mértékhez viszonyít. Ez az egyetlen és legfőbb feladat; azért kell először Isten országát keresni.

Az Isten lélek; az emberben szintén a lélek az, amelyhez Isten szól. Ám az Isten lelke szent. Ő Szentlélek. Dávid Ferenc De Falsa et vera cognitione stb. c. művében mondja: hogy a szentlélek annyi, mint Istennek ereje és hatalma, azaz maga a hatalmas, szent Isten (Spiritu sanctus nihill aliud est, quam ipsemet Deus potens et sanctus). A szentlélek a reánk ható, élő Isten, mondja W. Hermann, a 20. század egyik legkiválóbb teológusa. Az ember is lélek, de nemcsak lélek, hanem egyéb is, test, anyag és épp azért nem szent. A lélek az, ami az embert Istenhez közelebb viheti; ami benne nem lélek, az távolítja őt Istentől. Az ember Istenhez való kapcsolatát csak úgy szilárdíthatja meg, ha úrrá lesz benne a szellem az anyag fölött, s ha ez a megtisztult lélek szentségtelenségét levetkőzve, maga is törekszik a szentségre. A közös alapon, a szellemiség alapján a szentlélek megtalálja útját az emberi lélekhez. Ezt mondjuk a szentlélek munkájának, ami a keresztény vallásosságnak az alapja. Az ember találkozhat Istennel, ha felismeri magában a lehetőséget erre a találkozásra, ez azonban sohasem lehet olyan, amely az Isten és az ember egybeolvadását eredményezhetné. Az Isten a maga transzcendens mivoltában is megtalálja útját az emberi lélekhez, s akkor immanenssé lesz az emberben. Ebbe az immanenciába azonban, mint fönnebb is láttuk, Isten nem zárható be soha. Az ember útja Istenhez sokkal szűkebb korlátok között mozog, mint Istené az emberhez, és számtalan akadályba ütközik. Az unitárius vallás szerint a misztikus meglátásoknak és egybeolvadásnak nincs jelentősége. A tiszta unitarizmus sohasem került bele az immanen-



ciának, a szubjektív vallásosságnak abba az egyoldalúságába, amit misztikának neveznek. Ez távolról sem jelenti azt, hogy az unitárius vallásban ne jutna hely az egyéni vallásos érzésnek és Istenben való elmélyedésnek. Hiszen e nélkül vallás nem lehetséges. Kiváló példáját ennek a belső elmélyedő vallásosságnak alig lehetne találni, mint Channing.

Amikor azonban a keresztény vallást a szellemiség vallásának mondjuk, ez nem csak az isteni és az emberi szellem egymáshoz való viszonyára vonatkozik, hanem a keresztény tanítás egészének a szellemiség szempontjából való értékelését jelenti. Jelenti azt, hogy a vallás világa egy magasabb világ, amelynek megvannak a maga sajátos törvényei. Az Isten országa, az istenfiúság eszménye mind lelki feltételekhez vannak kötve, s az emberi szellem axiológiai beállítottságára utalnak. A kijelentés megértése, az isteni kegyelem elnyerése, a bűnök megbocsátása, a megváltás, az üdvözülés mind lelki feltételektől függ. Aki ennek a szellemi világnak tagja akar lenni, annak szakítania kell, és pedig radikálisan, avval a világgal, amelyben eddig élt. Határozott és meg nem ingatható döntéssel kell elfogadnia magára nézve mindazokat a feltételeket, amelyekhez kötve van, hogy valaki Isten országának munkatársa lehessen. Semmiféle külső cselekedet, mechanikus imádkozás, formalitás, sem áldozat, sem szakramentum nem segíthet hozzá ehhez, csak a lélek megjavulása. A vallásosság külsőségei nem érnek semmit, az alkudozás és fogadkozás, hogy valaki milyen feltételek mellett hajlandó magát alávetni Isten akaratának, teljesen fölösleges. Itt csak feltétlen meghajlás és odaadás van, csak egész munka. Semminek értéke nincs, csak a lélek, a szellemi javak jönnek számításba. Aki hasznot, boldogságot s más előnyöket vár attól, hogy Istent tiszteli, az téves úton halad. Az Istenhez lehet segítségért folyamodni, de csak feltétlen hittel, amely minden esetben előtte való meghajlásra indít. Mindez azt jelenti, hogy a keresztény vallás a szellemiség vallása, a lélek belső értékeinek a feltárója. Új értékelése a szelleminek, a maradványnak, az örökkévalónak, a láthatatlannak, a földi szempontok szerint való hasznosság tekintetében semmisnek. A lelki feltételek, amelyek az új értékelés megvalósulásához szükségesek, olyan súlyosak, mint akár a Golgota keresztje. Ezért van áthidalhatatlan úr az emberi törekvések gyarlósága és az isteni kijelentés által kijelölt feladatok elérése között. Jézus az áthidalhatatlannak látszó úrt betöltötte, életét is feláldozta érte. Feláldozta azért, hogy megmutassa, hogy semmi sem sok az isten akaratának szolgálatáért. Feláldozta miérettünk is azért, hogy példát és erőt adjon nekünk, hogy miképp kelljen cselekednünk. Jézus tanítása és élete a szellemi értékek mindenekfölött valóságának félre nem érhető bizonyágtétele, s ennyiben új világot jelent máig is, amely határtalan fejlődés küszöbén áll, s uralmának ereje az emberiség jövődjének egyetlen reménysége.

Az unitárius vallás a megalkuvás nélküli lelki kereszténységnek a hirdetője és letéteményese óhajt lenni. Az emberi lélek isteni célok szerint való formálására és vezetésére vállalkozott, s erősítést és támogatást nyújt követőinek, hogy ki-ki maga erejéhez és tehetségéhez mérten törekedhes-

sék üdvösségének munkálására. Ebben a munkájában mindig kizárólag csak lelki fegyverekkel küzdött, példát adva a vallásos türelmességre és elfogulatlanságra. Szenvedésekkel és küzdelmekkel teli múltja után magasztos történelmi hivatásának tudatában kíván dolgozni továbbra is Isten országának megvalósításáért.

Dr. DONALD SZ. HARRINGTON

## A JELLEM ÁLTALI ÜDVÖZÜLÉS

Az üdvözülésnek a legtöbb hagyományos keresztény ember számára különleges jelentése van. Ez annak a bizonyosságában áll, hogy mivel Jézus Krisztus életét adta a kereszten azért, hogy Ádám eredendő bűnétől, amellyel minden embert megrontott, minket megváltson, mi ezt az áldozatot elfogadva, biztosítékot nyertünk arra, hogy halálunk után bejussunk a mennyországba. Természetes a remény, hogy a jó keresztényeket Jézus tanításai befolyásolják és annak alapján jó életet fognak élni a földön. De üdvözülésük csak a túlvilágon valósul meg, és azt a hívó emberek Jézus Krisztustól kapják.

Nekünk unitáriusoknak azonban az üdvözülés mindig evilági fogalom volt. Vagy ebben a világban üdvözülünk vagy sehol. Bármi vár minket bármilyen világban, amely a jövőben van, minden attól függ, hogy életünket ezen a földön miképpen éltük. Más szóval, nekünk embereknek meg kell érdemelnünk az üdvösséget. Ez nem alábecsülése Jézus élete és tanítása nagyszerűségének és jelentőségének. Ő mintakép az üdvösséghez, de nem mint közvetítő, hogy Istennek Ádám és Éva engedetlensége miatti haragját megszüntesse. James Freeman Clarke a mi üdvözülésünket jellem általi üdvözülésnek nevezi.

Jézus és Pál apostol meghatározták, hogy ez a következőket jelenti: szeretni Istent egész lényünkkel, és szeretni felebarátainkat úgy mint önmagunkat, irgalmasságot és megbocsátást gyakorolni, engedelmeskedni a tízparancsolatnak, megosztani javainkat felebarátainkkal, gyakorolni az önfegyelmet és felelősségteljes életet élni önmagunkért és közösségünkért.

Horace Mann, unitárius nevelő és kongresszusi képviselő, aki az amerikai nyilvános iskolarendszert megalapította, mondotta, hogy ha jellemes személyekké akarunk válni, "szégyellnünk kell magunkat, hogy anélkül kell meghalnunk, hogy az emberiség győzelméért nem tettünk meg mindent". A jellemes férfi vagy nő nem csupán magáért, hanem másokért is él. Ralp Waldo Emerson kimutatta, hogy a jóság jutalma nem a túlvilágon vagy a mennyben van. Ezt mondotta: "A jó cselekedet jutalma abban áll, hogy azt megcselekedtük". Az emberek közti viszonylatban az emberiség jutalma automatikus.

Hogy mi az üdvösség, azt Jézust leszámítva, aki azt mondotta: "gyümölcsseikről ismerik meg őket", a leginkább unitáriusnak nevezhető apostol, Jakab juttatta kifejezésre, aki a hit általi üdvözülést a jellem vagy jócselekedetek általi üdvözüléssel állította szembe, különösen a levél 2. fejezetében. Tudnunk kell azt, hogy amikor ez a levél íródott, az egyedüli Biblia, amivel az őskeresztények rendelkeztek, a zsidó Biblia volt. Minden valószínűség szerint a levél a korai zsidókereszténység terméke és zsidó forrásokra támaszkodik. Szerzőjének Jakab apostolt tartják, aki egy későbbi hagyomány szerint "a mi Urunk Jézus testvére volt". Ez az utalás nagyon fontos, mert bárki is legyen a tulajdonképpeni szerző, nyilvánvalóan nagy jelentősége van annak, amit Jézus saját testvére tanított.

Jakab apostol a 2, 14-18 versekben ezt mondja: "Mi haszna, atyánkfiai, ha valaki azt mondja, hogy neki van hite, cselekedetei azonban nincsenek. Vajon megtarthatja-e őt a hit? Ha, atyánkfiai, férfiak vagy nők, ruhátlanok és nincs meg a mindennapi kenyerük, és közületek valaki azt mondja nekik: menjetek el békességgel, melegedjete meg és lakjatok jól, de nem adjátok meg nekik, amire testüknek szüksége van: mi hasznát látnák ők annak? Ugyanígy, a hit is, ha cselekedetei nincsenek, halott önmagában." Az apostol álláspontját így összegzi: "Látjátok tehát, hogy cselekedetekből igazul meg az ember és nem csupán hitből."

### *Üdvözülés társadalmi rendszerek által*

Olyan korban élünk, amikor sokan a társadalmi rendszer megjavításában keresik az üdvözülést. Reinhold Niebuhr, teológus és erkölcsstan tanító Erkölcsös ember, erkölcstelen társadalom c. könyvében kifejti, hogy milyen nehéz az embernek erkölcsösnek lennie egy lényegében erkölcstelen társadalmi rendszerben, amely az önérdekre épül. Ezt mondja: "Megpróbáltuk a politikai demokráciát, a szocialista demokráciát, a fasizmust és a kommunizmust, és sehová sem jutottunk".

A jellem általi üdvözülés tételét fejtette ki néhány évvel ezelőtt a világhírű mérnök és humanista, Arthur Morgan, aki az Antioch főiskola elnöke volt, és akit 60 évvel ezelőtt meglátogattam. Ez a rendkívüli géniusz tervezte meg és irányította a Texas állambeli Tennessee völgy vízzel való ellátását Franklin Rooseveltnél elnök megbízásából. Ez az óriási méretű vállalkozás az ő vezetésével teljesen egyedülálló jelentőségű mérnöki teljesítmény volt.

Arthur Morgan 1930-ban eljött Erdélybe, hogy meglátogassa Balázs Ferencet Mészkon, mert fő érdeklődése a falufejlesztés és a falu kulturális gazdagítása volt.

A hosszú út c. kis könyvében Morgan leírta a több milliárd dollárt kitevő Tennessee völgyi mérnöki munka levezetésével kapcsolatos tapasztalatait. Ennek az emberi és szociális vonatkozású óriási méretű mérnöki munkának a folyamán mind nagyobb mértékben arról győződött meg, hogy a jobb emberi élet és társadalom alapfeltétele az *emberi jellem*.

Az emberi jellemet a mérnökök nagy problémáihoz hasonlította, akik óriási méretű függőhidakat építenek, mint San Franciscóban az Aranykapu és a Vevvezano híd, mely keresztezi a New-York-i kikötőt.

Morgan kifejtette, hogy a hidak megfelelő megépítése több tényezőtől függ. Ezek a következők: az építés pénzügyi biztosítása, a mérnöki terv megfelelő volta, minél megfelelőbb a tervezet, annál több pénzt és anyagot lehet az építés közben megtakarítani és végül a rendelkezésre álló anyag minősége. Ha a rendelkezésre álló acélnek nagyon alacsony a rugalmassága, húzóereje és egyenlőtlen vagy bizonytalan a minősége, elérünk egy pontot, ahonnan tovább nem haladhatunk. Utalva az elmondottakra, Morgan így folytatja: "A személyes jellem egy társadalmi rendben hasonlatos a hídépítéshez használt acél minőségéhez. Ha a személyes jellem alacsony színvonalú, akkor eljön az idő, amikor a társadalmi tervezés megjavítása, a közvagyon bármilyen méretű felhasználása egy jó társadalmi rendet megteremteni nem képes. Elérkezik egy pont, amikor a nehézségek már többé nem áthidalhatók.

"Az én véleményem szerint - írta Morgan 1936-ban - az élet Amerikában ehhez a ponthoz közeledik. Az elkövetkező évek nagy szüksége az emberi jellem megteremtése, a célok és cselekedetek meghatározása, az önfegyelem erősítése, a testvéri szellem kiegyensúlyozottá tévése a nehézségek elhordozására, a türelem gyakorlása, az általános jó érdekében való cselekvés munkálása, a bátorság, az emberi megértés, az egymás iránti ragaszkodás és szeretet növelése."

Fejtegetéseit ezzel a megállapítással zárja: "A jellem építése körüli hosszú út végül bizonyítani fogja a jó társadalmi rendhez vezető út helyes voltát".

Arra a kérdésre, hogy meggyőződése szerint, van-e komoly esélyünk a jó emberi jövő elérésére, Morgan ezt felelte: "Ha egy jobb jövő esélye az emberiség számára egy a tízhez, ez azt jelenti, hogy nem tettem meg mindent, amit egy jó jövőért megtehettem volna. De egész életemet és energiámat arra szeretném szentelni, hogy a legmegfelelőbb életet éljem. Nem akarom erőmet oktanul elpazarolni. A mának nagy hiányossága abban áll, hogy az értelmileg szabad emberek nem felelős módon gondolkodnak. Vannak, akik szabadon gondolkodnak, de nemtörődomséggel vagy lustán élnek. Másoknak a hite túlságosan korlátolt, akik minden erejüket arra összpontosítják, hogy felfogásuknak minden áron kifejezést adjanak (mint a fasizmusban vagy kommunizmusban). Kizárólag a szabadság és a mély meggyőződés egybehangolásában van kilátás a jobb emberi életre.

A civilizáció gyökerei elsődlegesen ezek: jóakarát, felebaráti magatartás, becsületes küzdelem, bátorság, türelem, nyitottság. Egy nép, amely ezekben az elemi tulajdonságokban gazdag, egy nagyszerű civilizációt fog megteremteni, magasfokú művészettel, tudománnyal, iparral, kormányzással. Ha ezek az elemi erők elhalványulnak, akkor - bármilyen nagy is legyen a vagyon, bármilyen ragyogó a tudás, bármilyen fejlett a kultúra - ez a civilizáció összeomlik.

Az üdvözülés a jellem által személyes és közösségi tekintetben egyaránt megy végbe.

Hol teremődnek meg a legnagyobb mértékben az ilyen jellembeli vonások? Családokban, ahol van szeretet, bensőséges, kölcsönös kapcsolat; iskolákban hivatásos tanítókkal, egyházközségekben és kis közösségekben, amilyenek pl. Erdély falvai. Itt az egyének első kézből tapasztalják meg az élet minden vonatkozását és gyakorolják az egymáson való segítséget. A gyermekek olyannak látják az életet, amilyen az a valóságban. Növekednek erőben és függetlenségben, a testvériség közösségi szellemében. Gondoskodik róluk a közösség és ők is megtanulnak a közösségért cselekedni. A falu a szó legnemesebb értelmében az emberi jellem kialakításának legjobb biztosítója.

Falvaink azonban fokozatosan üressé válnak. A családok törekvése arra irányul, hogy gyermekeik a falutól megszabaduljanak. De ez a megszabadulás mit jelent? Belekerülnek a város forgatagába és bűneibe. Ezen változtatni kell. Új magatartásra van szükség, egységes összefogásra a falusi kultúra ápolása érdekében. Kevés áldozattal a falusi otthonokat is kényelmesebbé lehetne tenni. A téli hónapokban intenzív tanulást kell lehetővé tenni. Talán a legnagyobb erdélyi hozzájárulás lenne megújítani a kis falusi közösségeket, hogy azok az emberi jellem minél teljesebb kiteljesedésének példái legyenek.

Ha a mi üdvösségünk az emberi jellemtől függ, támogatnunk kell azokat a helyeket, ahol a jellem épül. A lehetőség vár minket, közös erőfeszítésre, Isten és a történelem vár a mi válaszunkra. Egyedül a jellem általi üdvözülés fogadható el alaptételként. Ez az unitárius teológia sarkpontja és ugyanakkor a lényegbeli különbözőség az ortodox kereszténységtől.

Dr. REND ARANKA

## A LEGPUSZTÍTÓBB NÉPBETEGSÉG - A TUBERKULÓZIS - VISSZATÉRŐBEN

Az 1960-as években az ország egyik nagy tbc-szanatóriumában kezdtem el orvosi munkámat. Így önkéntelen tanúja lehettem annak az odatadó, lázas tevékenységnek, amelyet a pusztító betegség elleni harc végső szakaszának tartottunk. Orvosgárdánk lelkesedéssel dolgozott az újonnan felfedezett tuberkulózis-ellenes gyógyszerek és sebészeti beavatkozások által elért kiváló eredmények bűvöletében. Gyógyulási statisztikáink alapján kirajzolódott előttünk a rövidesen bekövetkező teljes felszámolása a betegségnek. Ez a 70-es évek közepére szinte bizonyossá is vált. Lelkesedésünket már kezdte ugyan beárnyékolni az antibiotikumokkal

szemben kialakult rezisztens tuberkulózis baktériumok megjelenése és sok esetben a kezelés utáni súlyos szövődmények létrejötte, de általában a tuberkulózist legyőzöttnek tekintették. Az utóbbi évek országos, sőt világstatisztikái azonban alaposan megváltoztatták kezdeti elképzeléseinket. Ennek az évszázados küzdelemnek és néhány eredményének szeretném a továbbiakban megírni a történetét.

A *tuberkulózis* a Koch-bacillus által előidézett és jellemző szöveti elváltozással járó betegség. Leggyakoribb a tüdőben (gümőkór, ftizis), de minden szervben előfordulhat. Főleg emberek betegednek meg, de jól ismert az állatvilágban is emlősökön, madarakon, hidegvérűeken. A megbetegedés szarvasmarhán, disznón, háziszárnyasokon mindaddig fokozódott, míg megelőzésére és kiirtására megfelelő intézkedések nem történtek. Kutyán, macskán, kecskén, lovon ritka. Fogságban tartott majmok legnagyobb része tbc-ben pusztul el.

Az előfordulás országok, társadalmi osztályok, szociális jólét, általános higiéniai viszonyok, egészségügyi rendszabályok, életkor stb. szerint változó. A fertőzés nagyon gyakori, de lefolyása jóindulatú, az emberek nagy többsége számottevően meg sem betegszik, de nagy elterjedtsége miatt a súlyos, halálos esetek száma a múltban óriási volt. A fertőzöttséget a tuberkulin-próba pozitivitásából ítélve meg, az emberiség igen nagy része átesik a fertőzésen, enyhe megbetegedésen. 30 éves kor után 40-90% között van a tuberkulin-pozitív egyének száma. A tuberkulózis pontos elterjedtségét az egész lakosságban nem ismerjük. Nehéz megítélni, hogy mikor nevezzük a beteget fertőzőnek, mivel ez a hosszan tartó betegség folyamán sokszor változhat. A betegek nem rövid betegség, hanem hosszú évekre terjedő munkaképtelenség után halnak meg, ami a szenvedést leszámítva óriási gazdasági kárt jelent a társadalomnak. Foglalkozások szerint nagy különbség van a megbetegedésnek és a halálozások számát illetően. Foglalkozási tüdőártalmaknak kitett, valamint alkoholizmusra hajlamosító munkakörökben négyszer annyi a tuberkulózis, mint átlagban.

A *Koch-bacillus* (*Mycobacterium tuberculosis*) 1-4 mikron hosszú, 0,3-0,6 mikron vékony, karcsú, egyenes, esetleg megtört pálcika alakú. Nagyon ellenálló, köpetben beszáradva vagy szennyvízben hónapokig életben marad. Napfény (ultraibolya sugár) a hozzáférés lehetősége szerint néhány percen, illetve órán belül megöli. Száraz hőben 100 Celsius-fokon 20-30 perc alatt, forraláskor 2-5 perc alatt pusztul el. Fertőtlenítőkkel szemben ellenálló.

A tbc-bacillusnak több típusa van, ezek közül emberben csak a humán és bovin törzs okoz megbetegedést. A tehén tuberkulózisának a betegség terjedése szempontjából kimagasló jelentősége van, főleg a gyermekkori megbetegedésekben a nyers tej fogyasztása esetén. A tbc-bacillus kimutatása mikroszkóppal, táptalajon való tenyésztéssel és tengerimalac oltással történik.<sup>1</sup>

A *fertőzés forrása* a beteg ember, aki valamilyen módon tbc-bacilusokat ürít ki, leggyakrabban úgy, hogy tüdejéből kiköhögi. A köhögéssel

finom köpetcseppcsek szóródnak szét a levegőben, amelyet a másik ember belélegez.

A szervezetben a bacilus behatolása után elkezdődik a védekezés, amely egy gyulladással járó gócot hoz létre a tüdőben a bacilus körül. A betegség tünetei ebben a kezdeti szakaszban szegényesek: fáradékonyság, étvágytalanság, fogyás, délutáni hőemelkedés, köhögés. Ezek a tünetek azonban teljes mértékben hiányozhatnak.<sup>2</sup> Ezt az állapotot nevezzük elsődleges fertőzésnek.

A szervezet védekező mechanizmusa által ebben a korai szakaszban a betegség önmagától is meggyógyulhat, a gyulladással járó góccok a tüdőben kis meszes góccokká alakulva, amelyek közepén azonban megmaradnak az eltolt élő bacilustelepek. Ezek a szervezet számára kedvezőtlen körülmények között amelyek a meszes tok feloldódását okozhatják, szétáradnak a vér vagy nyirokkeringés által és a leggyengébb ellenállású szervben létrehozják az immár végleges, másodlagos betegséget. Ezért fontos, hogy az elsődleges fertőzést felfedezzük és kezeljük, mert akkor még szinte tökéletesen gyógyítható a betegség.

*Történeti áttekintés.* A tuberkulózis évezredek óta az emberiség egyik legsúlyosabb, legtöbb áldozatot követelő betegsége. Létezésének legrégebb emléke körülbelül hét és félmillió éves: egy krokodil szuvas csigolyája. Egyes kutatók az ősember csigolyáján is felismerni vélték a csonttuberkulózis pusztítását, azonban ezt nem tudták egyértelműen bizonyítani. Az emberek között valószínűleg akkor kezdett nagyobb mértékben terjedni a betegség, amikor már egységes szociális közösségeket alkottak.

Az asszír kultúrából származik az első, tuberkulózisról megemlékező feljegyzés, amely egy könyörgés az i.sz. előtti 8. századból Assurbanipal könyvtárában, amely elmondja a betegséget rossznak, kegyetlenné, amittől nem lehet szabadulni, mert minden áron ragaszkodik az emberhez. Az asszír azonban a szumir és akkád kultúra folytatása, tehát a fent említett könyörgés valószínűleg sok századdal előbb keletkezett.

Az egyiptomi múmiákon, mint legidősebb emlékek, valóban kimutathatók a csigolya-tuberkulózis jelei. Az indus könyvek is megemlékeznek a betegségről, így az Atharva-Véda és az Ayur-Véda egyaránt.

Az első, mai értelemben is helyes megfigyelések Hippokratésztől származnak, aki a híres görög orvosiskola megalapítója volt, és aki még napjainkban is jelképe a kiváló megfigyelőképességű, igényes etikájú orvosnak.

Hippokratész sok jellegzetességét megfigyelte a tuberkulózisnak: tudta, hogy a serdülő és fiatal felnőtt korban szedi leginkább áldozatait. Előzménye tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás és tüdővérzés lehet. Ismerte az alkat jelentőségét, az aszténias habitus hátrányait és a piknikus előnyeit a betegség iránti fogékonyság tekintetében. Gyógyításként azonban csak a pihenést, tiszta levegőt, izgalmak kerülését és a bő táplálkozást ajánlotta. Legfontosabbnak a megelőzést tekintette. Nem egészen eldöntött tény, hogy ismerte-e a betegség ragályos voltát. Tudása a betegségről

annyira alapos, hogy minden bizonnyal ismernie kellett annak fertőző természetét is. Ennek bizonyítéka lehet az a tény, hogy ő írta le az első gümőkór-járványt is, amely Thasos szigetén tört ki.

A későbbi orvosok közül Celsus ismeri fel, hogy a tüdővésznél nagyon fontos a korai kezelés, mert csak akkor lehet gyógyulásra számítani.

A görög származású pergamoni Galenos (129-201) már egészen biztosan ismeri a tuberkulózis fertőző természetét. A betegeket a mai szanatóriumi felfogásnak megfelelően kezeli klimatikus vidéken. Fontosnak tartja még a megelőzést és a leromlott szervezet erősítését.

A középkor évszázadai alatt a gyógyászzal a jótékony szerzetes rendek foglalkoznak sok szeretettel, de kevés hozzáértéssel. Az emberi szellem szabad szárnyalását és kutatási vágyát bilincsbe verik az egyházi dogmák, az inkvizíció és a babonák, így sajnos, azt kell mondanunk, hogy lassan elfelejtik mindazt, amit az ókor nagy orvosai tudtak a betegség-megelőzés, a bajmegállapítás és kezelés terén.

Sok évszázad után a régi ismeretek alapján való továbblépést a montpellier-i orvosiskola tanítványainál láthatjuk, akik ismét fertőző betegségnek tekintik a tüdővést, nem megpróbáltatásnak, csapásnak, mint ahogy a középkori vallásos felfogás tartotta. A városok fejlődése, sok ember tömörülése zárt közösségekbe a középkori városokban, a 9-10. században, a rossz szociális körülmények kedvező feltételeket teremtenek a kór terjedésének és pusztításának.

Ezidőtájt kezdenek megjelenni az újabb keletű írásos feljegyzések a tuberkulózisról. Így a salernói tanvers, amely hét betegséget sorol fel, a tüdővész a második. Szerepel a lipcsei kódexben is (12-13. század), majd száz évvel később a codex germanicusban. A 14. században Bazelben rendeleteket adnak ki a betegség terjedésének megakadályozására. A tudomány is ismét kezd vele foglalkozni. Fracastorius szerint a ftizist a kilégzett, fertőző levegő közvetíti, járványos, és ennek megfelelően kell kezelni. Kortársa, Jean Fernel (1497-1558) leírja szakaszos terjedését: a megtévesztő látszólagos gyógyulást, majd a különböző okok által kiváltott visszaesést. Ezért kell a betegeket, ha némileg javultak is, állandó megfigyelés alatt tartani.

A 16. században kezdik feltalálni az *orvostudomány műszereit*: Galilei (1564-1642) a hőmérőt és Santorius Santoro (1561-1636) a lázmérőt, amely kiindulópontja volt az orvostudományi megfigyelésnek.

A 16. században a magyar Gregory Jakab adja ki Bazelben De Phthisis című dolgozatát. Egy másik, ugyancsak a 16. században magyarul írt könyv Lencsés György orvosi szakkönyve, amelyben a tüdőgümőkórral és mellhártyagyulladással is részletesen foglalkozott.

Időközben elkezdtek a *boncolásokat* is, amelyek kimutatták a tüdőben található kemény, csomós képződményeket, a tuberkulumokat, valamint az ezek elgennyesedéséből származó fekélyeket.



Ezután egyre többen foglalkoznak tbc-kutatással, sokszor életük veszélyeztetésével is, és sajnos sokan áldozatul is esnek fiatalon, képességeik teljében a könyörtelen betegségnek.

1689-ben Richard Morton kiadja Phthisiologia című könyvét, amelyben az addigi klinikai és bonctani eredményeket foglalja össze.

Hazai viszonylatban megemlíthetjük Pápai Páriz Ferenc (1649-1716) leírását az idős emberek tuberkulózisáról: "ami e nyavalyának az orvoslását illeti, ebben mindjárt jó idején kell valamit próbálni, mert ha akkor nem, azután késő...Ebben az ember 20-25 esztendőig elvesződik, fennjár, dolgoz teszi, noha igen erőtlen..."

Stark állapítja meg, hogyha látszólag különböző formákban is zajlik le a betegség, lényegében ugyanarról a kórról van szó. Bayle 1800-ban a korai és előrehaladott gümőkört ugyanazon betegség két különböző fázisának tartja. Kiindulási pontja a kölesnyi-gesztenyéni miliáris gümő, amely közepén ellágyul, s így képződik a fekély. Mindkét kutató fiatalon, tuberkulózisban halt meg.

Laennec (1781-1826) írja le, hogy a tüdőtuberkulózis a csúcsban fordul elő leggyakrabban. A hörgőrendszer is igen gyakran betegszik meg. Szintén ő próbálja összehangolni az élónél tett megfigyeléseket a boncolásnál talált elváltozásokkal. Így fedezte fel a hallgatózást, e célra egyszerű hengeres sztetoszkópot használt.

Még mindig hiányzott azonban a bizonyíték, hogy a betegség fertőző. Így érkezünk el a 19. századig, amikor az orvostudomány nagyszabású hadjáratot indít a fertőző betegségek ellen. Egymásután fedezik fel a lépfene, veszettség, malária, diftéria és más fertőző betegségek kórokozóját. Teljes erővel indul meg a kutatás a tuberkulózis csírájának kimutatására is. Villemin (1827-1892) kísérleteivel bebizonyította, hogy a gümőkór fajlagos betegség, átoltható kísérleti állatba, a fertőző betegségek közé tartozik. A kórokozó kimutatása még egyelőre várat magára.

E kutatásokat *Robert Koch* (1843-1910) fejezi be, aki 1882-ben megjelent dolgozatában bejelenti, hogy felfedezte a gümöbacilust, amit azért nem sikerült meglátni, mert nem tudták megfesteni. Ezt a problémát oldotta meg R. Koch. A továbbiakban táptalajon kitenyészette a bacilust, ezzel állatokat fertőzött, s azokból ismét kimutatta a kórokozót.

1890-ben Genersich írja le a különbséget humán - embereket megbetegítő - és bovin - állatra kórokozó - bacilus között.

Az első kórházat *tüdőbetegek kezelésére* 1814-ben Londonban állították fel, ez volt a "Royal Hospital for Diseases of the Chest". A "Western Hospital" kezdeti stádiumban lévő tüdőbetegek számára 1850-ben épült és 1855-ben a "National Sanatorium" súlyosabb betegek részére. A mai értelemben vett szanatórium 1859-ben Brehmer tervei alapján nyílt meg, aki szerint a tüdővész gyógyítható klimatikus, higiénikus, diétás és vízgyógyászati tényezőkkel. Tanítványa, Dettweiler, fekvőkúrával egészíti ki az intézeti kezelést.

A szpondilitisz tuberkulózis eredetét Percival Pott állapította meg 1720-ban. Egy magyar sebész, Balassa János fedezi fel a nyugalomba

helyezés jelentőségét csont- és ízületi tbc-s folyamatba. Dollinger, továbbfejlesztve Balassa tanát, különböző rögzítő készülékek segítségével lehetővé tette, hogy a beteg ne legyen állandóan ágyhoz kötve.

A tüdőgümőkór sebészi kezelésének elgondolása Forlanini nevéhez fűződik, aki a beteg részt akarta eltávolítani. Ezt azonban a sebészeti akkori fejlettsége nem tette lehetővé. Így a tüdő "anatómiai ambulanciája" helyett annak "élettani amputációját" valósította meg, kidolgozva 1882-ben a légmellkezelés alpelveit. 1885-ben De Cerenville svájci orvos a bordarezekciót (torakoplasztia) és kavernaszádlást ismerteti. 1891-ben Tuffier javasol két műtétet a csúcsrezekciót és a csúcsoltást, amelyeket később széleskörűen alkalmaznak. Sajnos azonban az akkori tökéletlen sebészi technika, hiányos kórisme, helytelen javallat miatt a halálozás majdnem 100%-os volt.

A tuberkulózis diagnózisában, kezdeti formáinak felismerésében és az eredményes kezelésében új korszak kezdődik 1896-ban, amikor K. *Röntgen* felfedezi a róla elnevezett sugarat, amellyel a következő évben Bouchard meglátja a kavernát a tüdőben.

A megelőzés már az első szanatóriumok létrehozásakor felmerült. Sir Philip szervezete meg Angliában az első, megelőzés céljára szolgáló intézményt. Az első igazi tüdőbeteg gondozót Calmette létesítette 1901-ben Lille-ben. A megelőzés egy másik, nagy jelentőségű intézkedése a lakosság szűrése volt. Redeker vezeti be a röntgenkatasztert, amikor egy kis ipari városban rendszeresen, sorozatosan átvizsgálta röntgennel a munkásokat. Ily módon sikerült a betegeket a betegség kezdeti stádiumában kiemelnie. A tuberkulin, amely a Koch-bacilusból kivont anyagokból készül és eredetileg Koch gyógyító szándékából kívánta bevezetni, sikertelenül, a későbbi években nagy segítségére lett a megelőzésben: a tuberculin próba a lezajlott fertőzést jelzi, így ennek alapján el lehetett különíteni a fertőzötteket s röntgennel ki lehetett szűrni közülük a betegeket. Rövidesen kiválasztották azokat a korosztályokat és foglalkozásokat, amelyekben különösen fontos volt a betegség korai felismerése, és ezeknél bevezették a szűrővizsgálatokat.<sup>3</sup>

Itt említendő meg, hogy az ősrégi megfigyeléseket a szervezet védekező képességének fontosságáról a legutolsó évek immunológiai felfedezései bizonyítják, amelyek szerint a kórokozó megbetegítő hatását teljes mértékben kivédheti az egészséges immunrendszer.<sup>4</sup>

A gyógyítás következő állomása a *gyógyszeres kezelés*, amelynek alapjait a Waksman, Lehmann és Domagk által bevezetett készítmények vetették meg. Az antibiotikumok és egyéb gyógyszerek magát a kórokozót támadják meg, amelyre addig nem volt lehetőség. 1940-ben Domagk figyel fel egy, a szulfonamidokéhoz hasonló összetételű vegyületcsoportra, a tioszemikarbazonokra, amelyek hatásosak a gümőkórban, mivel súlyosan károsítják vagy meg is semmisítik a tuberkulózis bacilust. Legismertebb tagja a Tb<sub>1</sub>-nek nevezett Conteben. Tüdőgümőkór ellen látszólag nem volt hatásos, de minden más szerv tuberkulózisos megbetegedésében sikerrel alkalmazták.

Szintén az 1940-es években Lehmann fedezi fel, hogy a Paraaminoszalicilsav (PAS) csökkenti a gümőkór bacilus oxigénszükségletét, ezáltal akadályozza a növekedését, tehát - szaknyelven - bakteriosztatikus hatása van. Előnye, hogy nem túl mérgező és a bacilus csak hosszabb idő után válik ellenállóvá vele szemben.

Az említett két gyógyszer képezte kiinduló pontját egy sereg más készítménynek, amelyek célja hasonló: a bacilus növekedésének megállítása vagy elpusztítása.

A következő fontos állomás az Izonikotinsav-hidrazid (INH, Hidrazid) felfedezése volt, amely ma is a tuberkulózis gyógyításának a Sztrep-tomicin mellett a legfontosabb gyógyszere. Sajnos, egymagában alkalmazva, a gümőkór bacilusai hamar megszokják és ellenállóvá válnak vele szemben. Ezenkívül káros mellékhatásai is vannak, ezért alkalmazása fokozott figyelmet igényel az orvos részéről.

Hatékonyan kombinálják a Hidrazidot a Waksman és Schatz által 1944-ben felfedezett Sztreptomocinnal, amelynek baktériumölő (baktericid) hatása van. Itt is bizonyos idő után kialakul az ellenállás a bacilusokban az antibiotikumokkal szemben, de a kórokozó a kezelés alatt meg is változhat, néha elvesztve, máskor fokozva megbetegítő hatását. Amikor az orvosoknak megtanulták a Sztreptomocint Hidraziddal kombinálni, sikerült lényegesen késleltetni az ellenálló baktériumtörzsek kialakulását.<sup>5</sup>

A napjainkban használatos tuberkulózis elleni szerek Izoniazid (Hidrazid), Rifadin, Etambutol, Sztreptomycin és Pirazinamid, illetve ezek kombinációja, amely a gyógyszerekkel szembeni ellenállás kialakulását késlelteti.<sup>6</sup>

Tehát a tuberkulózis újabb történetének fentebb ismertetett öt korszaka: a gümőkór bacilusának felfedezése, a kollapszusterápia, röntgenvizsgálat, a szociális gondoskodás, megelőzés és az antituberkulózis kezelés következtében lényegében megszelídült a korábban olyan veszélyes betegség. Így elképzelhető volt, hogy az ellene vívott harc végső szakaszához ért, és az 1970-es évek végén a szakemberek büszkén jelentették, hogy "felszámolták a tbc-t". A pillanatnyi siker mámorában megszüntettek sok szanatóriumot, preventóriumot, csökkentették a tuberkulotikus betegek számára fenntartott kórházi ágyakat, a tüdőbeteg-gondozók nagy részét is, ezzel egy időben csökkentették a szakemberek képzettségét. A megmaradt tüdőgyógyász szakorvosok azonban ismerték a gümőkóros megbetegedés évszázados ingadozó hullámzását, sejtették, hogy a bacilus nem adta még fel a harcot.<sup>7</sup>

Alig tíz év múltán, az 1980-as évek végén szinte az egész világon jelezték a *tuberkulózis újabb fellángolását*. 1990-ben 7,5 millió új megbetegedést észleltek. Kb. 4,9 milliót (66%) Dél-Kelet Ázsiában. A legfertőzöttebb országok: India (2,1 millió), Kína (1,3 millió), Indonézia (0,4 millió). Becslések szerint 2005-ben az új megbetegedések száma eléri a 11,9 milliót, ami 58%-os növekedést jelent 1990-hez képest. A tbc-s halálozás 1990-ben 2,5 millió volt évente, 2000-ben ez a szám évi 3,5 millióra emelkedik.<sup>8</sup>

A kelet-európai országok és a volt Szovjetunió országai különösen veszélyeztetettek. Az Egészségügyi Világszervezet 1994 júniusi beszámolójából kiderül, hogy ezen a vidéken 1993-ban 29 ezer személy halt meg és több mint 2 millió ember betegedett meg az utóbbi öt év alatt.<sup>9</sup>

Romániában két és félszeresére nőtt az új megbetegedések aránya ezekben az években, Magyarországon három év alatt 17%-kal több az új tbc-s beteg.<sup>10</sup>

A kialakult, egyesek szerint katasztrófálisnak tekinthető helyzete<sup>11</sup>, a következő okokkal magyarázzák:

1. Az egészségmegőrző programok hanyagsága, a helyzet túl optimista felbecsülése. 2. A legfontosabb antituberkulotikus gyógyszerekkel szemben kialakult ellenálló kórokozó törzsek által okozott megbetegedések. 3. Sok országban, főleg a kelet-európai államokban az emberek szociális helyzetének a romlása. 4. Demográfiai tényezők: a lakosság elöregedésével mind több és több beteg lesz, mivel a betegség 20-53 év között fordul elő leginkább.<sup>11</sup> 5. Növekedik azoknak az embereknek a száma, akik valamilyen okból kifolyólag immunrendszeri károsodásban szenvednek (HIV vírussal fertőzöttek, gyógyszeres és röntgen kezelésben részesült rákos betegek, szervátültetésen átesettek, akiknél immunrendszert bénító kezelést alkalmaznak). A fentiek közül a legnagyobb gyakorlati problémát a HIV fertőzöttek jelentik: 1990-ben 4,2% az új tbc-s betegek közül volt HIV fertőzött is. Ez az arány előreláthatóan 8,4%-ra nő 1995-ben és 13,8%-ra 2000-ben, ez több mint évi 1,4 millió beteget foglal magában. Következésképpen 1990-1999 között valószínű, hogy 8 millió HIV fertőzött gümőkóros beteg lesz a világon.

Ezeknek a kettős fertőzésű betegeknek a halálozását 1990-ben évi 116 ezerre becsülték és 2000-ben valószínű, hogy évi fél millióra emelkedik. Feltételezik, hogy 1990-1999 között 3 millió halálesetben, amelyet a tuberkulózis okoz, HIV fertőzés is kimutatható lesz.

A következők tehát, hogy ismét fel kell vennünk ez ellen a súlyos betegség ellen a harcot. Szakemberképzés, szűrés, gondozás, megfelelő számú betegágylétesítés, egészségügyi nevelés és még sok aprónak tűnő, de valójában fontos mindennapi munka, amelyeket befejezetteknek reméltünk. Ki kell dolgozni a tuberkulózisos és HIV fertőzés következtében kialakult AIDS betegség társulása esetén követendő kezelési irányelveket. Mindezekre pénz, természetesen nagyon sok pénz szükséges.

Az Egészségügyi Világszervezet tbc-s programja 1989-ben az évi tuberkulotikus halálozás 3 milliőről 1,6 millióra való csökkenését irányozta elő a következő tíz évre, és új nemzeti programok kidolgozását sürgeti a betegség elleni küzdelemben. Közel 100 millió USD szükséges gyógyszerek, mikroszkópok beszerzésére és szerény infrastruktúrára a szegény országok sikeres tbc programjához. Ez lehetővé tenné a betegek féléves gyógyszeres kezelési startégiáját, mely hozzájárulna a több tuberkulózis elleni gyógyszerreiszitens bacillus terjedésének csökkentéséhez is. Célja, hogy 2004-ig a felére csökkenhessen a tuberkulózisos halálozások száma.<sup>12</sup>

## Jegyzetek

- <sup>1</sup> Magyar Imre, Petrányi Gyula: *A belgyógyászat alapvonalai*. Művelt Nép kiadó, Budapest, 1956, 248-256 l. Prof. I. Bruckner, Prof. C. Anastasatu: *Pneumologie*, Ed. Med. Bucurest, 1965, 349-360 l.
- <sup>2</sup> M. A. Krupp, M. J. Chatton: *Current Medical Diagnosis and Treatment*. 1984, Los Altos, California, 141-146 l.
- <sup>3</sup> M. Nasta, A. Brill: *Tuberculoza*, Ed. Med. Bucurest, 1967, 17-24 l., Kovács F.: *A tüdőgümőkór*. Művelt Nép kiadó, Budapest, 1956, 9-16 l.
- <sup>4</sup> M. A. Krupp, M. J. Chatton: i.m. 147 l.
- <sup>5</sup> H. Glaser: *A gyógyítás diadalútja*. Gondolat kiadó, Budapest, 1960, 168-182.
- <sup>6</sup> Kállay E.: *A tuberkulózis áttekintésének vázlatja*. Brassó, 1994, II.
- <sup>7</sup> Mihaescu T.: *Vittorul tuberculozei in lume*. Viata Medicala nr. 8, 25 febr. 1994, 8 l.
- <sup>8</sup> *Tuberculoza in ofensiva in Europa de Est*. Informatii OMS. Viata Medicala nr 30, 1994 júl., 4 l.
- <sup>9</sup> *Újra népbetegség?* Nők Lapja, 1995, 2 sz., 10 l.
- <sup>10</sup> *Tuberculoza in ofensiva in Europa de Est*. Informatii OMS. Viata Medicala nr. 30, 1994 júl., 4 l.
- <sup>11</sup> Mihaescu T.: *Tuberculoza inapoi catre vittor*. Viata Medicala nr. 29, 1993 júl., 1 l.
- <sup>12</sup> *A WHO támadása a tuberculosis crisis globális elbanyagolása ellen*. Szerkesztőségi közlemény, WHO/89, 1993 nov. 15. Orvosi Hetilap, 135 évf. 35 sz., 1994. aug. 28, 1946 l.

BALÁZSI DÉNES

## ÜRMÖSI JÓZSEF EMBERSZOLGÁLATA

A köztudat Balázs Ferenc mészki lelkész, az aranyosmenti szövetkezeti mozgalom atyját, úgy tartja számon, mint a 20. századi szociális-kulturális hivatás érzettől fűtött unitárius lelkész-típus megtestesítőjét. Azt viszont már kevesebben tudják, hogy Balázs Ferencet egy negyed századdal megelőzte, s így az Udvarhely megyei, homoródszenti szövetkezeti mozgalom apostoli küldötte Ürmösi József homoródszentpáli unitárius lelkész volt. A rá való emlékezésünket indokolja az is, hogy a múlt évben volt születésének 115., Homoródszentpálra érkezésének 90. és az idén lesz halálának 40. évfordulója.

Szellemét idézzük, mert a 90 évvel ezelőtti székelyföldi közállapotok nagyon hasonlítanak a jelenkoréhoz: "A székely nép sorsa mostoha és elhagyott volt, de ez az elhagyatott helyzet az 1890-1900-as évtizedben mély pontra jutott..." míg tervezgették és tanácskoztak (Székely Kong-

resszus, Tusnád, 1902) hol is kezdjék el a székely mentést, azalatt a székely nép, "szerte nézett, s nem lelé honját a hazában. Ifjaink - javakorabeli férfiaink munkabíró tagjai csoportokban vitorláztak át a tengeren Amerikába, még pedig állami segítséggel - közbenjárással."

Szegénység, munkanélküliség és kivándorlás: Ürmösi József helyzetértékelésének megbízhatóságát őrzi önéletrajza<sup>1</sup> és igazolja a kortárs Benedek Elek is.<sup>2</sup>

Ürmösi József az Udvarhely megyei Siménfalván született 1879.XII.28-án. Amikor 1904. júliusában a Dunántúlról a szülőföldre hazahívták a homoródszentpáliak, meggyőződött, hogy itt az "idők jeleinek intését" megértő munkatársaival sürgős tennivalói lesznek.

A hivatástudatot és a székely nép szeretetét a családból hozta. Apja, Ürmösi Kálmán Siménfalván, majd Szentgericén volt unitárius lelkész. Itt kezdi József a I-IV. osztályos elemi iskolát. A népes család gyermekeinek (öt fiú és egy lány) tanulását elősegítette az a körülmény, hogy az édesanyja, Bodolai Juliánna kolozsvári születésű iparos család lánya, s az unokák a nagyszülőknél kaphattak otthont. József két nagyobb fiútestvére nyomdokain indul el a kolozsvári unitárius főgimnáziumban, amelynek elvégzése után, édesapja és Károly bátyja példáját követve, a Teológiai Akadémiára iratkozik be, bár anyja más pályát ajánlott fiának.

Sokoldalú érdeklődéséből kiemelhető az önképzőkori "palástdíj"-jal jutalmazott tevékenysége. Innen származtathatjuk írói és szerkesztői hajlamának későbbi kibontakozását.

A teológiai tanulmányai befejezése után elfogadja Ferencz József püspök bízgatására a Dunántúlra, Polgárdi (Fejér megye) egyházközségbe szóló missziós lelkészi kinevezését. "Nagyszerű gyakorló terület volt ez számomra, felért egy külföldi akadémiával!"- emlékezik vissza az 1959-ben kelt memoárjában.

Mit is kaphatott Polgárdiban Ürmösi József? Érdemes itt egy pillanatra elidőznünk. 1898-ban a Zichy-féle katolikus Néppárt ( a Hangya szövetkezet megalakulásával körülbelül egyidőben<sup>3</sup> ) megkezdte a keresztény fogyasztási szövetkezetek alapítását a Dunántúl falvaiban.<sup>4</sup> Ne felejtjük el, hogy kedvező talajra talált a kezdeményezés, mert akár a reformáció, ez a szövetkezeti mozgalom is német közvetítéssel érkezik hozzánk, s a Dunántúl ebből a szempontból földrajzilag is kapcsolatban áll Nyugattal. Erre a "külföldi akadémiára" utal Ürmösi József, amely számára bevezetést jelentett a szövetkezeti mozgalomba. Homoródszentpálon nem beleesik ebbe, hanem irányítója lesz "mint ember a gáton", mert nem csupa virágvásárnap diadalmas bevonulás Ürmösi József negyedszázados Nagyhomoród-menti lelkészi működése. A bátor helytállás, a leleményesség, a becsületes küzdelem játékszabályainak maradéktalan betartása jellemzi tevékenységét.

1905 áprilisában feleségül vette a kolozsvári Balaskó Irmát, "ki minden munkájában jó és megértő segítőtársa volt". A tehetséges írónő édesanyjának és háziasszonyának is kiválónak bizonyult.

A lelkész-család saját példájával járt elől a népszerű politikai propagálásában. Sajnos a született nyolc gyerekből három lány és egy fiú maradt életben (két fiú és két lány meghalt).

Ürmösi József nagyon szétágazó tevékenységet folytat, de ezek közös alapvonása a hívek lelki-anyagi életéért érzett felelősség. A lelki és anyagi életet a dolgok kölcsönös összefüggésében látja. Tudja, hogy a testi-anyagi nyomor szülőanyja a lelki, erkölcsi romlásnak, és fordítva is. A lelkész azért nem zárkozhatik el a hívek anyagi problémáitól, a társadalmi kérdésektől. Talán a dunántúli Prohászka Ottokár püspök szociális-keresztény szelleme<sup>5</sup> munkált Ürmös Józsefben is, amikor népe jólétének előmozdítása érdekében 1904-ben vállalta a vidék első Hangya fogyasztási szövetkezetének könyvelői tisztét, amelyet példás pontossággal és becsületességgel végzett. Kitűnő együttműködési hajlammal áldotta meg az Isten. A polgári község közigazgatási személyiségeivel megtalálta a kapcsolattartás hangnemét, bár ezek nem az Ürmösi hibájából nem mentesek mindig a disszonanciától. (Lásd pl. Bencze Dénes ny. szolgabíróvali konfliktusát.)

Homoródszentpál központi fekvéséből adódóan sikerül megnyernie lelkész társainak támogatását, világi és egyházi kezdeményezéseiben egyaránt. (A szövetkezeti mozgalom: 1917-től; Unitárius Szószék szerkesztése Ajtay Jánossal; az Unitárius Népnaptár szerkesztése és a temetési szertartás reformja; a torozás eltörléséért folytatott harc stb.).

Tudatosan arra törekszik, hogy a rátermett, értelmes híveiből kiválassza és kinevelje a jövőbeli közösségi és egyházi vezetőket. Szövetkezesként kezeli munkájában énekező- és tanítóit.<sup>6</sup>

Szövetkezeti téren Ürmösi József saját sikeres megvalósításaként említi a Gazdakört (1905), amely a tejszövetkezetnek (1906), majd a gépszövetkezetnek (1926) és a hitelszövetkezetnek (1927) a szülőanyja lesz. Ugyancsak a szövetkezeti munka hasznosságának következménye az 1912-ben felavatott művelődési otthon (szövetkezeti népház) a vidék felnőtt oktatási és művelődési életének központja. Nemcsak a helyi és vidéki, de az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom jeles alakjává nőtte ki magát. Kitűnik a szövetkezeti eszmét népszerűsítő írásaival. Pályadíjat nyert 1928-ban a Keleti Újság vezércikk pályázatán a "Szövetkezeti Káté" c. írásával. 1924-ben a Hangya erdélyi közgyűlésén javasolja az adminisztrációs beszámoló mellett nevelő jellegű előadások tartását, amelyeket majd vita kövessen. Így kerül sor az első ilyen előadásra, amelyet ő tart 1925. április 23-án, "Melyek a legfontosabb teendők a szövetkezeti eszme megerősödése szempontjából" címen.

1925-ben ugyancsak az ő javaslatára megindítják "Szövetkezés" címen az önálló szövetkezeti lapot, amelyben számos mozgósító és nevelő jellegű cikket közöl.

Jó szervezői tehetségének elismeréseképpen 1919-től a nagyenyedi Hangya Központ igazgatóságának 19 éven át visszaválasztott tagjaként tevékenykedik. Ő győzi meg Rohay László vezérigazgatót és társait, hogy a vezetés gyakorlati élethez közelebb vitele érdekében még más, hozzá

hasonló szövetkezeti vidéki vezetőket is be kell hozni az igazgatóságba. A javaslat meghallgatása a vezetés demokratizálódását is magával hozta.

A szövetkezeti vezetői munkakör kiszélesedik Ürmösi József számára az 1930. évi Homoródszentpálról való végleges búcsúzása után. 1929-ben dr. Boros György unitárius püspök meghívásának eleget téve, elfogadja a püspöki titkári állást. 1924-ben a gyakorlati teológiai szakcsoportból teológiai tanári képesítést szerzett. Az egyházi reformokat és a szövetkezeti mozgalmat támogató püspök ezzel az intézkedésével egy katalizátort vitt be az unitárius egyház és hívei életébe, amikor a tehetséget és áldozatos tevékenységét az egész egyház népének életére kívánta kiterjeszteni. Ezáltal nem csak az unitáriusok, de Erdély egész magyarsága részére lesz a nyereség.

Rábízzák a "Szórvány szövetkezetek" gondozását, a Kolozsvárról elérhető Kalotaszeg vidékének és Dés környékének magyar Hangya szövetkezeteit. Javaslataira felállítják a kolozsvári Transit Raktárat a rábizott vidék jobb áruellátása érdekében. Körzeteit az ellenőrrel végigjárja, gyűléseiken részt vesz, tanácsokat oszt és segítséget nyújt. A Hangya központi igazgatóságot képviseli a 20-25 éves jubileumi ünnepeken Erdély magyarlakta falvaiban.

Kolozsváron 1941-ben segít a volt köztisztviselők és köznyugdíjasok fogyasztási és értékesítő szövetkezetének átmentésében a Hangya kötelékébe.

Kissé mereven igyekeztem Ürmösi József szövetkezeti vonalon kifejtett munkássága nyomon követéséhez ragaszkodni, de a valóságban nem lehetett azt úgy szétválasztani, hogy most a szövetkezeti apostollal beszéljek, vagy ő beszél és nem a lelkész. A kettő szerencsés ötvöződésének alapja a mély és őszinte humánus, elhivatottsága, és az a hite, hogy lehet, érdemes és kell tenni valamit azért a nyájért, amelyet reábizott a gondviselő Isten.

Az a helyzet, hogy ha a szövetkezeti apostol után beszéljek a lelkészről, egyáltalán nem kisebbíti ebbéli érdemeit. A lelkipásztori munkamézőn is bátor úttörő és elhivatott újtónak bizonyult. Azt az új lelkésznemzedéket képviseli a Nagyhomoród mentén, amelyik az elhanyagolt lelkipásztori gondozást elsőrendű feladatának tekinti. A tanítvány elismerő szeretetével vall arról az indíttatásról, melyet volt teológiai tanárától, dr. Boros Györgytől kapott.

A hívekkel való belső személyes kapcsolat kialakításának fontosságát megkívánja a lelki gondozás eredményessége. Nem elég a szertartást végző és a hívek felett álló prédikáló, irányító lelkész jelenléte. Ürmösiék érzik, hogy híveik mindennapjában részt kell venniük, hogy bajaikat megismerjék és segítsenek azokon.

A hagyományos találkozási alkalmak így szélesednek ki a Dávid Ferenc Egyletben, ifjúsági, nőszövetségi műsorok előkészítése, anyáknap, karácsonyi ünnepélyek felemelő, élményt nyújtó alkalmává, ahol a lelkész és a hívek kommunikációs közelségbe kerülnek és a "lélektől-lélekig" hullámhosszon történik a lelkigondozás. Ezek az egyletek Ürmösi



József idején vernek gyökeret, terebélyesednek virágzó és gyümölcsöző fákká.

A tiszteletes asszonynak sikerült maga köré gyűjteni Pálffy Ákosné Szabó Róza és Bencze Gáborné Györffy Ilona tanítónőket a nőegyleti munka sikeres megszervezésében. A népi vallásos esték nemcsak nevelő, de oktatási célt is szolgáltak. A Budapestről beszerzett vetítógéppel járják a környező falvakat és gazdasági, történelmi, valamint egészségvédelmi ismereteket nyújtanak a hallgatóságnak.

Különös gondot okozott Ürmösi Józsefnek, hogy a 10-12 éves korú, az iskola padjaiból korán "kiszabadult" ifjúság az analfabétizmus határán mozgott. A törvény előírta 3 évfolyamos ismétlő iskolát sem a tanügy, sem a szülők nem vették komolyan. A népet felemelni kívánó lelkész tudja, hogy a tudatlanság sötétségében tévelygő néppel nem lehet megértetni az új, célszerű törekvéseket. A keblitanácsosok igénybevételével megszervezik a téli esti oktatásokat az egyleti tevékenységgel egybekötve, és a nyári vasárnapi tanításokat. Erre a célra írta Ürmösi József a Nyári vasárnapi tanítások I-II. része c. vezérkönyvet 1906-ban.

A Pálffy Ákos vezette Dávid Ferenc Dalegylet a kórustalálkozókat kitüntettetje. 1932-ben I. díjat, ezüst vándorserleget nyertek. Népkönyvtárat szerez be a falunak. Műkedvelő színjátszói nem egy alkalommal az álnéven is író Pálffy Ákos helyi visszasságot, maradiságot és emberi kicsinyességet bíráló vidám monológjait, jeleneteit és színdarabjait viszik a nézők elé.

Ürmösi József idejében új harangot adományoz az egyházközségnek Pap M. Gáborné Sándor Apollónia, az I. világháborúban elrekvirált kis harang helyett. Ugyanakkor a hívek erre a célra kért adakozásaiból sikerült az orgona javítását is megoldani 1923-ban. Pálffy Ákos saját szerzeményeit, egyházi énekeit ezen a megújított orgonán próbálhatta ki.

Ürmösi József mindig a helyi konkrét valóságból indult ki és jutott el az általános, szükséges reformok gondolatához. A liturgiai reform eszméje is így született meg. A temetések tragikus hangulata és ünnepélyessége sokszor komikussá vált egy-egy rímfaragó izzadmánya miatt. A kántor verses, énekes búcsúztatóját igényelte a megszokás. A ritmus, ha sántít is és a kínrímek "emeletes" gondolatokat hoztak ki, hát a vidám dalolással záródó halotti torok, ahol a háziak, a keservesek, nem csak az elhunytat siratták, hanem az eltékozolt tehénkét, amit a tor kiadásai fedezésére eladtak.

Az egyházi főhatóság szintjén is általános támadás indult a torozás ellen. Megfelelő tapintattal és kellő diplomáciával előkészített közgyűlésen sikerült átvinnie a torozás eltiltását a faluban. Temetési rendszabályzatot hoznak, megalakítják a kölcsönös segélynyújtásra épülő temetkezési együletet, amely a mai napig is működik. A gyülekezet szintjén átvitt reform tartóssága attól is függött, hogy a szomszédos egyházközségek milyen álláspontra helyezkednek a kérdésben. Ürmösi József felhasználja ennek érdekében az egyházi sajtót: az Unitárius Közlönyt és Unitárius Egyház c. lapot, valamint a lelkészkeri munkaközösséget.

Hasonlóképpen a liturgiákban a hívek részvétele, jobb bekapcsolódása által, azok áhítatának emelése érdekében több újítást foganatosított. Az új egyházi éneket Pálffy Ákos énekező előbb az iskolás gyerekeknek és az ifjaknak tanította meg, majd a Dávid Ferenc Egyletben a nőknek, hogy az egész gyülekezet együtt tudja énekelni azokat.<sup>6</sup>

Az Unitárius Teológiai Akadémián nélkülözhetetlen lett Ürmösi József: A lelkipásztori gondozás és a gazdasági szociális kérdés c. munkája, amelyből a II-IV. éves teológiai hallgatóknak a falu gazdasági és szövetkezeti fejlesztéséről sorozatos előadásokat tartott.

Kevésbé ismeretes előttem püspöki titkári tevékenysége, amellyel adós maradok, remélem nem sokáig.

Gazdag irodalmi tevékenységének bizonyítékeképpen álljon itt a jegyzetekben közölt kimutatás<sup>7</sup>, amely címeiben is mutatja a szerző - unitárius lelkész - érdeklődési területeit és nemes törekvéseit. Külön fejezetet érdemel az Ürmösi József munkásságát elemző és méltató újságcikkek számbavétele. Talán ezek közül kettőre hívnám fel különösképpen a figyelmet. Az első a Brassói Lapok 1930. január 30.-i száma, amelyben az alábbi cím alatt értékeli Ürmösi József negyedszázados homoródszentpáli munkásságát: "Egy község ünnepe, melyben az egész székelység szíve dobog. Ez az Ürmösi nem volt átlag pap, hanem apostola volt népének, akit jóra, nemesre, szépre és igazra tanított (a jó pap ma már ne holtig tanuljon, hanem holtig tanítson), aki szociális és gazdasági téren is új utakat jelzett és vágott s főképp a szövetkezés és szolidaritás irányát szabta meg, eszközeit és intézményeit hozta életre." Ehhez hasonló elismerő szavakkal búcsúztatja a Homoródszentpárról Kolozsvárra távozó lelkészt. Megható szép ünnepséget rendezett az egyházközség, a lelkész-kör és a környék unitárius lakossága Ürmösi József tiszteletére.

A hívek szívébe örökre beírta nevét. Íme így emlékeznek Ürmösi József tanítványai 12 év távlatából. Az Unitárius Közlöny 1941 március havi számában a következő közlemény jelent meg: A munka megbecsülése. Homoródszentpál közönsége a Földművelési Miniszter által rendezett gazdaképző tanfolyam záróvizsgálata alkalmából folyó évi március 2-án volt lelkipásztorának, Ürmösi József püspöki titkárnak, aki a homoródszentpáli népjóléti intézményeket szervezte volt, a következő hálaíratot intézte: "A lélek virágának, a hálaérzetnek indításából írjuk sorainkat, melyben régi tartozásunkat kívánjuk kiegyenlíteni. Ön Nagytiszteletű urunk, községünknek egy negyedszázadon át nemcsak lelkipásztora és ékesen szóló apostola, hanem népjóléti intézményeinknek, egyház és társadalmi egyleteinek megalapítója és kitartó, lelkes munkása volt. Ezekben az egyletekben sok tiszta, nemes magot vetett lelkünk barázdájába, amelyekből több kikelt és termett százanynit."

"A kikelt magvak közé tartozik az a kéthónapos tanfolyam is, amely folyó évi január és február havában községünkben tartatott, melynek eredményes vizsgálata alkalmából szeretettel gondolunk Nagytiszteletű úrra, az első maghíntőre, volt lelkivezérünkre, s mikor községünkben vég-

zett sokirányú útjelző munkásságáról hálásan megemlékezünk, további életére Istennek szent áldását kérjük" (ötvenkét aláírás).

### *Jegyzetek*

<sup>1</sup> Ürmösi József: *44 év a lelkipásztori és szövetkezeti munkamezőn*. Kolozsvár 1949. Kézirat a homoródszentpáli unitárius lelkészi hivatal irattárában.

<sup>2</sup> Benedek Elek: *Halljátok emberek?* Bukarest, 1957, 239-340.

<sup>3</sup> Ihrig Károly: *A polgári szövetkezetek a magyar mezőgazdaságban*. Kézirat, 1957. Országos Mezőgazdasági Könyvtár, Budapest.

<sup>4</sup> Gyimesi Sándor: *A parasztság és a szövetkezeti mozgalom*. Tanulmány a parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, II. kötet, Budapest, 1965. 629,631.

<sup>5</sup> Hangya Naptár, 1944, 55. és 122. l.

<sup>6</sup> Pálffy Ákos: *Homoródszentpál község monográfiája*. Kézirat, 1942, Pálffy Ákos tanár tulajdonában, Székelykeresztúr.

<sup>7</sup> Ürmösi József nyomtatásban megjelent munkái:

1. Nyári vasárnapi tanítások. I-II. rész, Ó- és Újtestamentum, 1906.

2. Ótestamentumi tanítások (TANKÖNYV A III. ELEMI OSZTÁLY RÉSZÉRE) 1909.

3. Nyolc év Homoródszentpál község szövetkezeti életéből, 1912.

4. A szocializmus és a vallás, 1914.

5. A tartós béke munkálása és a lelkészi hivatás, 1918.

6. Evangéliumi kereszténységünk és a jövő békéje, 1918.

7. A lelkipásztori gondozás és a gazdasági-szociális kérdés, 1916.

8. Igehirdetésünk kívánalmai, 1912.

9. Népinevelés - a falu szervezése, 1922.

10. Egyházi szertartásaink reformja, 1925.

11. Szövetkezeti káté (A szövetkezeti eszme ismertetése).

12. A gyakorlati teológia főbb irányelvei.

13. Lelkészi helyzetünk és a nép, 1909 (lelkészkeri előadás).

14. A nő mai hivatása (előadás) 1918.



más környéken a gót, a *Pálfi-oldal* on őskori, illetve bronzkori és gót, a *Csere-alján* a Konyha- és Rigó-pataka összefolyása háromszögében őskori és kora népvándorláskori gót, a falu aloli *Rét*-ben bronzkori és kora vaskori népek nyomai kerültek felszínre (Vö. Benkő, i.m. 243-244).

Tarcsafalva *népességének* lélekszámáról első ízben a Mária Terézia korában, 1721-ben készített összeírásból tájékozódhatunk. Az akkor felvett 26 adóköteles háztartásban - ha erre az időszakra általában elfogadott családonkénti 5 személlyel számolunk - 130 körüli lehetett ezek lélekszáma; a meg nem adóztatható szegényebb rendűekkel együtt pedig a lakosság tényleges száma 180-200 körüli lehetett. Mintegy két évszázaddal később, az 1784-1787 években Magyarországon végzett első hivatalos népszámlálás a faluban 57 házban 51 családot, s azokban 235 személyt, 116 férfi és 119 női nembélit állapít meg. A 116 férfi nembéli, foglalkozásukat, illetve társadalmi rétegződésüket tekintve, így oszlott meg: 1 pap, 29 nemes (legtöbben a Pálfiak), 21 paraszt, 10 polgár és paraszt örököse, 24 zsellér, 9 egyéb és az 1-17 éves fiú "sarjadék" száma 22.

Az 1787-ben végzett pontos állami népszámlálást követően az unitárius egyház is szükségesnek látta az egyházközségek lélekszámát főképpen az egyházfenntartói erejük számbavételéért megállapítani. Tarcsafalva lakossága az 1789-ben tartott püspöki Generalis Visitatio megállapítása szerint így alakult: "Férfi Gazdák és özvegy Gazda Aszszonyok, Nro 57, Életben levő Gazdák Feleségei Nro 50, Magzatok mind a két Nemben Nro 110 és így a lelkeknek száma mind együtt 217". Egy évtized múlva az 1801-ben tartott vizitáció adatai szerint a létszám valamelyest csökkent, 209 lélekre, s ebből: "Feleséges és özvegy Gazdák 's özvegy Gazda Aszszonyok in concreto Nro 63, Férjes Aszszonyok Nro 44, Férfi Magzatok Nro 61, Léány magzatok pedig Nro 41"-voltak. A lakosság következő egyházi számbavétele a 19. század első felében, 1839-ben történt, s a vizitációs jegyzőkönyv VI. fejezetének adataiból az eddigieknél világosabban kitűnik annak egyházzagazdálkodási célzata így: "Lelkek száma e' szerént találtatott: a., Egész Béradó Gazdáké 33, b., Vékával fizetők 30, c., Napszámmal fizetők 10, d., öszves száma a' Lelkeknek a két Nemben 299, Mellyek között új paraszt (cigány) van 33". A lakosság létszáma tehát gyarapodásnak indult, s Orbán Balázs adatai szerint három évtized alatt 1868-ban elérte a 363 lelket, amely számba már 23 református és 7 r. katolikus is tartozott. A 20. század kezdő évében, 1900-ban, kevés csökkenéssel a létszám 342. A korcsoportok szerinti megoszlás - a mai állapottal összevetve - elgondolkoztató keresztmetszetet mutat: 0-14 éves gyermekek száma 122, a 15-19 éves ifjaké 30, s így a kiskorúak összlétszáma 152 (44%), a gazdaságilag aktív munkaerő gerincét képező 20-59 évesek száma 164 (48%), a 60 éven felülieké 26 (csak 8%). A három és fél száznyi lélek 83 házban lakott, ebből 3 kőből, 80 rakófaból épült; 24 cseréppel, 92 zindelyel és 7 zsúppal volt fedve. Az 1910-ben tartott népszámláláskor már 95 a lakóházak száma, s ezekben összesen 379 lélek élt (Magyar Szent Korona helységnévtára, Bp. 1913). A lakosság a legnagyobb lélekszámát, 403 személlyel, 1941-ben érte el. A háború utáni kedvezőtlen gazdasági-társadalmi változások kö-

vetkeztében a létszám 1994 végére 180 körülire zsugorodott, túlnyomó többségében az idős korosztályhoz tartozva. Reménykeltő viszont az a tény, hogy a Nyikómente oldalsó alsó falvai közül Tarcsafalva az egyetlen település, amelynek létszámcsökkenése megállott, s némi gyarapodó irányzat is mutatkozik.

A falu lakosságának késő-középkori *társadalmi szerkezetére* vonatkozóan a Székely Oklevéltár régebbi és újabb sorozatának kötetekben közölt különböző célzatú összeírások, peres iratok adnak némi tájékoztatást. Így elsőként a János Zsigmond hadában, 1566-ban híven szolgált lófők névsorában 9 tarcsafalvi név szerepel (Márton Deák, Gáspár Márton, Pálfi Péter, Szederjesi Mihály, Szilveszter János, Miklósfalvi Péter, György Mihály pedes (gyalogkatona), Jánosi Péter pedes és egy Firtos nevezetű hiányzó.) (SzOkl II. 20 1.); 1567-ben Udvarhelyszéken a lófők 25 dénáros adójának összeírásakor 6 portát vesznek nyilvántartásba (SzOkl II.2.); 1576-ban három tarcsafalvi birtokos család: az Antalfi, Marton és ettől az időtől emelkedni kezdő Pálfi család - összesen 11 egész jobbágycsalád után fizet adót (SzOkl IV.39). A 16. század végéről, a 17. század elejéről a Székely Oklevélzár új sorozatának III. kötetében Tarcsafalva címszó alatt 3 lófő családnak, a már ismert Jánosi, Szederjesi, Szilveszter mellett öt szabadosnak - Aczél, Ambrus, Antal, Orbán, Tálás - , két jobbágnak - Szőke, János - , egy szolgának - Orbán - családokból valóknak a neve olvasható. Udvarhelyszék 1721-ben tartott lustrájának összegező kimutatásában Tarcsafalván 4 nemest, 10 primipilust (lófőt) vesznek nyilvántartásba. *Egyed Ákos* a székely székek falvaiban élt jobbágy és zsellér családok számának 1614 és 1848 közötti időszakban történt változását kimutató táblázatában 1614-ben 5 jobbágy és 8 zsellér, 1750-ben 21 jobbágy és 1848-ban 9 jobbágy családot tüntet fel Tarcsafalván. (*Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Bukarest, 1981. 109*).

A tarcsafalvi nép *mezőgazdálkodására*, illetve határhasználatára vonatkozóan az első áttekintő tájékoztató forrás ugyancsak a Mária Terézia féle, 1721-ben végzett, a népesség számát és a mezőgazdasági területeket felmérő összeírásban található. E szerint az akkori 120-130 főnyi lakosság eltartását a falu határából 194 2/4 köblös (mintegy 146 kat. hold) szántóterület termése biztosította, az állattartást pedig 21 "kaszás" (kb. 16 kat. hold) nagyságú rét és a terjedelmes legelőterületek tették lehetővé (*Magy. Stat. Közlemények. Új folyam. Bp. 1896. 221-222*).

A falu népe a letelepedést követő évszázadok alatt, miként a többi székely falvaké, határhasználatában végig követte mindazon fejlődési szakaszokat, amelyek a kezdeti parlagoló gazdálkodást felváltó termelékenyebb földművelési rendszerek gyakorlatát jelentették: az ugarhagyó két- és háromfordulós, majd tagosított és végül a vegyes gazdálkodási formákat.

A tarcsafalvi unitárius egyházközségnek 1742-ben írni kezdett Kurátori Számadáskönyvében az 1789. évi püspöki Generális Vizitáció az egyházközség külső ingatlanait (szántóföldeket, kaszálókat) még az ősi *kétfordulós*, évente váltott (vetéskert, nyomás) határrendszerben a "Bentzed féle forduló Határban" és a "Tordátfalva felé forduló Határban" levő fekvésük szerint leltároz-

za, (Pl. a Bencéd felé fordulóban levő "Rétben egy szénafű ... Ezt szokta a Papnak elokálni (haszonbérbe adni) a' Ekklesia *Vetés kert* korában". Az 1801-ben tartott Generális Vizitáció is a külső bonumokat még a kétfordulós művelési rendszer szerint veszi számba, de az 1839. évi már a *bármashatár* szerint ("Bentzed felé fordulóban, Csehétfalva felé fordulóban, Tordátfalva felé fordulóban"). A falu háromfordulós határa művelésének a 19. század végére megvalósított kiteljesedését, az akkorra kialakított termelési ágazatok területi megoszlását *Kozma Ferenc*nek az 1879-ben készített statisztikai felmérése ismerteti. E szerint a határ kiterjedése 1386 kat. hold, amiből szántó 586, rét és kert 335, legelő 71, terméketlen 55 hold, erdő (Rigó cseréje és Fenéserdő) területe 339 kat. hold; (Kozma Ferenc: A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota. Bp. 1879. 150). Az erdő az eklézsia és a falu között 1839-ben kötött egyezség alapján "a' helybéli falusi közönséggel használtatik közösen". (A falunak Csehétfalvával közösen a Hargita "Morád Havass"-án van még legelőterülettel egyes erdeje).

A hármashatárt 1910-ben a Nyikó-mentén elsőként *tagosították*. A hagyomány szerint azért volt erre szükség, mert a határ termőrézsének kiterjedése a lakosság lélekszámához viszonyítva kicsi volt, s ebből a művelés alatt álló területből is 200 holdnál több a Pálfi birtokos családok tulajdonát képezte. A fennmaradt terület sok kicsi parcellájának egybehozásával jobban lehetett gazdálkodni, több gabonát és takarmányfélélt lehetett termeszteni. A határ egyharmad részét minden esztendőben elfoglaló ugar megszüntetésével a termőterületet növelni lehetett. A 20. század elején tagosított határ birtoktestei a század közepére aztán a családtagok örökösödése, vásárlások, cserék, az első világháború utáni földreform következtébeni osztódásokkal olyan birtoklási módosulásokat, keveredést eredményeztek, hogy a tagosított és szabadgazdálkodási földművelési rendszerek egy keveredett formáját, a *vegyes gazdálkodási* formát eredményezték. (Molnár I.: A népi gazdálkodás formái az Alsó-Nyikómentén. Disszertáció, 1945, kézirat.) Ezt a rendszert az 1950-es évek kollektivizálása szüntette meg.

A tarcsafalvi unitárius *egyházközség* "... azok közé tartozik, amelyek az unitarizmusnak kezdetén azonnal megalakultak" - írja Ürmösi Kálmán a Tarcsafalvi unitaria ekklesia történeti leírásában. (KerMagv. 1876. 360.) Központi anyamegye volt. Leányegyházközségei voltak Csehétfalva és a két Kadács. Csehétfalvát egy 1618-ban keltezett okmány a matertől már mint elváltat említi; Felső- és Alsó Kadács 1718-1724 közötti években szakad el Tarcsafalvától. Az elválás okai "a templom s más egyházi középületek conservalasi költségeinek... a milyen arányban való hordozásá"-ból támadt nézeteltérések voltak. (Ürmösi, i.m. 360 és a 361 lábjegyzete)

A kurátori számadáskönyveknek 1770-től 1856-ig vezetett bejegyzéseiből azonban megállapítható, hogy Csehétfalvát Tarcsafalvával az elválásuk után is gazdálkodás tekintetében némileg még évszázadokig összekötötte a Hargitán a Nagy-mező és Nagy-mező pataka, illetve Szászok pataka közt fekvő "Morád-havasa" nevű erdős, legelő terület közös

birtoklása. Ennek a közös birtoklásnak a mikéntjét világítják meg az "Ekklesia Havasá"-ra vonatkozó adminisztratív jellegű s az azokkal kapcsolatos kiadásokat és bevételeket feltüntető adatok. Ezeknek legtöbbje az évente árendába (haszonbérbe) adásért befolyt taxáknak, valamint a területnek az őrzéséért, az esett károkat elkövetők (praevaricalok) "törvényes nyomoztatását" végző Biztos Uraknak (Regiusok), a károk mértékét megállapító becsüsöknek (Expressusok), mindezek kísérőinek (Cometaneusok) díjazásában és intertentiójukra (ellátásukra) kifizetett összegeknek a két egyházköztség közötti elosztását tartalmazták. Az elosztás azonban nem történt mindig közmegelegedésre. Így pl. a jövedelem feletti vitát tükrözi az 1787-ben írt kurátori számadáskönyv "De Perceptis" - bevétel - rovata, amelyben a felsorolt tételek közt a Havas bérösszege, taxájá nincs feltüntetve, mert, amint a Megjegyzésben olvasható, "A' Havasból való reditus (jövedelem) Contraversiában vagyon a' Csehétfalviak miatt." Ez a contraversia azonban nem csak a Havas jövedelmének esetleges egyenlőtlen elosztása miatt adódott hanem, a terület védelmére, gondozására szükséges kiadások vállalásának elosztásában is. Ez a sok évtizedek húzódo, a Morád Havasához kötődő per folyamából világlik ki. Történt ugyanis - az 1831. évi jegyzőkönyvben olvashatóan -, hogy "...a' Sófalviak az Ecclesia által beiratott havasnak egy részetskéét a' a magoké felől el akarják foglalni, melly havas közös lévén a' Csehétfalvi communitással, *határoztaték e Tárgyban, hogy admonióáltassák (intessék meg) a' Csehétfalvi Communitás, hogy álljon a Per mellé* és ahhoz értő Pert folytatót fogadni, két részről, törvényel is, törekedjenek megtartani a veszedelembé forgó helyet". (Kiemelés M.I.) 1832-ben szintén meghagyja a vizitáció, hogy Csehétfalva "álljon a Per mellé". az 1839-ik évi Generális Vizitáció is "a' Ekkla Morád nevű Havasába a' Sófalviak által hatalmaskodás és törvénytelen foglalás"-át tudomásul véve, a ténynek "bővebb ki világositása 's a' talán elfoglalt helynek vissza szerzése, ezennel meg határoztaték". A foglalást megállapították. Az eklézsia kiváltja a "Havas-ról szólló Metális Levelet" (a havas határait feltüntő levél), s a per vitelére ügyvédet fogad. A per azonban nagyon lassan, évtizedes megszakításokkal halad: 1841-ben "még tsák a szoszolloi egybe felelgetésen áll", 1842-ben "a' Per Szoszolloi öszvefelelgetésen állott meg", 1843-ban "a' Per annyiban áll, hogy ...a' Bizonyitványok meg állittatanak, de még derekasan ezen ügy nem került szönyegre"; 1845-ben "a Perre nézve mind két fél eskettetett, s a per ezen fokozatán áll". A per folytatásának kiadásai egyre magasabbak, a két eklézsia 50 - 50 forintnyi jövedelméhez viszonyítva. A vizitáció meg is jegyzi: "...Feltünik a' fennebbi pénzköltés rendjén, miszerint a Sz: [szent] Eklesia sokat költ a' Havas dolgában... amit az Magyar Királyi Tanács is megjegyzett...", de az eklézsia ennek dacára is igyekszik a havas megmentéséért mindent megtenni, de "többet nem tehet, mert a' Magyar Törvényben rák lábón járnak a' Per folyamok." 1848-1849-ben sem történt a per folytatásában haladás, "az idő zavarjai miatt meg van állva... mint-hogy inter arma silent leges" (a fegyverek közt - háború alatt - hallgatnak a törvények) - állapítja meg 1850-ben a megelőző két év egyházközségi



eredményeit számbavevő vizitáció jegyzőkönyve. A vizitáció a kiadások összegeit vizsgálva megállapítja: "hogya tovább is a perre tett költség így mégyen , az eklézsia pénztárát s tőkepénzét aprádonként egészen le-  
apasztja, de mivel a havas legelőit s erdeit a két egyházközség használja, jövedelmében megegyezéssel fele-fele arányban osztozik, a perre tett költségről is a' közönség egyezkedjék... minélfogva hivatalosan ajánltatik a pénz költségnek aránylagos hordozása." 1853-ban a havas határának kijáratásáért újból fizetnek, de 1853-ban is a havas pere "most is függőben van." Egy kiadási tétel szerint "Bizonyos egyén a Morád nevű havas peres ügyében Mvásárhely[en] lépés tétetvén költött a kurátor 14 Mfrit"-forintot. Tekintve, hogy a kurátori számadáskönyv 1854-ben végződik, s ez évben csak a havas jövedelmének Tarcsafalvát illető része van bejegyezve, a per folytatásának, befejezésének ideje csak további irattári kutatás alapján válik lehetségessé.

Tarcsafalva mai *temploma* jórészt az 1898-ban elromosodása miatt lebontott középkori templom anyagából épült. Az ősi anyaegyház templomáról, amely a filiákkal, Csehétfalvával a 17. század elejéig (1618) és a két Kadáccsal a 18. század első negyedéig (1718-1724) - (vö. Ürmösi, i.m., i.h.) közös használatban volt, a legrégebb leírás 1773-ból származik. Ebben az évben rendeli el Várallyai István keresztúr-köri esperes a Medeséren történt tüzeset nyomán, amelyben a papilakkal és a lelkésszel együtt az egyházközség ingóságai és levelei is elégték -, az egész akkori keresztúri egyházkör eklézsiai vagyonleltárának sürgős elkészítését, s amelyet az ún. ravai MATRIX tartalmaz. (Közli Adorjáni Rudolf : A keresztúri egyházközségek vagyonleltára a 18. század utolsó harmadában. *Ker-Magy*, 1990. 30-31.) Ebben a tarcsafalvi templomról és környezetéről ezt olvassuk: "...vagyon egy régi Kő Templom; az Arcussan (boltíven) az Ajtó bé menetelin jobb felé nézve vagjon esztendő szám ilyen forma betűkkel: 1518. Kő czinterem körülötte, mellynek külső oldalán, az Ajtó mellett közél Nap Kelet felől egy kövön vagjon ilyen írás nagy betűkkel: A D 1686. R.T.M. (anno Domini 1686 Reverendus T.M.). Ezen Czinteremben vagjon egj Fa Harangláb..." (vö. Adorjáni, i.m. 105.)

Ez a leltár az 1518-as, illetve az 1686-os évszámokkal a templomhoz és cinterméhez kötődő legrégebb ismert dátumokat rögzíti. Az 1789-ben tartott püspöki vizitáció adja a templom, cinterem és harangláb legrégebb részletesebb leírását: "Sendellyel félig bé fedett kö kerittés (...) ennek közepette vagyon kívül 10, belől pedig két kő lábakkal meg-erősítettett Sendellyel be fedett egy ép magos Kő Templom..." A templom mennyezetén három feliratos szöveget ír le a leltár, kettő 1701-ből *Pálfi Ferenc* kurátor és *Asztalos Mihály* neveivel; a harmadik 1756-os évszámmal *Pálffi Dénes* eklézsiai kurátor nevével. "A Templom fundusán (telkén) egy magosotska Torony vagy Harangláb (van) mellynek allya kőből, felső része pedig fából építettetett Ao 1734." Építtetője Pálffi György, építője Johannes Bor Mezei." (A harangláb ma is áll.) (A feliratok szövegét részletesen közli Dávid László a Középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei c. munkájában. Buk. 1981. 342.)

Az 1839-ben tartott Generális Vizitáció leírása zsendellyel fedett "régii modorban épült Kő templom"-ról, ...Déli részén hasonló fedelű s be jároul szolgáló kő tornácz"-ról szól. A templombelső fölepenek leírása itt pontosabb: "... részint bolt hajtással, részint mennyezettel vagy on készítve..." Ez utóbbinak közepén olvasható az 1756-os felirat szövege. Megemlítik a templom keleti és nyugati végében lévő "kék festésű virágos karzatok"-at, s a "Nyugotiban egy hasonló festésű nem régiben készült orgonát", az 1789-es leltárban említett pulpitus (éneklőszék) helyett csináltatva. Az "5 mutatio tremoloval és dobbal" ellátott orgona építése 1829-ben történt. A kurátor erről az eseményről a kiadási tételekben ezt írja: "Orgona tsináltatván az Ecclának, az Orgona Mesternek három ízben in concreto fizetett 662 Mfrt (magyar forintot) 74 Drt (dénárt)." A csináltatásához hozzájárulók nevei "örök emlékezetre meg irattatnak, hogy a késő maradék is láthassa azoknak Nevei(t) a' kik az Orgona potlására fizettek (...) légyen kedves Isten előtt adományok."

Az egykori templomnak lebontása előtti utolsó részletes művészettörténeti ismertetését *Orbán Balázs*nál olvashatjuk: "Tarcsafalván a késő gót kornak egy műemlékét (...) leírnom annál inkább kell, mert összeomlandó sajnos állapotra juttatta az idők kimélytelensége." A díszítő építészeti részletek jellegének vizsgálata alapján megállapítja, hogy "Minden a XV-ik század utó felének elkorcsosult izlése szerint van idomitva." (Székelyföld leírása, I. 112.). *Dávid László* is az Orbán által leírt "szemöldökgyámos, pálcatagos ajtókeretek alapján" a templom 15. századi építkezési idejét biztosnak ítéli, de - írja tovább - "Tarcsafalvának a pápai tizedjegyzékben való előfordulása (1333, 1334) alapján feltételezhető, hogy a lebontott templomnak XVI. századi részletei is lehettek. Ezt az ablaktípusok (gerelyívűek) leírásából is gondolhatjuk." (Dávid L. i.m. 343.)

A templom a 18. századra, különösen a filiák leválása után, került egyre romosabb állapotba. Az 1753 és 1854 közötti évszázadban vezetett kurátori elszámolásokban ritka az az év, amelyben a templom "renovatiojára" fordított kiadások ne szerepelnének. Emlékeztetőül idézzük fel ennek a templomot nagy erőfeszítések árán is megtartani akaró folyamatnak néhány mozzanatát. A 18. század többszöri javítása dacára is 1817-ben megállapítja a vizitáció, hogy "Az Mesteri ház a' Templommal ruinában vagynak mellyeknek meg építtését most esztendeje parancsolta vala a' Visitatio, de az üdönek mostohasága nem engedte, most azért újra Committal (meghagyja, rendeli) az Visitatio." A szorgalmazások eredményeként a következő évtizedben az egyházközség erejéhez mérten, a sürgösség rendjében, az évszázad legnagyobb javítását végezve el - 1827-re annyira jutnak, hogy a vizitáció megállapítja: "A' Templom alkalmas állapotban vagyon, rongyos pádimentumán kívül... a Templom tatarozásával együtt meg orvosoltassék." Ez meg is történt, amiről az 1828-ban tartott vizitáció már megelégedéssel írja: "A' Templom igen szépen meg ujjiatott, kívül belől meg meszeltetett és ujj padimentummal fel készítetett." A következő években a templombelső berendezésének javítására, szépítésére, festésére került sor. Ennek megtörténtét így örökítette

meg az 1832-ben tartott vizitáció jegyzőkönyvének 8. pontja: "A' Templom ámbátor a' régi világ embereinek munkája, de óhságából szépen újított e' jelen való Esztendőben a' fenn tisztelt Curator (Tkts Primarius Curator Pálffi Miklós) buzgó szorgalmatossága és az Ecclesának érdemes Tagjai aláb meg irando adakozások által; mert Székjei, Koronája, Ajtója, Korussai, Orgonája szépen és illendően ki festettek, a Sz: [szent] Templomnak nem kitsin ékességére." Az adakozók legnagyobb része a Pálffi családok, továbbá a Simó, Petki, Szilveszter, Szász, Ütő, Benczédi, Gáspár, Tamási, Kupán nevű családok tagjai voltak.

A fél évezrednél idősebb öreg templom azonban a ráfordított javításokat már nem tudta huzamos ideig megtartani. Húsz év múlva, 1853-ban a vizitáció megállapítja, hogy "A Templom fedele nagy részben lesorvadt, szintén avuló félben van a harangláb is, mellyeket megigazíttatni a sz: eklesiának elhatározott szándéka..." E szándék a következő 1854. év kiadási tételeinek tanúsítása szerint megvalósítódott: "A Templom eddigi romjain igazíttatott." Ettől az évtől a kurátori számadáskönyv írása nem folytatódik, de Orbán Balázs után tudjuk, hogy az 1854-et követő négy és fél évtized alatt a középkori templomot annyira "összeomlandó sajnós állapotba juttatta az idők kimélytelensége", hogy emiatt 1898-ban le kellett bontani. Tárcafalva népe a rommá vált templom anyagából új, szép, világos, de ugyancsak torony nélküli templomot épített, megőrizve és javítgatva a régi haranglábát.

Orbán Balázs fedezte fel és írta le az ősi templom egyik régi, középkori *barangját*, amelynek öntési idejét ő a felületén látható öt "képpaizsika" alapján a 14. század végére tette. (Orbán, I. 112.) Az újabb megállapítások szerint "lehet egy fél évszázaddal későbbi" (Dávid, i.m. 343.); "a 15. századi segesvári öntőműhely termékeként határozható meg." (Benkő, i.m. 242.) Középkori harangjainknak ez a nagybecsű példánya, sok társával együtt, az I. világháború áldozata lett. Egykori párja ugyancsak a "haza oltárán" pusztult el. Ennek nyomát őrzi az 1850. év vizitáció jegyzőkönyvének a megállapítása: "változás van az ingó javakban, annyi apadás, miszerint a kisebb harang álgyunak adatott az állomány számára" (1849-ben); az 1851-ben írt kurátori számadáskönyv kiadási tételeiben pedig ez áll: "a forradalom alatt elvétetett harang keresése alkalmával vett bélyeges pappirossár[a] adott a kurátor 2Mfvt 24 pénzt." Úgy látszik, az elvitt harangok nyomozására típusnyomatvány kitöltésével lehetőség adódott, de milyen eredménnyel, erre vonatkozóan további utalás nincs. Az 1849-ben elvitt harang helyett 1864-ben, s az I. világháborúban elvitt pótlására 1926-ban öntetett újat az eklézsia.

A "*parochiális épületek*"-re vonatkozó adatok 1775-től kezdődnek "A' Pap Házát építő (értsd javító) Átsoknak" munkadíjába fizetett és a szükséges anyagokra költött pénzüsszegek elszámolásával. Az épület leírását az 1789. évi püspöki vizitáció jegyzőkönyvében "A' Belső Ingatlan Jók" fejezete 2. pontjában olvashatjuk e szerint: a papi telek kerítésének 1785-ben épített kiskapuján bemenne "mindjárt jobbfelől vagy borona fákból rakott tisztességes Lako-ház, mellybe bemenetelt ad egy fenyő

Deszkából tsinált párkányos fejr ajtó, mellynek kilintse vas, zár nélkül való; világosságot adnak ezen Háznak két üveg ablakok, fában foglaltattak, ugyan benne zöld mázas Kályhából rakott tüzelő kementze." Az épületben még két helyiség van, szemben a Tanuló Ház, középen "Bükfa Deszkából készült élés kamora fenyő Deszka Ajtoval, fa zárral, Ezen három hajlék előtt vagyon hat tserefa lábakra készítettett Tornázt, ezen két fenyő Deszka Ajto vas Sarokkal, fa kilintsel, zár nélkül." Ezt a "tiszetességes lako-ház"-at a következő fél évszázad alatt az idő fokozatosan kikezdte; a kurátori elszámolások rovataiban jórészt évente olvasható a javítására fordított kiadások összegei. Aztán az 1840. évi vizitáció jegyzőkönyvnek a 8. pontja megállapítja, hogy "...A' Papi Ház nem eléggé kényelmes és régi is, melly helyett mást építeni már az Eccla némely előkészületeket megtett." A következő két év kiadási tételei az egyházközségnek az építkezések megvalósításáért tett áldozatos tevékenységét tükrözik. A szükséges építkezési anyagok jórészt, fát, téglát a maguk erejéből biztosították, a pénzalap növelésére "az Eccla a kortsomárolást (is) haszonbérbe adta" és árverés útján eladta a lebontott régi papilak anyagát is. De, minden erőfeszítés dacára, az új papilak építését csak két év múlva tudták elkezdeni, s felépítése két szakaszban történt. Az 1842-ik évi jegyzőkönyv tanúsága szerint "A' Papi Ház [...] úgy szolván még csak fél épület, mellyben két lako szobák s alatta jó köpintze bót(!)hajtással, ajtókkal, ablakokkal ellátva ezentul a' lakhatásra alkalmas [...]; ezen épületet kiegészíteni legelső foglalkozása lészen az Ecclának [...], az anyagok készen állanak de (megvalósítására) a' Eccla szelidebb, derültebb időre várakozik." Ez a kiegészítés csak két év múlva, 1844-ben történt meg: "az ezelőtt jól elkészített két szobák mellé folyamatosan, fenyőfából, 3. házat alakítottak" - zsendely fedél alatt. Lakhatóvá tétele azonban csak újabb három év kiegészítései nyomán, 1847-ben valósult meg. Ez a papilak a felépítése után eltelt másfél évszázad utolsó évtizedeiben lelkész nélkül maradván, az azt követő közömbösség és elhagyatottság miatt lakhatatlanná vált. Ezért a jelenlegi csehétfalvi beszolgáló lelkész, Szombatfalvi József, köri jegyző kitartó ösztönzésére, szervezésével az egyházközség hívei elhatározták annak lebontását, és megfelelőbb helyen, a falu fő utcájának központjában, a visszakapott egyházi telken 1995-ben megkezdték az új papilak építését.

Tarcsafalván a gyermekek és ifjak *egyházi és világi oktatása* - a szomszédos egyházközségektől eltérően - a 18. században már külön-külön történik: a vallásoktatás a lelkész, az iskolai a szintén egyházi alkalmazásban álló "Oskola Mester" feladata volt, a kántorság és az esti takarodó harangozása mellett, mely utóbbiért búzabérén felül a hívektől még öt-öt ún. "harangozási kévét" kapott. Az 1751-ben írni kezdett kurátori számadáskönyv első ízben 1756-ban említi Mestert: "Mester Ur számára vetettünk (búzárt)", majd 1761-ben "Mestram Pesti Sámuel Uramnál (van kölcsön) buza 2 véka, zab egy köböl" bejegyzéssel az első ismert nevű oskola-mesterrel találkozunk.

Az *iskolaépületre* azonban csak 1789-ben találunk utalást Lázár István püspöki vizitációja jegyzőkönyvének VII. pontjában, amelyben az Oskola Mestert azzal vádolják "Hogy a maga házánál lankék, és e' mián mind a Mesterség és Oskola Házak el pusztultak." S hogy a Mester laka és az iskola az általános szokás szerint itt is egy épületben volt, az a vizitációnak az épület szemrevételezésekor tett megállapításából tűnik ki: "A' Mesterség [...] Házának Fedele, 's annak Kamarájának, Classisának oldala el-rothadott és bé omlo állapotjában vagyon és sem Fiu sem Léány gyermekek tanítására Classisok nintsenek." Elrendelik aztán, hogy a kurátor "jövő Szent Mihály napra mindenekről gondoskodjék." Iskolaépületre vonatkozó újabb adatot csak 1812-től találunk a számadáskönyv kiadási tételeinek 5. pontjában "A' Classis tapasztására" kifizetett munkadíj emelésével. Jó évtized teltével, 1825-ben újabb adatok jelennek meg, de most már új iskola építésének kezdetéről tájékoztatnak: "A' Mester Telkén épített Classis és Sütőház" fedésére vásárolt 59 szál deszka árát és a Classisba "cserepest" rakó kőműves munkadíját számolja el a kurátor. Az 1839-ben tartott püspöki vizitáció aztán az egyházi épületek számbavételénél megállapítja, hogy a "Mesteri telken" a "Mester lakóházán" kívül "vagyon egy tanitto ház is hozzá ragasztott sütő házzal, deszka fedél alatt." A sütőházzal társított Classis azonban csak nehezen vált a tanításra alkalmassá. Ez állapítható meg az 1844. évi vizitáció jegyzőkönyve 3. pontjának következő szövegéből: "Oskolába egy Gyermekek járt [...] az Oskola igazgato (!) a' Tanulo Ház készen nem létével menti magát", s ennek oka pedig "az újból alkotott Papi Háza (zal) az Eccla el volt foglalva." Még két évi erőfeszítésre volt szükség a Tanuló Ház rendbetételére, az 1846. év alábbi, a Classis tapasztásáért, sikárolásáért, "oda megkivántatott 2 üveg ablakokért, ugyan oda asztalért és 4 padért" fizetett kiadási tételekből megállapíthatóan.

A *vallásoktatás* a Generális Vizitáció által leírt "három hajlék"-ból álló Papi lakban történt. A nagyobbik "hajlék", a Lako-Ház a papé; "szemben ezen Szobával vagyon más egy kús Tanulo Ház, papiros ablakkal, paraszt Kájhákkal (mázatlan csempék) rakott tüzelő helyly, ennek ajtaja is paraszt (csak sima deszkából), vas sarkokkal, fa zárral."

A kurátori számadáskönyvben az 1789-ben és 1801-ben tartott püspöki vizitáció alkalmával protokollált rendelettel kezdődnek a "nyári tanítás"-ra és az iskolai oktatásra vonatkozó bejegyzések. A jegyzőkönyv VII. fejezetének 3. pontja megállapítja: "...hogy ezen Ekklesiában az Iffiu Legénység részéről, úgy a Léány-gyermekeknek-is Oskolában való tanítása éppen nem volt volna eddig elé szokásban, tehát ezen malum (rossz, baj) orvoslására" elrendelik a tanulóknak "az oskolába való szorgalmatos feljárást, úgy a' Szüléknek is magok Magzatjainak szorgalmatos tanittatását [...], s ha hátrálóknak találtnának [...] minden kedvezés nélkül név szerént denunciáltassanak" (jelentessenek) a felettes egyházi és világi hatóságoknak.

A Fő Consistórium aztán a körü esperesi vizitáció kötelességévé teszi, hogy "a' midön az Ekklesiákat vizsgálják [...] a' két visitatio, oskolai

és Ecclesiai [...] egy időben vitessenek végbe" (költségkiméltetés miatt ne különböző időben, és ne novemberben és decemberben, "mivel majd csak kezdete lévén a' tanításnak").

A rendeletet követően minden vizitációs jegyzőkönyv első pontjai a gyermekek mindkétféle oktatásának vizsgálatára vonatkoznak. A vizsgálatok szerint az oktatási eredmény évről-évre - mind a látogatottságot, mind a nemek létszámát illetően - nagyon ingadozó, különösen a Nyári Catechizatiót illetően, amelyből főképpen a "Fiu magzatok többnyire szolgálati állapotban" lévén vagy saját marháik pásztorlása miatt hiányoznak. Ezért 1839-ben "Főtisztelendő Székely Miklós Ur" a nyári tanítás hiányát pótlendő tanácsolja, hogy "a' más több Ekklesiakban divatozó Adventi tanítást ezen Ekklesiában is [...] divatba hozni és hozatni el ne mulassák." (Folytatjuk)

Dr. GAAL GYÖRGY

## UNITÁRIUS ÉPÜLETEK ÉS ÉPÍTKEZÉSEK AZ EGYKORI MAGYAR UTCÁBAN

Kolozsvár Főteréről, az egykori Nagypiacról hat főutca nyílik: a Közép (Deák Ferenc), Magyar (Kossuth Lajos), Híd (Wesselényi Miklós), Monostor (Unió), Széna (Jókai) és Torda (Egyetem) utcák. Ahol ezek metsztek a 15. század első felében épített várfalgyűrűt, oda kapubástyák épültek, s idővel szükségessé vált az utcák várfalon belüli és kívüli szakaszának megkülönböztetése. Ezért a megnevezés elé oda illesztették a belső, illetve a külső jelzőt. Így jött létre a Belső utca és Külső utca elnevezés.

Az unitárius egyház és iskola központja eleinte az Óvárban, majd a Főtéren volt. A plébániaházzal szomszédos épületekben berendezkedett iskolát a megerősödött Habsburg hatalom 1718 márciusának végén kiüríttette, s átadta a katolikusoknak. A hajlék nélküli diákság az év május 10-én a szenior kíséretében beköltözött az egyház Magyar utcai Huszárféle házába. Ennek 275 éve, s azóta az egykori Huszárház körül helyezkedett el és működik az Unitárius Egyház minden intézménye, itt alakult ki a püspöki rezidencia, s itt épült a központi templom. Az utca számos háza volt vagy van unitárius egyházi tulajdonban, s itt építkezett leginkább az egyház.

Kolozsvár legkorábbi fennmaradt utcaneve a „Platea Mager utcha” (1372). Az elnevezés bizonyára abból adódott, hogy az akkoriban még főleg szász lakosságú városnak ebben az utcájában nagyobb volt a magyarság részaránya. A magyar polgárok 1453-as összeírása még megkülönbözteti az utca belső (Intra muros) és külső (Extra muros) részét. A

belsőben 25, a külsőben 152 magyar családot vesznek számba. Mivel ez volt a középkori Kolozsvár leghosszabb utcája, Hosszú utcának (Longa Platea) is nevezték. A külső szakasz az egykori Szentpéter faluval kötötte össze a várost, úgyhogy neve néha Szent Péter utcaként is felbukkan. Az utca teljes kialakulása, kiépülése a Végsor utcáig (Ma Marasti tér) 1770 tájára tehető. Egy ekkori térképen már a mai kontúrokkal szerepel. Persze, a külső szakaszt kertek, majorok szegélyezték.

Az utcában néhány főúri család (gróf és báró Bánffy, báró Wesselényi, gróf Bethlen, gróf Kun) mellett főleg iparos polgárok éltek: csizmadíák, fazakasok, kádárok, kötélverők, tímárok, kovácsok, rézművesek, kalaposok, szücsök, takácsok. És persze, néhány értelmiségi: papok, tanárok, orvosok. A külső utcaszakaszon a földművesek, gazdálkodók voltak többségben.

A 18. században a Belső Magyar utca kis polgárházakból állhatott: kétablakos homlokzat boltozatos kocsikapuval. A két szomszédos ház kapuja egymás mellé esett, hogy így levegősebb udvarok jöjjenek létre, a felezővonalon többnyire deszkakerítés képezte a határt. Egy ilyen házpár még ma is látható, pontosan az unitárius egyházközség 16—18. számú épületei. A további helyiségek rendszerint az utcára néző szoba folytatásaként a tűzfal mentén sorakoztak: még egy szoba, konyha, műhely, gazdasági épületek. A legtöbb udvarnak volt hátsó kijárata is az ottani sikátorra, míg a telek végét el nem adták a 19. század folyamán önálló házhelyként.

Ebbe az összképbe egy-egy ház emeletessé bővítése és néhány egyházi építkezés hozott új szint. Elsőként az unitárius templom épült fel 1792—1796-ban. Majd 1806-ra elkészül az impozáns kétemeletes kollégiumépület. 1816-tól 1829-ig tart a sarki lutheránus templom felhúzása. Ugyanekkor folynak az átelleni sarokház, a kétemeletes Központi Szálló építési munkálatai (akkori nevén Fiskus-ház). A Külső Magyar utca első nagy építkezése a református egyházé: 1829—1851 között emelik fel a kétágú templom falait. Még kijebb, Szentpéteren a katolikusok építkeznek. A falusias környezetbe magas tornyú neogótikus templomocskát emeltetnek 1844—1846-ban. Nagyobb vonzást hoz még a Magyar kapu lebontása 1872-ben. Ez addig lezárta a belső utcaszakaszt. Akadályozta viszont a növekvő forgalmat. Az utca házai itt neki is épültek a kaputorony két oldalának. Lebontásával kialakult a mai sugárút. A házak homlokzatát is rendre hátrább költöztették, alkalmazkodva az utcavonalhoz.

A középkori Kolozsvár utcái többnyire a Főtér felől keskeny torkolattal indultak, mert itt minden házhely nagy értékkel bírt. Középtájon kiöblösödtek, majd a kapubástyánál összeszűkültek. Középen vizesárok futott, melybe minden háztól egy-egy kisebb árok szaladt a szennyvíz és esővíz levezetésére. A házak mentén keskeny kövezett járda húzódott. Vásárok alkalmával a Főtérről induló utcák is megteltek sátrakkal, itt is folyt a piacolás. A Belső Magyar utca épp az unitárius templom táján öblösödött ki, idáig húzódott többnyire az árusítás. Innentől mind külvá-

rosiasabb lett az utcakép. A várkapu táján kocsmák, vendégfogadók, gyengébb minőségű, jórészt favázás házak állottak.

A 19. század vége hozott újabb lényeges változást az összképbe: a többemeletes „világvárosi” eklektikus épülettömbök korszaka ez. Az unitárius templomon alul a kollégium kétemeletes „palotája” képviseli elsőként ezt a stílust. 1901-re készül el. Vele egyidős a kis utcán túli szintén kétemeletes Haller-ház. A külső szakasz elején 1895-ben adják át a református teológia saroképületét. Szintén sarokra néz az 1891-re befejezett EMKE-székház, a mai vasútigazgatóság. Rövid idő múlva már a szecesszió is jelentkezik. Először az EMKE-palotával szomszédos Eperjesi-bérház kétemeletes homlokzatán (1907), majd a Berde Mózes utca torkolatával szembeni Ács-házon (1911), s itt e stílus legszebb kolozsvári képviselője, a Kereskedelmi és Iparkamara háromhomlokzatos székháza (1911). Közben az utcakép is módosul. 1893—1902 közt gőzvontatású „közúti vasút” halad az állomás felől a szentpéteri templomig. Ennek felszámolása után kockakövel borítják az úttestet, s a házfalig érő aszfaltos járdát alakítanak ki. A csatornázás is a század végén szorította ki a vizesárkokat.

Az utca neve a századfordulóig nem változott. A házak számozására először a reformkorban került sor. 1840 körül tizedenként számozták meg őket. Tizenegy tizedre oszlott a város. Ez azzal járt, hogy az utca két oldalának házsorai közt a számozásban nem volt kapcsolat. A számozás ugyanis a háztömbök sarkánál betért, utcákkal határolt egységekből indult ki. 1869-ben, a telekkönyv felállításakor tértek át az utcánkenti, páros és páratlan oldalú számozásra.

1899-ben határozza el a városi tanács, hogy „korszerűsíti” az addigi spontán kialakult utcanevet, s egyben a házakat is újra számozzák. Ekkor jelennek meg a történelmi-politikai nevek a várostérképen. A Belső és Külső Magyar utcát ketté osztják. A belső rész Kossuth Lajos nevére kapja, a külső egyszerűen Magyar utca lesz. A világháború után a román hatóságok egybe véve a kétrészes utcát, Győzelem útjának (Calea Victoriei) keresztelik el, s újra át is számozzák a külső szakaszt. 1829-ben meghal Ferdinand Foch francia altábornagy, a győztes antant-csapatok parancsnoka, rá emlékeztetőül 1930-tól az egész utca nevét Maresal Foch-ra változtatják. A bécsi döntést követően 1941 januárjától visszaállítják a régi magyar elnevezéseket (Kossuth Lajos, Magyar), egyben a számozást úgy módosítják, hogy a Főtér felől számítva mindig a jobb oldali házsor legyen páros. Ez az egész utcaszakasz eddigi páros-páratlan sorainak felcserélését vonta maga után.

A II. világháború után még Kossuth Lajos nevére meghagyták, de a Magyar utca nevére a Vörös Hadsereg (Armata Rosie) útjára változtatták, s az átkeresztelt szakaszt megint átszámozták. 1964-ben a két utcarészt Lenin neve alatt egyesítették, újra egybeszámozva. 1990 elején az út neve 1989. december 22-re, 1993 decemberében 1989. december 21-re változott.

Az utca külső, a szentpéteri templomon túli részén 1980-ban kezdtek bontani a zömében magyar lakosságú hóstát házait, s helyükre öt-hat év alatt tömbházrengeteget építettek. A belső szakaszon is, az egykori



várkapu környékén 1984 nyarán-őszén vagy 12 házat lebontottak. Helyükre pártszálló és tömbházak épültek, jócskán módosítva az összképet.

A továbbiakban egy, az egész Belső és Külső Magyar utcát házról házra bemutató dolgozathoz azokat az épületeket emeljük ki, amelyeknek unitárius vonatkozásai vannak vagy voltak az elmúlt századokban. Anyaggyűjtésünket a telekkönyvnél kezdtük, a városi és egyházi levéltárakban folytattuk, végül a helyi napisajtó, a városkalauzok, a cím- és lakásjegyzékek adataival egészítettük ki. A jelentősebb épületek bemutatásánál a művészettörténeti szakkönyvek leírásait is hasznosítottuk.

## I.

A Főtér felől indulva, jobbról a *8-as számú ház* (korábban Belső Magyar - Kossuth Lajos utca 5. szám) emeletén négy ablak-ajtóval és vaserkéllyel, földszintjén üzlethelyiséggel a századforduló eklektikus stílusjegyeit viseli magán. Jakab Elek várostörténetéből (III. kötet 840) tudjuk, hogy itt már 1802. március 1-én is emeletes ház állott. Akkor vásárolta ugyanis meg az Unitárius Egyház Olasz János örökösaitől, Bajnóczi Máriától és Druzsától 2600 magyar forintért. A szabó céh háza és az unitárius püspöki ház közötti emeletes épületként említik. 1804. szeptember 17-én már el is adják Csiki Szabó Istvánnak. Az 1840-es években Walther András zsemlés, az 1860-as években a Hirschfeld család tulajdonosa. A Hirschfeldek őse, Frigyes kőfaragóként Németországból költözött Kolozsvárra, 1848-ból való impozáns sírköve ma is áll a temetőben. A leszármazottaktól 1888-ban Gajzágó Antal bánffyhungyadi ügyvéd veszi meg, majd ennek örökösaitől Bodner Benjamin kereskedő és neje kezére jut. Bodner Bazár néven vegyeskereskedést vezettek itt a deportálásig. 1946-ban az örökösöktől Szígyártó Ferenc veszi meg a házat, s tőle államosítják 1950-ben. Az emeleti lakást bérlőknek adták ki. Az 1910-es években Uzoni Imre unitárius kollégiumi tanár lakott itt, az 1920-as években pedig Draganu Nicolae akadémikus irodalomprofesszor, az 1919-ben megnyitott román egyetem első prorektora.

A következő *hosszú frontú épület* első pillantásra elárulja, hogy két múlt századi telekre épült. A nyugati részén egykor álló Belső Magyar utca 7-es számú földszintes ház megvételét 1784 februárjában határozták el az unitáriusok, mivel a kollégiummal szemben van, és megfelelő professzori laknak. Telegdi István városi szenátortól vásárolják, akkor Konrád János kalapos lakik benne, s első tanárlakója Lázár István, a leideni egyetem filozófiai doktora, újonnan kinevezett kollégiumi rektor. Két év múlva, 1786-ban őt választják püspökül, s negyedszázados egyházvezetői munkálkodása idejére esik a legtöbb unitárius építkezés. Az elnyomatás valamelyes enyhültével 38 templom, torony és iskola épül fel, köztük a kolozsvári templom és iskola is. Lázár püspökké választásakor nem foglalja el a Belső Közép utcai házban a már hagyományossá vált szuperintendesi (püspöki) lakást, s azt a templomépítés költségeinek fedezésére 1796-ban el is adja a városnak a kolozsvári eklézsia. Ettől fogva a szóban forgó 4 helyiséges Belső Magyar utcai ház szerepel püspöki szállásként

egész 1862-ig, amikor Kriza János már az átellenben lévő egykori Pákei-ház emeletén kap püspöki lakást, de azután is hosszasan „rég püspöki ház” a neve. Itt lakott püspökként Körmöczi János 1812-1836 között. Még mint kollégiumi rektor, ő szerzett érvényt a kantianus filozófiának és a modernebb fizikai tanoknak az oktatásban, kitűnő szónok, dinamikus egyházszerző volt. Ő fogadta 1817 augusztusában I. Ferenc császárt és feleségét, mikor az unitárius templomot és kollégiumot meglátogatták. 1818-ban Torda fele hajtatva kocsija felborult, főtörést, agryázkódást szenvedett, amiből haláláig nem épült fel. Utóda ótordai Székely Miklós volt 1838-1843 között a püspöki székhelyben, őt pedig Aranyosrákosi Székely Sándor követte 1845-1852 között. Ők azonban, úgy tűnik, már nem fogadják el a lakást, hiszen tanárrá választásától, 1837-től Brassai Sámuel lakott itt édesanyjával. 1840-ben a házban levő konzisztórium üléstermet is átadták neki, azzal a feltétellel, hogy a benne lévő tárgyakért felelősséget vállal, és saját fájával fűti. Brassai 1838-1840, valamint 1845-1847 között is igazgatója a kollégiumnak. A forradalom leverésekor menekül el Kolozsvárról. A levéltárat 1851-ben helyezik át innen a kollégium épületébe, s a házat bérlőknek adják ki, s több ízben is tárgyalják jövedelmezőbbé tételét, 1858-ban még az emeletréépítés lehetőségét is latolgatják.

Ilyen előzmények után kerül 1873-ban árverés útján eladásra a kelet felé eső szomszédos négy lakószobás földszintes kőház (Tivoli utca 9. sz.). Régi szerződésekből tudjuk, hogy 1792-ben Losonczi Andrásné, majd 1806-ban a Losonczi örököséié volt a ház. Az 1845-ös és 1854-es Kolozsvári naptár szerint Mannó Antal üveges lakik itt. A telekkönyv felvételekor „az 1861 január hóban elhalt Mannó Antal hagyatéka-”ként veszik nyilvántartásba. A ház és a telek megvétele lehetővé tette az egymás mellett álló két unitárius tulajdonban levő telken nagyobb szabású építkezés tervezését. A Képviselő Tanács 1873 májusában küld ki bizottságot Berde Áron vezetésével, „...hogy a régi püspöki házat és a mellette megvásárolt szegletházat és telket felméretvén készíttessen tervrajzot és költségvetést a megnevezett háznak egyemeletesre emelésére nézve oly módon, hogy a földszinten építendő alkalmatosságok lehetőleg legyenek jövedelmezőleg bérbbe adhatók, az emeleten építendő alkalmatosságok pedig legyenek tanári szállások”. Sajnos, nem találtuk meg az építkezéssel kapcsolatos iratokat.

Az új emeletes ház 1874 szeptemberére készülhetett el, ekkortól kérnek tíz évi adómentességet a földszinten 3 boltból, 2 raktárból, 4 szobából, 2 konyhából, az emeleten 8 szobából, 2 konyhából és 2 kamarából álló új épületre. Az építész felhasználta a régi házak alapját, falainak egy részét. A Magyar utca felé tízablakos, eklektikus külsejű épület frontján a párosan elhelyezett kötényes ablakokat kettős szemöldökök fogják össze, a vízszintes tagolást virágmintás díszítőszalag és levéldíszes-fogazatos zárópárkány oldja meg. A ház belsejében az előző épületek késő barokk emlékeit is megtaláljuk. Gyámsoros emeleti tornáca fokozza műemlék jellegét. Az 1938-as új telekkönyvbe pléhvel fedett emeletes téglaházként vették fel, melynek földszintjén 5 üzlethelyiség, 5 raktár, 7 szoba és 1 konyha, emeletén pedig 10 szoba és 3 konyha van. Az 1939-es egyházi

kimutatás szerint az emeleti négy lakás közül háromban egyházi alkalmazott lakik. Az 1941-es átszámozásig csak a Bolyai utca felől volt házszáma az új épületnek, bár arra csak kétablakos homlokzata van, de oda esik bejárati kapuja. Az 1941-es átszámozáskor lett Bolyai utca 9 - Kossuth Lajos utca 10. szám. (586. sz. műemlék.)

Az épület földszintjén eleinte 3, utóbb 5 üzlethelyiség volt, bérlői közül ismerjük az 1900-as évek elejéről Dietrich Gyula aranyművest, 1907 körülről Holländer Márton divatszabóságát, az 1940-es évekből Barcza Jenő sarki éttermét, melynek kerthelyisége volt a Bolyai utca felé, valamint Pálffy István szücsboltját. A lakók közül az unitárius tisztségviselők, kollégiumi tanárok egész sorát említhetjük. 1895-ben e házból kísérik utolsó útjára a 78 éves korában elhunyt Kriza Jánosné Füzi Borbálát, 1905-ben pedig Kovács Jánost, Kriza püspök vejét, költeményeinek összegyűjtőjét, kiadóját. A kollégiumban 1872-től a történelem tanára, 1877-1891 között igazgató is volt. Legnagyobb érdeme azonban az angol-magyar kapcsolatok ápolása volt. 1873-tól a kolozsvári egyetemen az angol nyelv és irodalom első magánoktatója, 1876-tól angol társadalomkört szervezett, a Brit és Külföldi Unitárius Társulat levelező tagjává választotta. Számos alkalommal képviselte felekezetét Angliában és Amerikában. Szerkesztette a Keresztény Magvetőt is. Ugyanitt lakott fia, Kovács Kálmán unitárius püspöki titkár, az Erdélyi Irodalmi Szemle egyik alapítója. Az 1890-es években Benczédi Gergelynek volt itt lakása. 1866-tól a fizikát és vegytant tanította a kollégiumban 36 éven át, közben 10 évig igazgatta is az intézetet. Értékesek levéltári kutatáson alapuló iskola- és egyháztörténeti dologzatai. Névrokona, Benczédi Pál kollégiumi majd teológiai tanár szintén itt lakott, s ugyancsak vonzódott a kutatómunka iránt. Műfordító és életrajzíró volt. Mint a kollégiumi nagykönyvtár felelősét, 1948-ban átvette az akadémia. A Kelemen Lajos Emlékkönyvben (1957) ő ismertette a könyvtár ritka értékes kéziratárát.

A század elején átmenetileg Végh Mihály unitárius püspöki titkár és haláláig Kanyaró Ferenc, a neves irodalom- és művelődéstörténész kollégiumi tanár lakott itt. Az 1920-as években Varga Béla teológiai tanár, filozófus-pedagógus, a későbbi unitárius püspök volt e ház lakója. A püspökségről 1940-ben lemondott és az egyetem neveléstudományi tanszékét foglalta el. E házban érte 1921-ben az egész várost megrázó tragédia: az egyik emeleti ablakban játszott hároméves kisfiával, kiejtette, s az szörnyet halt. Az 1940-es években itt lakott abrudbányai Fikker János unitárius teológiai és Ferenczy Sándor kollégiumi természetrajz szakos tanár. Az utóbbi a kutató és szerkesztőmunkában is jeleskedett, a világháborúban pusztították el.

A ház nem unitárius lakói közül Ács Ferenc festőművész neve érdemel említést. A nagybányai iskolában nevelkedett első kolozsvári impresszionista festő volt. Festőiskolát tartott fenn 1910 körül, majd az 1930-as években itt, ebben a házban. (Átmenetileg vagy tíz évig az édesapja építette ezen utca 34. szám alatti házban volt műterme.) Ablakából lefestette a Sora-épület helyén álló házakat is. Élete utolsó éveiben itt élt György

Lajos akadémikus egyetemi tanár, a régi magyar irodalom, anekdotakin-csünk kutatója, a Pásztortűz és az Erdélyi Múzeum szerkesztője, bibliog-ráfus.

A ház mellett nyíló kis utca első említése szerint Belső Magyar utcára járó sikátor (1795), majd Belső Magyar utcai sikátor a neve, az 1800-as évek második harmadában kaphatta az utca a Tivoli nevet, ugyan-is az 1847-es Kolozsvári Naptár szerint a Bánffy-palota északi szomszéd-ságában Tivoli nevű „rendes vendéglő” működött, az egyetlen ebből a fajtából, melynek kerthelyisége is volt a sikátor fele, s az állandó mulato-zások bizonyára rányomták bélyegüket a kis utca hangulatára. A vendéglő neve alighanem az olaszországi Róma közelében levő vízeséseiről és nyaralóiról híres Tivoli városra emlékeztetett, esetleg a múlt században divatos Tivoli játéokra. Az 1869-es telekkönyvek már Tivoli utcát említenek, s a századfordulón kapta a Bolyai nevet, mivel a Deák Ferenc utca felőli végének nyugati sarokházában született 1802-ben Bolyai János, a nagy matematikus. 1902-ben ennek épp a centenáriumát ünnepelték, s emléktáblát helyeztek a ház erkélye fölé. Utóbb, 1952-ben a kis utca felől egy román - magyar nyelvű fehér emléktáblát is kapott az épület. Az első világháborút követően Alexandru Vlahuta 1919-ben elhunyt jelentős román költő, publicista nevét adják az utcának, 1940-től napjainkig újra Bolyai utca. A Főtér telkeinek hátsó kijáró utcájából a századfordulón a státuspaloták és a Bánffy-palota megettí Reményik Károly építette (1903) háromemeletes bérház elkészültével kapott nagyvárosias jelleget. Ezek előtt ki is szélesítették az úttestet, a két végének keskeny kijárata mutatja, hogy milyen is lehetett ez a sikátor. Az Ellenzék 1889. július 18-i száma adott hírt róla, hogy a városi tanács elhatározta a Tivoli utca rendezését: aszfaltos gyalogjárókat építenek.

## II.

A Kossuth Lajos (egykori Belső Magyar, ma 1989. december 21.) utca bal oldalán az 5. számú ház a modern Sora-épület. Helyén egykor három házas telek volt. Közülük az elsőn (Belső Magyar utca 6. szám) öt lakószobás emeletes ház állt. Veress Ferenc 1859-es felvételén még mere-dek fedélszéke van két padlásablakkal, az emelet nagyon alacsony, négy ablakos, a földszint baloldali részén két rácsos ablak, a jobboldalit hatalmas kapu uralja. A ház Fejér Bálinté, majd a 18. századtól a nagymúltú szemeriai Joó családé volt, melynek tagjai jelentős szerepet játszottak az unitárius egyház életében is. E Háromszékről származó székely nemes család egyik őse Nagybányán, a másik, Márton (az 1620-as években) Kolozsváron pap. Ennek leszármazottai a Joó Dénesek: az egyik aranymű-ves centumpáter (+ 1815); a fia főkörmányszéki tisztviselő (+ 1848), talán ő építtet emeletet 1818-ban erre a házra Alföldi Antallal. Leányát, Esztert 1836-ban Gyergyai László (1804-1866) körmányszéki számjegyző vette feleségül. Itt jegyezzük meg, hogy Gyergyai Pál szenátornak és utódainak az 1700-as évek közepétől az 1800-as évek első feléig ma már nem azonosítható házuk volt az utcában. Gyergyainé Joó Eszter (vagy örökő-

sei) 1872-ben Berde Áron (1819—1892) jogakadémiai tanárnak és neje-  
nek, Szarvadi Karolinának adja el a házat. Berde korábban az Unitárius  
Kollégium vegy- és természettan tanára, jeles meteorológus, akadémiai  
levelező tag; az 1872-ben megnyitott egyetem nemzetgazdaság profesz-  
szora, első rektora lesz. 1877 nyarán újjáépítteti a házat, valószínűleg  
akkor emelik magasabbra az emelet falait, s alakítják át a fedélszerkezetet.  
Ács Ferenc egy szemben lévő ablakból készült festménye<sup>1</sup> szerint a szá-  
zadfordulón az előző házéval egy szinten van az eresze, homlokzata pedig  
hasonló a mai unitárius püspöki házon felüli tanári szálláshoz. Berdeék-  
től 1891 tavaszán az Unitárius Vallásközösség vásárolja meg, ők különben  
már 1872-ben is alkudoztak a házra. Bizonyára a Berde-féle átalakítás után  
a földszinten üzlethelyiségeket nyitottak: Osztján József férfi és női  
divatárú üzlete, valamint Fronszek és Wagner vasraktára volt itt. A  
lebontás előtt készített 1938-as telekkönyv szerint a cseréppel fedett  
emeletes téglaház földszintjén 2 üzlethelyiség, 6 szoba és 3 konyha volt,  
az emeletén 6 szoba és 2 konyha mellék helyiségekkel.

A múlt alig felidézhető emlékei közé tartozik a következő, földszin-  
tes egykori ház (Belső Magyar utca 8. sz.). 1869-ben öt lakóhelyiséget  
számláltak benne. Lebontásáig az unitáriusok második majd első papi  
házaként ismerték; a fiatalabb, később az egyik pap járandósága volt ez a  
szállás. E telek is, akárcsak az előző, a Szappan[y] utcára rúgott ki, azt a  
részét egy ideig a szomszédos telek tulajdonosa, Fejér Bálint bírta, majd  
Szentiványi György, akinek két kisebb háza is volt a telken. Ezen épülete-  
ket az unitárius iratok megvásárlásakor „Solymosiano-Ajtai ház”-ként em-  
legetik<sup>2</sup>, ami arra utal, hogy egy Solymosi nevű családtól vették Ajtaiék.  
Tudjuk, hogy még korábban, az 1700-as évek első felében Tordai Mihály  
csizmadiái volt a telek. A ház unitárius kézre kerülését így foglalja össze  
Jakab Elek (III.köt.878.):

Az egyházköztség „e korszakban szerezte meg első papi lakát, s  
telkét. Ajtai János és neje, Nagy Zsuzsanna ti. 1788. aug. 14-én kölcsönöz-  
tek az unitárius főtanoda pénztárából 100 forintot, amit nem fizetvén ki:  
az egyházköztség 1797. márc. 28-án végrehajtással vétetett eleget, s azon  
összegben és a végrehajtási költségben a kölcsönvevő azon hátulsó házat  
és boltját a telekkel és a ház alatt levő pincével együtt, mely volt Bel-Ma-  
gyar utca északi során nyugatról Joó Dénes (ma Berde Áron egyetemi  
tanár), keletről Pákei József tanár utódai háza (ma volt püspöki lakház)  
szomszédságában, maga részére foglaltatta el. Ajtai ezen telke első részét  
a rajta levő házzal és pincével együtt 626 r. frt. 32kr. tartozásban szintén  
végrehajtás útján elbecsülték Gyulai Istvánné Viski Sára részére, kezére is  
adták (assignálták) olyanformán, hogy a kapu köze és konyha a kamara-  
székkal és udvar egy részével együtt közre bocsátassék; mely átadott  
részt, miután az írt nő 1801. november 23-án tanácsi engedéllyel árvere-  
zésre bocsátott, Gyergyai Mihályra, mint a főtanoda pénztárnokára, s töb-  
bet (628 forintot) ígérőre le is verték. Ebből a hitelező nő követelése 504  
m. forint és 64 pénz, úgyszintén a 90 pénzben megállított költség is az  
unitárius vallásközösség által 1801. december 27-én kifizetve: az

egész telek és ház birtokába ment át, a főtanoda illetőleg a vallásközösség pedig átengedte az eklézsiának, mely fizetés a később 1808. kettőjük közt történt számvetéskor a hitközségnek fizetni kellett bizonyos összeg egy része végleges törlesztésül vétetett. Csaknem száz év múlva az unitáriusok papja ismét külön csöndes otthont talált, ahol lennie szükséges - a főiskola mellett, s a templom közelében...”

E túlságosan és részletező ismertetés végén a piaci templom és papi lak elvételétől eltelt száz évre utal Jakab Elek, megfedekezvén arról, hogy közben még több papi házat vett és adott tovább az egyházközség. A telek hátsó részében levő házat 1803-ban Kint Mihály kőműves pallérral javítatják meg, s 1805-ben költözik bele Márkos György lelkész, mivel a templomépítés költségeinek fedezésére eladják a Belső Monostor utcai szegletházat, melynek emeletén imaterem, földszintjén papi lakás volt (ma étterem van benne).

1835-től a házat a külföldön tanuló Kriza János részére tartják fenn, aki hazatértétől 1861-ben történt püspökké választása utánig e házban lakik, itt írja verseit, innen indítja a Keresztény Magvető című egyházi folyóiratot, s itt szerkeszti egybe a Vadrózsák első kötetét. Az Akadémia még 1841-ben levelező tagjául választja. Kriza 1862 áprilisában költözik át a püspöki házba, helyét a szószéken és e lakásban is Ferencz József foglalja el, aki másfél évtizeddel később szintén a püspöki szék örököse lesz. De közben filegóriát épített a kertbe (utóbb az egyházközségre hagyja), 1875 júliusában az új járda magas szintje miatt a házat szinte átépítik: padlózatát, kapualját felemelik, meredek fedelének ívét megtörik, a későbbi fényképeken jól látszik a régi fedél nyoma a következő házon. Ferencz József utódja Péterfi Dénes, aki 35 évig szolgálta az ekléziát, s közben a teológián is tanított, kitűnő bölcselel, szónok, évtizedekig a Keresztény Magvető szerkesztője, arcélének kialakítója volt. Az ő kérésére vezették be 1901-ben a vizet és a csatornázást. 1911 decemberében — teljes szellemi és testi erőben — elődeitől eltérően saját kérésére nyugdíjba megy, s innen a Kül-Magyar utcába költözik. Ekkor a házra emeletet akarnak építeni, majd eladják a vallásközösségnek, amely így a szomszédos házakkal együtt birtokolja, s bérlőknek adja ki. Udvarán volt Lengyel Jenő és Selényi Marcell vízvezeték- és csatornaszerelők telephelye az 1910—1930-as években. Az utolsó, 1938-as telekkönyvi felmérés szerint e cseréppel fedett téglaházban 4 szoba és 1 konyha volt. 14 lépés hosszú frontjának egyharmadát a kapunyílás tette ki, mellette két ablak nézett az utcára. A múlt század elején szimmetrikus „ikertelek” lehetett ez az előző házéval: közbül a két nagy kapu, jobbra és balra két-két ablak.

Az unitárius püspökségi levéltárnak, a jegyzőkönyvnek köszönhetően az egykori Belső Magyar utca 10. szám alatti telek történetét is ki lehetett bogozni. Első ismert tulajdonosa Bányai István, utóbb Dobolyi Mihály, majd Gucci Dániel bírták. Pákei Dánielné (később Nekkeli Györgyné) révén kerül a telek 1696-ban a család kezére. Az ő fia, Pákei János (1688—1748) 1712-től kolozsvári unitárius pap, aki ismertté teszi a városban a család nevét, leszármazottai mind előkelő szerepet játszanak a

polgári életben<sup>3</sup>, van közöttük táblai ítélmester, városi főbíró és kollégiumi kurátor. E ház utolsó tulajdonosa Pákei József (1759—1802) és felesége Kovács Mária. Pákei az Unitárius Kollégiumban filozófiát és németet tanít, igazgatónak és egyházi főjegyzőnek is megválasztják. Mikor a kollégiumot építették, erre szerettek volna terjeszkedni, de ők nem voltak hajlandók megválni házuktól. Aztán az özvegy halála után az örökösök elárverezték a házat, s 1819. november 30-án végre megvehette az egyház.<sup>4</sup> Hogy az akkori ház milyen volt, arról semmilyen adatunk sincs, csak annyit tudunk, hogy a földszintje egy tanári szállásnak volt megfelelő. Alighanem széles kapualja, s keletre két ablaka lehetett. Benczédi Gergely egy feljegyzése szerint 1856-ban húztak rá emeletet, Gál Kelemen szerint az emeleten nem voltak közfalak, ezeket 1860 április-augusztusában Kagerbauer Antallal építették. Tény, hogy Veress Ferenc 1859-es felvételén már emeletes ház, stílusa teljesen azonos a mellette levő kollégiuméval. Felül 4, alul 3 ablakos, a nyugati szélső ablak helyén van egy keskeny, lépcsővel megközelíthető kapu. A földszinten egymást követően Füzi János (1776—1833) kollégiumi bölcselőtanár, Aranyosrákosi Székely Sándor (1797—1852), a történelem és földrajz tanára, kollégiumigazgató, 1845-től püspök, jelentős költő; Berde Áron (1846 körülől 1866-ig), valamint Nagy Lajos (1828—1910) lakik. Nagy 1866 szeptemberében az átellenben lévő sarokház emeletéről költözik ide. A kollégiumban görögöt és magyart tanított, Krizával együtt ő indította meg a Keresztény Magvetőt, a Mátvás-szobor felállításának egyik kezdeményezője volt, verseket is írt.

Az előbb bemutatott egymás melletti három ház az 1930-as évek végén kétségtelenül nem tette kihasználhatóvá a központi fekvést, Főtérhez való közelséget. Másrészt állandó javítást-karbantartást igényelt. Így jutott az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 1938 áprilisában arra a határozatra, hogy elfogadja a Bukarestben nagy lerakattal rendelkező prágai Sora-cég (Steuer & Friedländer) ajánlatát egy itteni üzletház felépítésére. A befektetést az is siettetete, hogy a földreformkor kisajátított egyházi földekért kapott agrárkötvények meglehetősen magas árfolyamot értek el, értékük csökkenésétől tartottak. Először csak egy egyemeletes házat terveztek ide, de a városi hatóságok négyemeletesnél kisebb házak építését nem engedélyezték az utca ezen szakaszán. A három beérkezett ajánlat közül a kolozsvári Strasser és Öhlbaum céget fogadták el. A terv véglegesítését Öhlbaum Áron és a Sora vállalat Scheider nevű mérnöke közösen végezte. Ennek megfelelően a földszinten az utcai bejárattól jobbra a Sora Rt. 60 m hosszú, a Forduló utcáig benyúló üzlethelyisége lesz, a hátra nyúló szárny földszintesnek épül, de olyan alappal, hogy még két emeletet elbírnjon. A cég a szuterént (kivéve az óvóhelyet és a lakók pincéit) raktárnak és az első emeletet irodának veszi bérbe. A bejárattól balra levő két kis üzlethelyiséget az egyház adhatja bérbe. A II—III—IV. emeleten három-három lakás lesz, mindegyik három szobás, mellékhelyiség központi fűtéssel, melegvízszolgáltatással. Vagyis a legmagasabb akkori igényeket is kielégítette.<sup>5</sup> A Sora Rt. jelentős összeggel járult az építkezések-

hez, kifizette előre egy évi bérét, ugyanakkor elnyerte a 14 évi bérleti jogot. Az egész építkezés mintegy 15 milliós költségvetésével a két világháború közti egyik legnagyobb kolozsvári befektetést jelentette. 1938. december 1-re a fedélig felhúzzák az épületet, s a Sora cég át is veszi helyiségeit, az egész épület 1939. október 15-re készül el. A két kis üzlethelyiséget Ullmann Ferenc címfestő és a képeket, porcelánt, szőnyeget árusító Pax cég veszi bérbe. 1941-ben a Sora cég az államhatalmi változásokra hivatkozva felbontja a szerződést, a nagy üzlethelyiséget a MÁGISZ (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete) veszi át, s apró elárusítóhelyekre osztja; a világháború után a Victoria élelmiszerkereskedelmi szövetkezet bérlő, végül az Alimentara nevű üzlethálózat legnagyobb egységeként összenyitják az egész helyiséget (1971) és visszaadják a közszájon forgó Sora elnevezését. A két kis üzlethelyiséget is egybenyitják kávézóként. Az Unitárius Egyház perlekedés után 1993-ban szerzi vissza rendelkezési jogát az üzlethelyiségek felett.

A bauhaus-típusú szürkére festett, környezetétől meglehetősen elütő épületben drágák voltak a lakások, s csak jó kerestetűek engedhették meg maguknak, hogy itt lakrészt béreljenek. Ismertebb nevű bérlő volt Hidegh Mihály, a piarista paptanárból meggyőződéses unitáriussá lett matematikus, harminc évig volt az Unitárius Kollégium tanára, a Sora-ház felépítése előtt is e helyen lakott a 6. szám alatt; Ölvedy Zsóka színésznő; Zolnai Béla irodalomtörténész, nyelvész egyetemi tanár, a modern magyar stilsztika egyik megalapítója; dálnoki Gaal Elemér, Kolozs vármegye alispánja; Abrudbányai János teológiai tanár; Vintila Radulescu, a Nemzeti Színház főrendezője; Sili Munteanu színésznő. 1941-1944 között a ház egész negyedik emeletét a Béli Kálmán vezette Erdélyrészi Gazdasági Tanács bérelte.

A Kossuth Lajos utca 7. számú (Belső Magyar utca 12/a-b, Kossuth Lajos - Maresal Foch 10. sz.) házról könnyű megállapítani, hogy a múlt század elejéről való, s közintézetnek készült. Ebben a kétemeletes, 30 helyiséges épületben működött közel egy századon át Kolozsvár egyik legrégebbi iskolája, a múltját 1557-ig visszavezető Unitárius Kollégium. Az intézet történetét megírta Gál Kelemen kétkötetes művében (1935), úgyhogy mi csak az e helyhez és építkezésekhez fűződő adatokat soroljuk fel. Az unitáriusok által a plébániaház folytatásaként felépített 39 szobából álló „piaci nagy oskolát” alig negyed századig használhatták a diákok, a főtéri templommal együtt ezt is elvették a katolikusok. Szentábrahámi Lombárd Mihály tanár, későbbi rektor és püspök kezdeményezésére 1718-ban a Belső Magyar utcai Huszár-féle házba költözött az iskola. Ez egy alul négy, felül két szobából álló emeletes ház volt a Pákei-házon alul, még korábban vásárolták az unitárius aranyműves Huszár Mihálytól. Ekkoriban elég rossz állapotú az épület: a Rákóczi-féle szabadságharc lövéseinek nyomai is látszottak falain. Legnagyobb helyiségét imateremként is használták.

Az iskola idetelepítésével lényegében azt a magot teremtették meg, amely köré rendre a város unitárius központja kialakult. A diákok létszámának növekedése már 1721—1722-ben szükségessé tette a ház bővítését



két szobával. 1725 decemberében sikerült a szintén unitárius Szíjgyártó István kelet felőli, a Szappany utcai sikátorig terjedő 3 szobás házat megvásárolni. Ennek még kapualját is átalakították negyedik szobává. (Gál Kelemen szerint Kövendi Dániel volt a ház tulajdonosa.) Ehhez 1726-ban egy kisebb sikátor menti telket, 1742-ben pedig egy Szappan[y] utcai szomszédos telekrészt vásároltak a rajta levő faházzal együtt, úgyhogy a század közepére egy szabályos négyszögletű, a Magyar utcától, a sikátortól és a Szappan[y] utcától, nyugatra pedig a Pákei-háztól határolt telke volt az iskolának. Az 1760-as évek közepén már 200 diák járt a kollégiumba, s ez tette szükségessé az állandó toldozást-foldozást, veszszőfonatú ideiglenes helyiségekkel való bővítést. 1779-re 21 szobájú az épület, neve is van mindegyiknek: földrészekről, városokról (Trója, Róma, Belgium, Paris, Florentina, Amerika, Ázsia, Európa). Hanem az ideiglenes diákkézzel végzett építkezések idővel életveszélyessé váltak, úgyhogy 1779-ben elhatározták az épületek felújítását. Mária Teréziától kaptak rá engedélyt, s a Magyar utca felőli szárnyat 1780 őszére rendbeszedik. A sikátor felőli szárnynak azonban az alapja annyira gyenge, hogy teljesen új alapozásra van szükség, ehhez viszont újabb építési engedély kellett, melyet 1781 márciusában kapnak meg Bécsből. Pénzhiány miatt azonban csak a Suki-hagyaték átvétele után, 1795-től kezdenek az építkezéssel foglalkozni. Ekkor már a sikátor melletti szobák annyira lesüllyedtek, hogy „az ablakon nemcsak a kutyák kukucskáltak be, hanem a békák is beugráltak”<sup>6</sup>.

Az unitárius Főtanács 1800 januárjában küld ki építési bizottságot, mely Ugrai László unitárius mérnököt és Leder József építőmestert kéri fel a sikátor felőli szárny megtervezésére. Hogy az első tervet közösen készítették, vagy csak Leder készült-e el a tervvel, ma már nem tudjuk megállapítani, ezután mindenütt Leder szerepel egyedül. Novemberben elhatározták, hogy a Magyar utca felől is új, kétemeletes épületet emeljenek, s ennek tervét szintén Ledertől kérik. Itt a Huszár-féle ház néhány falát is hasznosítják. Az építkezés 1801 tavaszán indul, s 1806 őszéig tart. Közben módosítják a sikátor felől épülő auditorium tervét — két emeletnyi legyen a magassága, két ablaka pedig színes üvegből készüljön, meghatározzák a kályhák színét (zöld), 1804 októberében pedig az oszlopos főkapuról döntenek. Arról is határoznak, hogy az épület Szappan[y] utca felőli vége ne tűzfalal legyen lezárva, hanem szarufák maradjanak, lehetővé téve a további bővítést, amire sor is került 1860-ban, amikor Kagerbauer Antallal négy osztálytermet építettek a keleti oldalon a sikátor mentén. Az épület lakatosmunkáit Ungvári István és Veres György, asztalosmunkáit Fizi Mihály és Vas József, a bejárati kapu kőfaragását Hartman Antal végezte.

A ma is álló kétemeletes kollégiumépület kilenc tengelyes Magyar utcai frontja díszes kivitelezésű: kései barokk és klasszicista díszítőelemeket kombinál. Az első emelet ablakai felett meánderdíszes, alattuk pedig szalagfonatos téglalap alakú faltükrök találhatók. Az alacsonyabb második emelet egyszerűbb kivitelezésű, az oldalhomlokzat pedig alig díszített,

ezen inkább a késő barokk jelleg dominál. Jón oszlopos, két urnával díszített kapuja a piarista rendház barokk portálját visszhangozza. Leder erkéllyel kombinálva már több épületen alkalmazta. A századfordulón ezt a kaput lebontották. Belső keretét beleépítették az új kollégiumépület egyik udvari falába, elmosódva még kibetűzhető rajta a felirat: MVSIS ET VIRTVTIBVS MDCCCVI / COMMVNITAS VNITARIORVM REAEDIFICAVIT (A műzsáknak és erényeknek 1806. Újjáépítette az unitáriusok közössége.)

Ebben a század elején minden szempontból modernnek, igényeket kielégítőnek tűnő épületben tanult és tanított az 1800-as évek minden jelentős unitárius egyénisége Brassaitól Szentiváni Mihályon át Krizáig; itt szervezkedett a reformkori ifjúság, s itt állították össze a Reményi zsebkönyveket. Az épületben működött az egyetlen unitárius papnevelde, mely 1847-től fokozatosan különvált a kollégiumtól: 1859-ig kétéves, 1885-ig hároméves, majd négyéves tanulmányi idővel — többnyire a kolozsvári pap, a püspök, s egy-két besegítő gimnáziumi tanár oktatta a lelkészi pályára készülöket. 1896-ban alakul meg az önálló Unitárius Vallásközönség Papnevelő Intézete Boros György dékán vezetésével, melynek hallgatói 1897-től miniszteri engedéllyel a kolozsvári egyetemre is beíratkozhattak és bölcsészeti doktorátust szerezhettek. A 19. század végén több mint 400 tanulót, 10-15 papnövendéket oktatót 12-14 tanár az épületben. A gimnáziumi oktatás igényei egyre fokozódtak: szaktantermek felállítása vált szükségessé, meg kellett szüntetni az internátus zsúfoltságát, ha lépést akartak tartani a kor követelményeivel és a város másik két nagymúltú iskolájával. Így vált szükségessé az új kollégium felépítése.

A kiköltözés előtti állapotokat Boros György öröklötte meg<sup>7</sup>: eszerint a felső emeleten a templom felől 3, a Magyar utca felől 4, az udvar felől 2 (összesen 9) szoba, a középső szinten ugyancsak 9 szoba és a 10. számmal jelölt díszterem, a földszinten pedig 10 szoba volt. Ehhez járult az 1860—1861-ben épült földszintes szárny 5 helyisége, s az 1887-ben idecsatolt Pákei-ház 10 helyisége, úgyhogy 1901-ben 55 helyiséggel rendelkezett az intézet, közülük 50 pléhtáblás számmal volt ellátva, de a legtöbb szobának hagyományos, öröklődő neve is volt. Közülük Róma és Dézmacsúr bizonyult a legszívósabb életűnek. A lakószobák inkább a Magyar utcára, a tantermek viszont a sikátorra néztek. A helyiségek felosztása így alakult: 1 teológiai, 9 gimnáziumi, 2 elemi osztályú tanterem, 14 lakószoba, 8 könyvtári, 1 természettani, 2 természetrajz szertári helyiség, igazgatói iroda, tanári szoba, díszterem, tanácsterem, levéltár, ifjúsági könyvtár stb. Hiányzott a konviktus. A diákok vagy pártfogóknál kaptak kosztot, vagy saját szobájukban főztek-ettek. A szobák rendjére a szobafőnök (hospes) ügyelt fel, bizonyos kedvezményekért a szegény tanulók takarítottak. Minden szobának megvolt a belső rendje, az egész diáktársadalom kis köztársasághoz hasonlított.

Az 1900—1901-es tanév végén az iskola kiköltözött az épületből, s ezután az egyház kisebb-nagyobb átalakításokkal lakásoknak, műhelyeknek, irodáknak, a földszintet pedig üzlethelyiségnek adta ki. Az 1900-as

évek elején a főtéri Bánffy-palotából ide átköltözött az 1861-ben alapított „Gámán János örökösei könyvnyomda”, mely később Gámán Dezső neve alatt szerepel. A város legrégebb magánnyomdájaként hirdetik magukat. Az 1914-ben itt lakó (id.) Jordáki Lajos nyomdász is bizonyára Gámánéknál dolgozott. A nyomdában különböző lapokat, folyóiratokat is nyomtatnak, ezek szerkesztősége és kiadóhivatala szívesen bérelt ebben az épületben helyiséget. Így az 1910-es években itt jelzik a Kolozsvári Hírlap című politikai napilap szerkesztőségét. Itt volt az Egyetemi Kör székhelye az 1910-es évek végéig, lapjuk az Egyetemi Lapok is itt jelent meg 1905-1907 között. 1910-ben az Erdélyi Bakter című élclap tartja itt szerkesztőségét.

Az üzletek közül a leghosszabb ideig a kaputól nyugatra eső részt bérelő Segesváry és Társai nagykereskedő cég áru- és festékboltja működött itt — negyven éven át. 1902-től Eisler Mór, valamint Bogátsi Imre cipőboltja, Ütő Árpád szabászata van itt. Adler A. Adolf vászon- és konfekció-nagyraktárt tart fenn, Terzó Tivadar pedig fodrászszalont. Az udvaron Kisfaludy Árpád könyvkötő műhelye található az 1910-1920-as években. Az I. világháború után a Lebeda Rt. fehérneműgyár főraktára, a bejárattól keletre özv. Deákné trafikja, Tana Ferenc villamossági üzlete és a templom felől Bornyász László temetkezési vállalata bérel helyiségeket. A földszint jó részét a CFR (vasúti) nyomda és egy asztalosműhely foglalta el, a II. emeletet pedig a CFR orvosi rendelőintézete használta. Az I. emelet az 1930-as években a Kovács Margit vezette Unitárius Leányotthoné volt. Ugyancsak ekkoriban a felekezeti alapon szervezett zsidó Haggibor Sportegylet (elnöke Erős Vilmos dr.), valamint a Tenis Club (elnöke Angelotti Kornél) bérelt itt helyiségeket. Az 1939 decemberi főtanácsi jelentés így mutatja be az épületet: földszinten 5 üzlethelyiség, az udvari részen 4 lakás és 1 műhely, szintén az udvar felől egyházi levéltár; első emeleten: leányotthon, 1 nagyterem, 2 kisebb szoba a Nőszövetség részére; a második emeleten: 2 egyházi alkalmazott lakása, leányotthon. Sürgősnek vélik a vízvezeték felújítását.

Az 1948-as tanügyi reform és az államosítás után az Egészségügyi minisztérium veszi az épületet használatba, s ide rendezik be az Egészségügyi Középiskolát (Technikumot), majd Líceumot. Jelenleg is itt képezik Kolozs és a környező megyék részére az egészségügyi kádereket. Az egész város legkeresettebb iskolája. Az 1980-as évek közepén évente 400-500 diáklány kapta meg itt az elméleti alapokat, melyek kórházi gyakorlattal egészültek ki. 1958-1962 között német elemi iskola is volt az épületben. (583. sz. műemlék) (Folytatjuk)

# SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

---

SIMÉN DOMOKOS

## CSODAVÁRÓK — CSODATEVŐK

ApCs 2/14a

Az unitárius Káté szerint pünkösd kettős ünnep: a lélek erejének győzelme és az egyház megalakulásának az emléke. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a csodavárók és a csodatevők közös ünnepe. A Biblia szerint ez ünnepen a központi személy Péter. Ő a főszereplő, ő a központ, mások csak „másodállásban” írják alá a jelenléti naplót pünkösdkor.

Jogos a kérdés, hogy miért csak Péter? A mélylélektant tanúságul megidézve, meg kell állapítanunk, hogy azért, mert a tanítványok közt Péter érzi magát a legbűnösebbnek, a legtévelygőbbnek, a leggyarlóbbnak. A lélektan törvénye szerint neki bizonyítani kell.

Nézzük csak Péter előéletét. A családi hagyomány a halászat. Gondolkozásra és töprengésre alkalmas foglalkozás. Miután Jézust elúzik szülővárosából, a Péterék házában talál otthonra. Jézus nem alkalomszerűen választotta tanítványait, hanem modernül fogalmazva, az „alkalmatosság” alapján letesztelte őket: a tengerparton, a piacon, a városban. Pétert hívta el először első tanítványnak. Az első gyermek, az első siker, az iskolában az osztályelsőség, a versenypályán az elsőség bizonyos elsőséget, megkülönböztetést igényel magának. Péter is az apostolok-tanítványok közt elsőnek van mindig említve. Többre tartotta magát, mint a többi tanítvány. Ezzel szemben a legtöbb hibát, gyengeséget és gyarlóságot az evangélium tanúsága szerint ő követett el Jézussal és tanításával szemben. Figyeljünk Péterre.

A hit és az értelem tanúságtétele szerint Pétert Jézus kösziklának, alapnak, példának nevezte. A Biblia tanúsága szerint ő volt a legmegbízhatatlanabb, a leggyengébb, csak a jézusi élet utolsó szakaszában is. Pergessük a képeket. Az utolsó vacsorán ő ülhetett Jézus mellett. A végét sejtő Jézus így szól: mindnyájan elhagytok engem, mikor bajba kerülök, egyedül maradok. Péter esküdjözik, hogy ha veled kell is meghalni, én azt is vállalom. A Getsemáné kertben ott kellett volna virrasszon addig, míg Jézus a halálfélelemmel „gyötrődött” és viaskodott. Elaludt, nem bírt virrasztani Jézussal, háromszor sem. Csak messziről merte követni az elhurcolt Jézust, és csak az udvaron a tűz mellett mert letelepedni a többi fél-közömbös emberrel. Kétszer szegezik neki a bizonyosságot: Te is Jézus-hoz tartozol. A tűz mellett a főpapok készítik a „Feszítsd meg” hangulatát. Péter hallja. A halálfélelem görcsként rándult benne. Megtagadja Jézust. Harmadszor a szolgáló bizonyágtételére már átkozódni kezd. A kakaszóra való emlékeztetés lelkiismeretébe hasít bele úgy, hogy a felnőtt

ember sírni kezd. A keresztrefeszítést látszólag közömbösen nézi, mert a hasonló halál félelme riaszt benne. Mikor Jézus szomjúhozik, a rokon-szenvet nem meri azzal kifejezni, hogy vizet ad, hanem a csúfolódók közömbös csoportjából az ecetet adót türelemmel elnézi. Mikor Jézus meghal, egy ismeretlen tanítványának, arimáthiai Józsefnek kell legyen bátorsága Jézust a keresztfáról a helytartótól elkérni, hogy levehessék. A tanítványok csodát vártak; Péter is. A csoda nem történhetett meg, a halál után a temetés következett. A húsvét utáni negyven nap a magábanzés, -fordulás ideje volt. Minden tanítvány önmagát mérte meg a lélek mérlegén és mindenkinél a csodavárás volt az a lehetőség, hogy amit ígértek, fogadtak, azt megtarthassák, a tanítványból apostolok lehessenek. A legnagyobb akadályuk a személyes halálfélelmük volt. Jézus az istenközelség hitében legyőzte a halálfélelmet, a tanítványok nem. Péter sem, mert nem volt különb a többenél, ember volt ő is.

Pünkösdig a tanítványok együtt voltak. Egyenlő élményüket adták össze Jézus életéről és tanításáról. Az együttlétben mindenki a maga élményét idézte tanításáról, életéről, eseményeiről. Összeállt a Jézus-kép. Mindenki megfogalmazódott a hivatás, az ígéretés. Péter a leggyengébbnek érezhette magát köztük. Maga és a többiek gyengeségét látva, úgy érezte, hogy ígéretének nem tud eleget tenni, csak ha valami Isteni csoda fog történni. Kell a segítség. Várták kívülről.

Pünkösöd nagy ünnepe a zsidóságnak. Az egyetlen templomba igyekezett mindenki. Pünkösdkor tele volt Jeruzsálem, telítve a házak, a terek, az utcák. A tanítványok is együtt voltak. Látták, hogy az egyetlen alkalmas pillanat ez a pünkösöd, mikor ígéretüknek és fogadalmuknak, Jézust prédikálásuknak eleget tehetnek. Tudták, mit kell mondani, az értelmük megvilágosodott, a Jézus-kép összeállt. A hogyannal volt a baj. Aggasztotta a halálfélelem, hogy ők is úgy járnak, mint Jézus. Bátorságuk nem volt elég erős a kiállásra. Valamire vártak: a csodára.

Ebben a lelkiállapotban Péternek volt a legkínosabb helyzete. Ő fogadkozott a legjobban, mindig elsőnek tartotta magát. Mindenki ránézett. Ebben a válságórában Péter vállalta önmagát. Legyőzte a félelmet. Úgyis mondhatom, hogy elméletileg feláldozta magát, bizonyítani akart. Valami belső erő benne zúgott, valami égette, nem volt nyugta. Felállt, s nincsen benne a Bibliában, de így szólhatott: Menjünk mind! Ezt várták a többiek is, hogy aki első, az bizonyítson, legyen az első... A lélek csodája, mert csodára képes a lélek, elindította Pétert és a többieket a zsidó pünkösdből a keresztény pünkösöd felé.

És szóltak. A Péter beszéde maradt meg, Ő lett a központi személy, a fő, az első, mert őt bántotta a legjobban a hűtlensége, a szöszegés és benne működött a legegétőbben a lélek, a lelkiismeret. Nem a külső csodát, hanem a belső, a lélek csodáját látom pünkösdben, „Istennek hatását a lélekre, mely erő, jóra való segítség, önmegvalósító bátorság” volt.

Péter és a többiek beszédére a „jóra való”, az alkalmasak, a lélekkel élők, a Biblia szerint „megkeseredének” és szóltak: „Mit tegyünk? Megint egy lelki kérdés: a jóvátehetetlenség miatti bánkódás, az igazság eltiprása,

a mások kicsinyessége, bűne feletti tehetetlen, helyrehozhatatlan szomorúság megrendített, lelken fogott háromezer embert is, akik megkeseredtek és helyre akarták hozni a helyrehozhatatlant. Önkéntelen kérdés: hát most már mit cselekedjünk mi? ... Ebből a lelkiállapotból született a megtérés jóvátételi cselekedete és a keresztyén ősegyházi közösség megszületése. Megtértek és megkeresztelkedtek, eljegyezték ezzel láthatóan is magukat Jézusnak.

Értelem, érzelem és akarat, tehát a lélek határolja be pünkösdt, az a lélek, amelyik az Istené és a miénk, közös, amelyik képes Istennel közösségben lenni és amelyikkel mi szólunk Istenhez, vagy ő szól hozzánk. Ilyen volt a pünkösdi „párbeszéd”. Nem kívülről indult el, hanem belülről, a lélekből. A csodavárókból csodatevők lettek mind a lélek alkalmas állapotával és a Lélek örök, meg nem szűnő munkája által. Pünkösd lett!

Ma is pünkösd van. Együtt vagyunk. Az egyakarat kerítését leverték és magunk is segítettünk ebben. E nélkül nincs építő közösség. E nélkül megbomlik a család; elközömbösödik a hit határolta egyház; kihűlnek az ősök templompadjai; e nélkül a történelem szeméjévé válik minden nép, amit a mások akarata, a népek megírt és megélt történelmét a feledés szemétkosarába dobja a feledés. Megkeseredsz-e miatta, hiábavalónak látod-e a helytállást a megmaradásért? Gondolkozz! Érezz! Akarj élni és éltetni, hogy megmaradjunk. A pünkösd lelkével mérd magad, keseredj meg magadért, másokért, az igaz ügyért, hogy legyen pünkösdi megújulása családnak, egyháznak és népednek. Ne csodát várj! Ne mástól tedd függővé a te tudatodat, szeretetedet, ragaszkodásodat és ne máshoz igazítsd a te akaratodat. Ha pünkösdt akarsz élni, magad légy a csoda, te légy, te higgy, te cselekedj, te akarj, mert csak így lesz általad és általunk megújító és megtartó pünkösdje családnak, egyháznak és népünknek. Keseredj meg, mert annyi minden van miért. Térj meg a közömbösségből, légy egy akaratlan mindnyájunkkal, kik a megújítást, a megújulást, a megmaradást munkáljuk igaz lélekkel, Isten szent lelkének erejével. Ámen.

## A GYÖKÉR MINDIG ÚJ HAJTÁST TUD HOZNI, HA ÉLETREVALÓ

Jób 14,7

Nagy öröm és kitüntetés számomra, hogy itt és most előttetek állhatok. Beszédet vártok tőlem, és nem tudom, hogy az értelem vagy a lélek szerint szóljak. Mindkettő tülekedik bennem egyszerre szólani. Gondolkozom, hogy az ész magában mindent megfagyaszt, a szív magában mindent megolvaszt. Legyek hát langyos, a kettő egysege.

Szavam és lelkem, amit hoztam, nem az enyém, egy távolságban is velem levő közösségé, a csíkszeredai unitárius gyülekezet mindenik tagjáié. Szívünk és szavunk nem a Shelter Rocki gyülekezet vezetőségéé,

hanem annak minden tagjára. Nem az enyém, nem a tiétek, hanem a testvériségben most már a MIÉNK. Közös. Ezt, és így adja az Isten!

Jézus valláserkölcsi tanításának magva szűk országunkban a vallás és a lelkiismereti szabadság törvénye által gyökeret vert Dávid Ferenc által. Érezzük és tudjuk, hogy alattunk egy 427 éves gyökér ad nekünk hulló leveleknek kötődést és megmaradást. Nem mártír halálával nőtt és lombosodott meg eszmének, egyháznak, vallásnak, hanem az értelemhez és a lélekekhez szabott világos jézusi értelmezésében. Nem a mi hibánk, hogy akkor Dávid Ferenc szavára országunkban közel 400 gyülekezet lelkésze gyűlhetett volna össze; s ma nincs olyan parancs, mely a megmaradt 120 gyülekezetből bár 100 lelkészt gyűjthetne egybe. Ki akartak vágni, mint a fát. Unitárius hitünket és egyházunkat a felekezeti türelmetlenség, a világi hatalom erőszaka, a másság gyűlölete és az anyagi kapzsiság negyedére apasztotta. Kevesen és társtalanul maradtunk magunkra árvának... De megmaradtunk és megújultunk mindig, mint a bibliai fa, mert a gyökér életképes volt, biztosította a megvakíthatatlan értelemnek és a megélhető hitnek a megtartó erejét, új ágat-lombot nevelő megújulást és megújítást adott az Isten. Neki köszönhetjük a mi megmaradásunk és Neki köszönhetünk titeket is, amerikai unitáriusokat. Ez is bizonyosága annak, hogy az Istennek gondja van igazságára, mert ez él bennetek és bennünk és ez a bibliai reménység megújul és megújít, reménységgel éltet.

Egy torzszülött ideológia, a szovjet típusú kommunizmus egy fél évszázadra kisajátította nálunk a hívek lelkét, értelmét, valláserkölcsét. Elűzött ősi, történelmi falvainkból, házainkból. Szétszórt az országunk s a világ minden tájára. Idegenben árvák lettünk, hontalanok. Az otthoni öregek, gyermekek támasz nélkül maradtak. Modern rabszolgává lettünk, menekültek a saját hazánkban, törvényen kívüliek. Mi unitáriusok a hármaskörben lettünk a kisebbség kisebbsége. A vallási szabadság szülőföldjéről így gyűlt össze állami kényszerre, az ország legzordabb-hidegebb vidékén 27 helységben annyi unitárius menekült Erdély minden falvából, hogy a kommunista kegyelem megengedte azt, hogy önálló egyházközösséggé szerveződjünk a magunk erejéből, nem egészen 400 lélekkel. Éreztük azt, hogy a város járdáján külön-külön nem tudunk gyökeret verni; kell az otthoni pótló közösség! Csak a gyökértudatot hoztuk magunkkal, szórványsorsunkban a jövő perspektívája nélkül. Ebben a történelmi helyzetben engem nevezett ki dr. Kovács Lajos püspök úr, lábtörésemmel szenvedve is, ennek a legnehezebb egyházközösségünknek az első felavatott lelkészévé. Vállalni a bizonytalanságot a politikai és kisebbségi sorsban nehéz volt. Több, mint egy évtized telt el azzal, hogy csendes szervezéssel, a nélkülözés árva sorsú esztendeiben lelki talajt teremtsék a megcsonkított fa sorsához hasonló hívekben. Ma már közel ezren épültünk rá a 27 helységben, elszigetelten és árván a 427 éves gyökérre. Új hajtása, egyházközössége vagyunk egyházunknak. Bennünk is megújul az unitárius ősi gyökér. Az erdélyi unitarizmus megcsonkított közösségének megújult új hajtása, új egyházközössége, reménysége vagyunk mi is.

A hazai ősi hagyomány szerint ott vagyunk jelen, hol templommal gyökerezünk Erdély térképén. Az ősi templomok hűséggel őrzik megfo-

gyatkozott hívekkel is az ősi, úgynevezett százados rovásírást, a történelmi legendák templomfalra festett középkori freskóit. Ez a múlt. A jeleni megújulásunk új templomai anyagi helyzetünk szegényes tehetetlensége miatt csak a reménység álm-tégláiból épülhetnek. Álmunk van, a reménység Isten után él bennünk, de anyagi lehetőségünk a koldulásra kényszerít, minket koldusokat. Kell a tehetősebb és megértőbb testvéri segítség, hogy a mindig megcsonkított ősi fa valahol valahogy új hajtást hozva láthatóvá, elismerhetővé lehessen

Dávid Ferenc óta vallásunk ebben a régióban üldözésnek volt kitéve; ma hármaskisebbségben vagyunk. Abban különbözünk tőletek, amerikaiaktól, hogy mi lokálpatrióták vagyunk. Minket a templom köt a helyhez. A mi sorsunk kettős árvaság... Én tudom, mi az árvaság. Édesapám, ki az egyik legnagyobb unitárius egyházközség lelkésze volt Homoródalmáson, a faji és a felekezeti gyűlölet áldozata lett a családi hagyomány és a népi tudat szerint: „ismeretlen” betegségben halt meg karácsonykor; a tanító-énekvezér húsvétkor és az egyházközségi gondnok pünkösdkor. A négy árván hagyott gyermek közül én voltam a legidősebb, 16 éves, kinek az osztályharcos világban hétvégeken az iskolából haza kellett menni és mezőgazdasági munkákat kellett végezni. Ez erősített meg fizikailag úgy, hogy az ország ifjúsági sport élvonalába kerüljek az atlétikában, öt számban; lelkileg úgy, hogy az árvaság Isten gondviselésével való szorosabb közösség. Az árvaságtudat, tudom, mindig reménységet szül, abban újul meg, mint a fa az új hajtásban. A mi számunkra ti vagytok a biztató reménység a testvériségben. Az árvaság hiányérzet, társtalanság, bizalomvesztés, a megcsonkított fa sorsához hasonlóvá válik benne az ember. Nem a halált, az elveszést jelenti, hanem a megújulás lehetőségét. A megújulás egy kicsi újjászületés, lélekben való kilombosodás, mely bizalmat és önbizalmat terem. Isten a bibliai fa sorsában a hitben, reményben való megújulás lehetőségét példázza és adja. A legnagyobb árvaság az Isten nélküli léleknek a vergődése. Életünk leghűségesebb társa maga az Isten, Ő adja a mindig megújító hitet a reményben, vagy a reményt a hitben.

A 427 éves unitárius gyökereken a testvérkapcsolat reménye új hajtást jelent. Ennek vagyok itt a szerény követe. Köszönöm, hogy a hívásotokkal és az eddigi segítségekkel bizonyosságot tettetek arról, hogy ti képesek vagytok bennünk új hajtást hozni. Adja az Isten, hogy lehessünk mi is nektek valamilyen formán a megújító-megújuló hajtásokat. Ámen.

*Elhangzott 1995. márc. 26-án a NY-i Shelter Rocki gyülekezet istentiszteletén a csíkszeredai testvéregyházközség templomában, valamint részben átalakítva-aktualizálva a Housoni Emerson gyergyószentmiklósi testvéregyházközségnek 1995. ápr. 2-án az istentiszteleten tartott szolgálata alkalmával.*



## ISTEN HARANGJAI VAGYUNK

Gal 6,2

Kedves Shelter Rock-i gyülekezet, naponta tettétek fel a kérdést nekem, hogyan látlak titeket és ennek tükrében, hogyan látom magunkat. Búcsúzóul próbálok részben válaszolni rá.

Európa a lelkeszi lakásomnál végződik. Onnan a vallás, a gondolkodás, az életforma, a történelmi szemlélet szempontjából Ázsia kezdődik. Ezzel a határvidéki kettős látással nem tudom másként meghatározni országotokat és népét, mint a szólás-mondással: Amerika...az Amerika! Nem Európa és nem Ázsia, hanem „Az új világ”. Akár a 84. emeletről, akár a NASA űrrakéta vezérfülkéjéből, akár a földrészt átszelő repülő magasából néztem, a gyakorlati ész hatalmáról győzött meg. Az emberi alkotás lendülete csodálatos. Háborúktól elkerülten a következetes logika, a gyakorlati ésszerűség gyümölcse ez az általunk elképzelhetetlen kényelme a gazdagságnak, bőségnek. A különbségek után ítélve ez Földünk kicsi mennyországa. Az embert szolgálja itt minden. Az ember itt nem szolgálja a világnak, hanem társa. Egymásba épülnek, összhangban vannak. Ez az önmegvalósító természetes összhang.

Ez az összhang a lelkekben is új világnézetre, egyetemesebb szemléletre, szociálisabb gondolkodásra kongatja meg az egymásért felelősséget érző emberekben a vallásos hit hangjait. Nyíltságot, közvetlenséget hirdet. A soha nem látott emberek emberismerőként köszöntik egymást és megkérdik: „Hogy vagy?” Az emberek mindenképpen meg akarják érteni egymást. Ez is csodálatos. Sokszor a beszéd nélküli hallgatásban is értettük egymást. Időt, ami itt pénz, és ha kell, anyagiakat is tudnak áldozni önzetlenül, nem azért, mint nálunk: „Segíts, hogy majd én is segítssek ugyanúgy”.

Csodálatos élményeink vannak arról, hogy lélekben nem csak alacsony házakká, hanem sokszor palotákká és felhőkarcolókká tudtak felépülni szeretetben, bizalomban, jóakarattal az emberek... s ezekben a lelkekben lévő ajtón a bejáró kilincs nemcsak belül van, kívülről is nyithatók, ha a szeretet és az értelem teszi rá a kezét a kilincsré.

A jézusi vagy az egyetemes emberi alapelveket nem az Alkotmány kényszeríti az emberekre, hanem azok az emberek lelkében élve, onnan fogalmazódtak meg minden ország számára követendő alkotmánynak... Joggal lehet büszke erre az amerikai nép.

Az összetartozás itt felelősségvállalás. Ennek a testvéri érzésnek harangja kongatja meg az itteni emberek lelkét és értelmét arra a jézusi egyetemes igazságra, hogy az emberségben nincsenek földrészek és országok, mind testvérek, egymásért felelősek vagyunk, kiknek Istentől adott jogunk a Szabadság-Egyenlőség, és kötelességünk a Testvériség. Közös a felelősségérzésünk az emberért és a Földért, az életért. A szellemi, gazdasági, politikai adottságaink különbözők — ezért vagyunk előnyös és hátrányos helyzetűek —, de lelki adottságaink azonosak.

Különbözők is vagyunk, mint a föld. A földben is kevés arany, ezüst van, mégis a rézre, a vasra is éppolyan nagy szükség van. Nélkülözhetetlenek így együtt. Összességükre épül a jólét, a haladás biztonsága... A hitbeli, vallásbeli életben, a lelkiekben is vannak aranyat, ezüstöt és rezet jelképező és érző emberek. Együtt vagyunk Isten gyermekei, emberek, a vallási közösségben a jövőt féltő, jelképes, őrző harangok. Együtt, egybeöntve embernek. A harangok öntésekor is összekeverik a különböző fémeket, hogy hangjuk messzehangzó, zengő, tiszta és érthető legyen.

Salt Lake Cityben, az ottani „Fehér Házban” láttam annak a harangnak a mását, amit 1753-ban öntöttek és a Szabadság s a Lelekiismeret harangjának nevezték el. Történelme során háromszor megrepedt; megjavították; az utolsó repedést meghagyták máig is jelképnek... A lélekből is önthető „harang”. Mindenki csak azt adja hozzá, amije van, ... de közös lesz, ... a miénk. Lehet, hogy meg-megrepedezteti a történelem, a mostoha politikai vitel, de mindig újjá kell tenni, javítani, mert emberi örök igazságot zeng Isten akarata szerint: Legyetek nyíltak, áldozatok egymásért időt és megértést, magatokat adjátok hozzá a jószándékú közösséghez. Így a jézusi gondolatból, az Isten és emberszeretetből öntött harang minden földszintes és felhőkarcoló lélekbe beharangozhatta a Földünkért és az emberért való felelősségérzést, a testvériség közös gondolatát, s az együttthaladás és együttboldogulás szükségességét.

Az itteniek tapasztalata után úgy érzem, hogy a Shelter Rocki és a csíkszeredai testvéregyházak közösségének együtt öntött harangja nem fog megrepedni, mert aranyat és ezüstöt, rezet és vasat érő őszinte önmagunkat öntjük hozzá, hogy Ázsia határáról Amerikáig és vissza hirdesse az örök evangéliumot: Szeresd az Istent... és szeresd felebarátodat, mint önmagadat. A szeretet közös teherhordozása Isten törvényének betartása.

Köszönöm a Shelter Rock-i gyülekezet lelkészének, vezetőségének és minden tagjának, hogy meghívásukkal egy életre szóló élménnyel gazdagítottak; köszönöm az irántunk kimutatott szeretetét, ragaszkodását, a nyílt szívet, a segíteni akarást, az anyagi áldozatot. Adja az Isten, hogy a közös harangunk ne csak a két egyházköztség lelkészeinek és családjának lelke szeretetéből legyen öntve, hanem a két gyülekezet minden tagjának lelke szeretetéből, hogy megkongatva hirdessük a példás testvéri szeretetet, s ezzel telessük könnyebbé egymás terhét.

Ezért is hívunk meg titeket egyenként és csoportosan hozzánk, hogy Isten gondolatának egymás mellett és egymással messze zengő harangjai lehessünk a szeretetben és testvériségben. Ámen.

## BŰNBÁNAT - BŰNBOCSÁNAT

Zsolt 32,1.5

Tévedni emberi dolog — tartja a közmondás, és ez így igaz. Ritka, vagy talán nem is létezik ember hiba, a vallás nyelvén szólva: véték, bűn nélkül. Embernek lenni annyi mint hibázni, vétkezni is. Bizony, sokszor vétkezünk mi, emberek — akarva-akaratlanul — Isten és ember ellen egyaránt.

Jól tudta, érezte ezt a Zsoltáríró is. S felismerve hibái, vétkei tömkelegét, a bűnbánat hangján szólal meg, midőn így ír: „Megvallottam neked vétkeket, bűnömet nem takargattam. Elhatároztam, hogy bevalom hűtlenségemet az Úrnak, és te megbocsátottad bűnömet, amit vétettem”. A Zsoltáríró azért bánja és vallja meg bűneit, hogy Istentől bűnbocsánatot nyerjen. Tudta, hogy a bűnbocsánat első feltétele az őszinte bűnbánat, és azt is, hogy „... boldog, akinek hűtlensége megbocsátott, vétke eltöröltetett”.

De hogy a bűnöket meg lehessen bánni, vallani, ismerni kell azokat. Hitfelfogásunk szerint a bűn kétféle lehet: cselekedeti és mulasztási bűn.

Cselekedeti bűn az, amikor valaki bármi rosszat cselekszik. Az ilyenfajta bűn ellen szól — többek között — a Tízparancsolat is, mely megtiltja a bálványimádást, az istenkáromlást, ölést, paráznaságot, lopást, hazudozást, irigykedést. Cselekedeti bűn: Ádám és Éva bűne, amikor megszegik Isten rendelkezését; Kain bűne, amikor megöli testvérét, Ábelt; Jákóbé, aki csalással félrevezeti apját és testvérét; a zsidó népé, mely Isten helyett a pusztában aranyborjút imád. Cselekedeti bűn Dávid király bűne, aki elveszi hű katonája, a hettita Uriás feleségét, míg magát a katonát, halálba küldeti. Bűnt követ el Heródes, aki Betlehemben gyermekeket ölet meg; a másik Heródes, aki fejét véteti Keresztelő Jánosnak. Nagy bűnt követnek el a farizeusok és írástudók, amikor Jézust keresztre juttatják; bűnös a tékozló fiú, aki vagyonát elpazarolva a züllés útjára lép; Saul — a későbbi Pál apostol, aki kezdetben üldözi az első keresztényeket. Példák hosszú sora, ha csak a Szentírást nézzük!

De a való élet is mindennap hozza azokat! Hányszor hallhatunk, olvashatunk a rádióban, sajtóban megdöbbentő, embertelen bűncselekményekről. A televízió hirdójában alkalomról-alkalomra láthatunk letartóztatott bűnözőket: tolvajokat, ráblókat, gyilkosokat. Világszerte növekszik a fiatalok bűnözők száma, akik a kábítószer és alkohol hatása alatt aljas tettek elkövetésére vetemednek. Bűncselekmények oka lehet nemegyszer a szegénység, a nyomor, a nincstelenség. „Tiszta szívvel betörök, ha kell, embert is ölök.” — írja József Attila a nincstelenség miatti kétségbeesése-kilátástalansága tetőfokán. Nagy bűnt követ el az, aki a hatalom székében ülve elnyom népeket és nemzeteket, vagy a béke

ellen, a háború mellett szól és cselekszik. E bűn miatt rengeteget szenvedett már a 20. század embere! S hányszor szenvedett már az ember történelme alatt, a kisebb vagy nagyobb bűnökért, testi és lelki károkat okozva embertársainak és magának is azokkal, vétkezve Isten erkölcsi törvénye ellen.

Március 19-én múlt öt éve, 1990-ben, szemtanúi voltunk a véres marosvásárhelyi eseményeknek, amikor is durván bántalmazták, fél szemétől megfosztották Sütő Andrást, az erdélyi magyarság „szemét, szívét, száját”, nemzetközi szinten elismert író. Nagy bünt követtek el azok, akik ezt cselekedték, de még nagyobbat, akik erre felbíztatták, úszították őket, s szinte megbocsáthatatlan mulasztási bünt azok, akik engedték, hogy ezek a véres események megtörténjenek.

Mert nagy bűn az is, amidőn engedjük megtörténni a bűnt, amidőn semmit sem teszünk megfékezése érdekében, amikor hanyagságból, halogatásból, részvétlenségből, közömbösségből, esetleg rosszindulatból a jót megtenni elmulasztjuk. Ez a mulasztási bűn. Így vétkezett a zsidó pap Jézus könyörülő szamaritánusról szóló példázatában, aki vallási megfontolásból ugyan, de nem segítette a rablók által megvert, kifosztott emberen; a szolgál, aki gazdája pénzét, talentumát nem kamatoztatta, arra hivatkozva, hogy ura kegyetlen. Mulasztási bűn terheli Pilátust, a római helytartót, aki megmenthette volna Jézust, de egyéni érdekeit tartva szem előtt, kezeit mosta és kimondta a halálos ítéletet.

Ötven évvel ezelőtt, 1945. január végén szabadították fel az auschwitzi koncentrációs tábort, ezt a pokolnak is nevezhető megsemmisítő helyet, ahol emberek százezreit — köztük nagyon sok zsidót — végeztek ki, égettek el Hitler bérencei. Hogy milyen súlyos, égbekiáltó bünt követtek el ezzel a népirtással, annak csak Isten a megmondhatója! De az egyik keresztény költő — Lodewijk Cornelis Deij — szerint, mulasztási bűn terheli azokat a tétlen keresztényeket is, akik hagyták vinni, ölni, megsemmisíteni zsidó testvéreiket, s „A zsidóhoz, aki elment” című költeményében így vádolja őket, s köztük önmagát is:

„Egy kézfogás, búcsú, a bőröndre zár...  
Egyetlen zokszót sem ejtve ment el... Ma már  
megértem: hisz nem tudta hinni,  
hogy keresztény létemre hagyom őt vinni.

Félrehajtott fejjel bőröndjét cipelte,  
az auschwitzi úton s a lágér elnyelte.  
Egyetlen zokszót sem... Hisz nem tudta hinni,  
hogy keresztény létemre hagyom őt vinni.

Felnőnek fiaink, a múltról beszélnek,  
az övé majd kérni okát a rémségnek.  
Az enyém áll némán... és nem fogja hinni,  
hogy keresztény létemre hagytam őt vinni.

Hát sajnáltuk, persze, segélyt is gyűjtöttünk,  
néhány gyermeket a vész elől rejtettünk,  
de Auschwitz volt! És bármily szörnyű hinni,  
te is, én is - igen, mi - hagytuk őt vinni.”

Nem vétkezünk, ha kezünk nem üt, de bűn az, ha nem is simogat, segít, amikor várják a simogatást, a segítséget. Nem vétkezünk, ha szánk nem szól rosszat, de bűn, ha jót sem, amikor azt kellene szólnia. Amikor elhanyagoljuk hivatásunk, kötelességünk teljesítését, amikor nem érdekel mások baja, szenvedése, amikor közömbösek vagyunk egyházunk, népünk sorsa iránt, olyankor mindig mulasztási bűn terhel bennünket. Mind ezzel is számolnunk kell, mert az egyik nagy író szerint: „Mindenkinél eljön a pillanat, amikor össze kell vetnie azt a kevés jót, amit tett, mindazzal, amit tehetett volna”. (André Gide) A mulasztási bűnökről találóan szól Jakab levelének írója is: „Aki tehát tudna jót tenni, de nem teszi: bűne az annak”. (4,17)

Végeredményben: a bűn mindenkinek személyes rossz cselekedete, megnyilvánulása. Mi, unitáriusok elvetjük az eredeti bűn tanát, mely szerint Ádám és Éva, a bibliai első emberpár bűnéért mindannyian bűnösök vagyunk. Ez ellen kel ki Ezékiel próféta is, midőn az egyik zsidó közmondást támadja, mely így szól: „Az apák ettek egrest, és a fiak foga vásott el tőle”. (Ez 18,2) Ez Isten igazságossága ellen van, mert szerinte: „... annak a léleknek kell meghalnia, aki vétkezik”. (Ez 18,4) De Isten nem kívánja a bűnös ember halálát — folytatja — „... hanem azt, hogy megtérjen útjáról, és éljen”. (Ez 18,23)

Az őszinte bűnbánat, bűneink beismerése és megvallása Istennek, ennek a megtérésnek az első lépése. Ez vezet el minket Isten bűnbocsánatához. Bűneiért mindenki maga felelős, s azokat mindenkinek személyesen kell megvallania Isten előtt, még életében megbánva rossz cselekedeteit. Mert Dante szerint: „Csak aki életében megbánja bűneit, számíthat megbocsátásra”.

Jézus a bűnösöket hívta megtérésre. Egyik legszebb példázatában: A tékozló fiúban megkapóan mutatja be a bűnös fiú megtérését, aki így vallja meg vétkét: „Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Nem vagyok többé méltó arra, hogy fiadnak nevezz, tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy”. S a jó atya látva az őszinte bűnbánatot, nem béresévé, hanem újra fiává fogadja, boldoggá teszi őt megbocsátó szeretetével.

Az egyik gondolkodó mondja: „Gyűlölöm a bűnt, de szeretem a bűnöst”. Isten, a mi édes Atyánk is így viszonyul bűnhöz és bűnöshöz. Ebben a tudatban próbáljunk megszabadulni gyarlóságainktól, hibáinktól, bűneinktől, hogy méltók legyünk megbocsátó szeretetére. Ezt cselekedjük életünk minden napján, s különösen most, húsvét, Jézus eszméi diadalának ünnepére készülve, hogy őszinte bűnbánat után tisztára mossa lelkünket Isten szeretete, s érezzük, hogy „boldog, akinek hűtlensége megbocsátott, vétke eltöröltetett”. Ámen.

## MEGMARADNI ÖRÖKKÉ

1Jn 2,17

Húsvétkor, mi unitáriusok nem a testi feltámadás kérdésével, hanem az örökélet, a lélek halhatatlanságának hitével találjuk szembe magunk. S míg a többi keresztények ezt hirdetik hittel, vagy csak zengzetesen hangzó szavakkal: Jézus feltámadott! — mi unitáriusok húsvéti hitünknek így adunk hangot: Jézus él!

A felolvasott bibliai vers mindkét felfogást igazolja: „A világ pedig elmúlik, és annak kívánsága is; de aki az Isten akaratát cselekszi, az megmarad örökké”. Kiolvasható ebből a testi feltámadás, de ki a lélek örökélete is.

Azonban kérдем én: láttál-e már kivágott fát, elpusztult, élettelen madarat, láttál-e már koporsóban fekvő, örökre megpihent, elcsendesedett embert? Bizonyára igen. Hajtott-e még a fa új rügyeket, hajtásokat, gyönyörködtetett-e virágai illatával, táplált-e zamatos gyümölcszeivel? Énekelt-e az elpusztult madár szívet vidító, elbűvölő madárdalt? Nyitotta-e a koporsóban fekvő beszédre száját, nyújtotta-e kezét ölelésre, simogatásra? Ugye nem, pedig milyen jó lett volna! S miért nem? Azért, mert Isten megváltoztathatatlan törvénye, hogy mindenben uralkodik a halál, az elmúlás, az enyészet, s akit vagy amit hatalmába kerített egyszer, az örökre rabja marad. E törvényét pedig senki kedvéért meg nem változtatja.

S ha Jézus feltámadt — Isten akarata szerinti élete jutalmául — miért nem követték őt a feltámadásban azok, akik hozzá hasonlóan Isten akaratát cselekedték, vértanúsággal pecsételve meg hitüket? Az első tanítványok, Pál apostol, keresztény vértanúk ezrei, akik boldogan mentek halálba Istenért, Jézusért, a feltámadás reményében? Azért, mert a testi feltámadás egy mítosz, emberi hit, s csak az hisz benne, aki képes elfogadni Jézus istenségét, mely szintén emberek által megállapított dogma, tanítás.

Íme, így lehet tagadni, kétségbe vonni a testi feltámadás tanát, természetesen a békés vitatkozás, fejtegetés határain belül, úgy, hogy ne sértsük senki hitét és vallásos meggyőződését. Különböznél, minden lehetséges a hívőnek — tanította Jézus, s így is hisszük, hogy a mi véleményünk, felfogásunk is igaz számunkra, akik hiszünk benne. Nos, mi a lélek halhatatlanságát hisszük, amely hitünk szerint soha meg nem hal, így nem is kell feltámadnia.

Igazunkat, hitünket Jézus szeretete, nagyszerű eszméi, tanításai igazolják, amelyek túléltek a nagypénteket, a halált, az enyészetet. Ezeket hordozta az ő tiszta lelke életében, s ha ezek örök életűek, akkor az ő lelke is él, s általa él és megmarad Jézus is örökké! Nem fent, mennyeknek nevezett helyen, nem világvége után észlelhető országban, hanem itt, közöttünk, szívünkben és lelkünkben, valahányszor Isten és ember iránti szeretetről mi is bizonyosságot teszünk. Igen, él Jézus bennünk, s hisszük:

élünk mi is szeretete által, lélekben megmaradunk örökké, ha e világ és annak kívánsága elmúlik is. Ennek nagy feltétele azonban, hogy Jézushoz hasonlóan Isten akaratát cselekedjük! S hogy ez így van, hogy aki Isten akaratát cselekszi, az megmarad örökké, ezt Jézusé mellett bizonyítja nagyjaink élete is.

Széchenyi Istvánt a „legnagyobb magyarként” tartjuk számon. Ezt a címet nemzete iránt érzett szeretetéért, a magyar nemzet gazdasági-szellemi életének újjáteremtéséért érdemelte ki. Amikor e nemzet halottnak látszott, Isten „Széchenyit küldé.../ E holttetembe érző szív gyanánt” — írja róla Arany János. „Hogy lenne élet ösztön a halónak,/ Bénult idegre zsongító hatás,/ Reménye a remény nélkül valónak:/ Önérzet, öntudat, feltámadás”. Népe feltámasztásával, Isten akaratát cselekedve nyert örök életet. Mert — folytatja Arany:

„Nem hal meg az, ki milliókra költi  
Dús élte kincsét, ámbár napja múl;  
Hanem lerázván, ami benne földi,  
Egy éltető eszmévé finomul,  
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,  
Amint időben, térben távozik;  
Melyhez tekint fel az utód erénye:  
hajt, remél, hisz és imádkozik”. (Széchenyi emlékezete)

Nagy mesemondónk és írónk, Benedek Elek életével, irodalmi munkásságával szintén népe felemelését szolgálta a sírig. Fia, Benedek Marcell így emlékezik rá:

„Mikor a világban csak az önzés tombolt,  
Mikor minden ember csak magára gondolt  
Minden köteléket a vihar széttépett  
Akkor ölelte ő magához a népet.  
Gyermekek szívéhez szólt szívéből az ének  
S Nagypja lett a Föld minden gyermekének  
Azokat hirdette bűvös-bájos szóval  
Hogy ember s ember közt nincsen választó fal.”

„Haj, bátrak legyenek, akik így szeretnek,  
Zúgó viharában ádáz gyűlöletnek.  
Lappangó farkasok meg ne közelítsék  
Kit védtelenné tett krisztusi szelídség”.

S e szeretetben eltöltött élet után, folytatja az emlékező:

„Árasztja melegét a sír, amelyhez holnap  
S évek múltán is elzarándokolnak.  
Élnek a mosolyok és az édes könnyek  
Élnek a kis mesék és a vaskos könyvek.  
Élnek új sarjai e dús szeretetnek  
Örökre él neve BENEDEK ELEKNEK”. (Emlékezés)

Íme így élnek és maradnak meg örökké azok, akik szeretetben eltöltött életükkel Isten akaratát cselekszik. De — tesszük fel a gyötrő kérdést — mi lesz velünk, akik nem vagyunk Jézusok, Széchenyik, Benedek Elekek, hanem egyszerű emberei a hétköznapiaknak, e földi életnek? Húsvét örömmüzenete mindannyiunkra érvényes: A világ pedig elmúlik, és annak kívánsága is; de aki az Isten akaratát cselekszi, az megmarad örökké. Mindig szeretve, mindig jót cselekedve, jézusi emberekként, Istenben bízva törhetetlen hittel buzgalkodjunk hát akaratát cselekedve, s akkor reménységgel mondhatjuk el a költővel: „ki nevedben buzdul,/ bármennyit küzd és vérez,/ előbb vagy utóbb övé lesz/ a hatalom és a dicsőség!” (Babits Mihály)

S övé az örökkévalóság. Ámen.

Dr. PETER RAIBLE

## "KI AZ ÉN FELEBARÁTOM?"

Lk 10,29

Az Újszövetség egyetlen példabeszédét sem használjuk olyan gyakran, mint az irgalmas szamaritánusról szólót, mely csak a Lukács evangéliumában található meg. Sok teológus vélekedett úgy, hogy ezt a példázatot Jézus valójában sohase mondta el, az késői betoldás az evangéliumba. Azonban az Újszövetség vezető szakértői újabban arra a megállapításra jutottak, hogy a példázat kétségtelenül Jézusnak tulajdonítható, ez az ő tanításának központi eszméje.

A példázat szerint egy törvénytudó próbára akarta tenni Jézust, hogy mennyire jártas az Ószövetségben. megkérdezte tőle: Mester, mit tegyek, hogy az örök életet elnyerjem? — Mi van megírva a törvényben? — kérdezte Jézus. — Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes erődből és teljes elmédből. És felebarátodat, mint magadat. — Jól feleltél. Ezt tedd és élni fogsz! A törvénytudó tovább kérdezett: — De ki az én felebarátom? Jézus az irgalmas szamaritánus példázatával válaszolt.

Egy magános ember ment Jeruzsálemből lefelé Jerikóba. Rablók támadtak rá, kifosztották, megverték és otthagyták. Félholtan feküdt az út mentén. Legelőször egy pap ment arra. Amikor meglátta a tehetetlenül fekvő embert, kikerülte. Valamivel később egy lévita ment el mellette. A szerencsétlen embert nem vette tudomásul, átment az út másik oldalára és otthagya.

Aztán egy szamaritánus ért oda. A Jézus korabeli társadalom kiközösítettje volt, számkivetett, gyűlölt, megvetett személy, de ő mégis a tehetetlen embert megszánta és segítségére sietett. Sebeit bekötözte,



elvitte egy vendégfogadóba, ott ápolta és gondját viselte. Másnap tovább indult, de a sebesültet rábízta a fogadósra, s pénzt is adott neki, hogy viseljen rá gondot, s ha még ezen felül valamit rákölt, amikor visszajön, megadja.

A történet után Jézus kérdezett: A három közül, mit gondolsz, ki volt a felebarátja annak, aki a rablók kezébe esett? Az, aki irgalmas volt hozzá és könyörült rajta — felelte a törvénytudó. Jézus erre azt mondta neki: „Menj el, te is hasonlóképpen cselekedj”

A példabeszéd eszmei mondanivalója az a felhívás, hogy nekünk törődünk és segítenünk kell egymáson; cselekvően kell, hogy egymás felebarátai legyünk. Talán ránk is vonatkozik sokszor, hogy szenvedő felebarátainkat elhanyagoljuk; ugyanakkor felismerjük, hogy egy megvetett csoport tagjai azok, akik igazán gyakorolják a vallás parancsait. Gondoljunk egy olyan csoport tagjaira, akiket mi alsóbbrendűnek, vagy egyenesen minket gyűlölőnek bélyegzünk. El tudunk-e képzelni legalább egyet közülük, aki képes mégis szenvedő felebarátja iránt gondoskodást tanusítani, segítőkészet nyújtani? Jézus azt sugallja, hogy a vallás kinyilatkoztatásai, parancsai üres szavak maradhatnak, mert a vallás igazi értéke a cselekedet. A másokért aggódó, felebarátainkról gondoskodó tetteinkben vajon megnyilvánul-e vallásosságunk? Mert ahogyan Jakab apostol levele fogalmazza: „A hit cselekedet nélkül halott”.

Ma, amikor a világban az elkeseredés szünni nem akar, nagyobb szükségünk van, mint valaha arra, hogy egymást lelkiileg gondozzuk, szeressük. Ha az amerikai unitáriusok képesek valami jót tenni erdélyi unitárius testvéreiknek, a dicsőség, az áldás számunkra nem az ajándékozás, hanem az alkalom, a lehetőség, hogy az egymással való törődés vallását gyakorolhatjuk. Egyben annak a tudata, hogy mi, a fiatal amerikai unitárius egyház a világ legrégebbi unitárius egyházát segíthetjük, ha még szerény mértékben is, ez nem áldozat részünkről, de kiváltság, tiszteletbeli feladat azon föld és nép iránt, kik a mi közös vallásos hagyományunkat ápolták.

Az a tény, hogy az észak-amerikai unitáriusok sokezer mérföld távolságból az erdélyi unitáriusokkal kapcsolatba léptek, nem csupán az egyéneknek egyénektől jövő segítségadás, mint ahogy az irgalmas szamaritánus segített bajba jutott embertársán a jerikói úton. Mi már nem engedhetjük meg magunknak, hogy egyéni segítséget nyújtson csupán; természetesen erre nagy szükség van, de ez nem elég. Nekünk ma irgalmas szamaritánusokká kell válnunk. A Jézus által ránk hagyott példázatban ilyen szamaritánus az az egyén lenne, aki így szól:

„Én többé el nem tűrhetem, hogy a jerikói úton egyetlen utast is bántalmazzanak. Ez megengedhetetlen. Embereket mozgósítok, csoportokat szervezek, akik a jerikói úton az utasokról gondoskodnak. Mi majd az elsősegélynyújtás eszközeivel felvértezve sietünk azok segítségére, akiket megverték és kiraboltak; öröket állítunk, akik a rablókkal szemben vigyázzák az utasok biztonságát. De ezen túl, amikor rablókra lelünk, mindent elkövetünk, hogy a jobbulás útjára vezessük őket, s egy értelme-

sebb életforma lehetőségét kínáljuk fel nekik. Magunkat pedig az „Irgalmas szamaritánusok Társaságának” nevezzük el: és a Jerikóba vezető utat biztonságossá, áldottá változtatjuk, ahol öröm utazni”.

Mindenütt a földkerekségen ma sok olyan embercsoport, közösség létezik, amelyek próbálnak irgalmas szamaritánusként élni; akik a szegényekért, a betegekért, az elesettekért dolgoznak az élet különböző területén, és mindent megpróbálnak, ami erejükből telik, hogy a szenvedők életét elviselhetőbbé, biztonságosabbá tegyék, hogy a tengődés világából a cselekvés mezejére vezessék őket, hogy életükbe örömet vigyenek. Ez gyönyörű vállalkozás, és a gondoskodás valódi vallásos megnyilvánulás, mert ezek a csoportok, ezek az emberek a bűnözés áldozatainak segítségére sietnek, sőt mi több, megpróbálják a bűnözést megakadályozni, azt csírájában elfojtani. Mert jobb, ha senkit nem bántalmaznak a jerikói úton. Ha mi képesek leszünk nagyszerű dolgokat cselekedni egyetlen út mentén, egyetlen vidéken, egyetlen országban, milyen boldogok és elégedettek kellene, hogy legyünk. Hiszen együtt gyakoroljuk közös vallásunkat, hogy az emberiség szenvedését enyhítsük, sőt megelőzzük. Még az is megtörténhetik időnként, hogy büszkékké leszünk önmagunkra a sok jótett miatt.

De ilyenkor örömünket és elégedettségünket zavaró hírek jönnek életünkbe. Bár nincsenek már rablók a jerikói út mentén, de azért ők nem adták fel bűnös életvitelüket, éppen csak más utak mentére, a Jeruzsálembé vezető út mentére költöztek rabolni és gyilkolni. S ami még döbbenetesebb, most már annyi a rabló és garázdálkodó a jeruzsálemi úton, hogy senki se mer útra kelni római katonai kíséret nélkül. És ekkor mi, a jerikói út őrei azt kérdezzük magunktól: „Mi értelme volt az „Irgalmas szamaritánus Társaságot” létrehozni; a rablók csupán helyet változtattak s máshol gyakorolják gonosztetteiket?”

S ebben a kérdésben egy újabb igazság tűnik fel. Közülünk egy sem lehet biztonságban. A mi vallásos, hitből fakadó munkánknak soha nincs vége, mindaddig, amíg a világ összes útjai minden ember számára nem válnak biztonságosakká.

„No, de — mondja a realista — ez teljességgel lehetetlen, annyi őrt a világ nem tud biztosítani, hogy minden útja biztonságos legyen; mi, gyakorlati emberek ezt a lehetetlent meg sem próbáljuk megvalósítani”

Gondoljuk csak meg, az-e az egyetlen megoldás, hogy mind több orvosi elsősegélynyújtási állomást és mind több közlekedési rendőrt állítsunk az utak mentére szerte a világon? Persze, hogy nem ez. Az ideális megoldás mi volna hát? Az igazi tennivaló az, hogy nem az utakat kell ellenőriznünk, hanem olyan világot kell teremtenünk, amelyben nincsenek rablók. Tehát amire igazán szüksége van az emberiségnek, azok az irgalmas szamaritánusok, akik arra próbálnak választ keresni, hogy mi indítja végsősoron az embereket a bűnözésre. S aztán mi majd irgalmas szamaritánusok megpróbáljuk a bajokat orvosolni. Elejét próbáljuk venni annak a hadjáratnak, mely a világ utait hivatott a bűnözőktől megtisztítani. Természetesen ez lehetetlen feladat. Azonban nem egyszer bocsátkozunk

ilyen vállalkozásba Pl. az Egyesült Nemzetek Szövetsége keretében — mégha néha sikertelenül is —, hogy békét vigyünk oda, ahol háború dúl, konfliktus áll fenn. Azt is tudjuk, hogy még nem is olyan régen, kíméletlen betegségek pusztítottak a földön, mint pl. a himlő, ami mára teljesen eltűnt. Az orvostudomány irgalmas szamaritánusai felszámolták a himlőt. Hasonló sikereket más betegségek gyógyításában is felhozhatunk, olyanokéban, amelyek valaha kíméletlenül pusztították az emberek millióit.

Az irgalmas szamaritánusok rövid távon ritkán kerülnek ki győztesként. De minden nemzedék irgalmas szamaritánusai újból és újból segítőt toboroznak ügyük számára olyan emberek közül, akik merik a munkát továbbfolytatni, hogy a béke és az emberi jóakarát, az egymással törődés-világát megteremtsék.

Több mint 300 évvel ezelőtt egy reményvesztett és üldözött csoport menekült Lengyelországból: a lengyel unitarizmus hősei vették magukra a száműzöttség igáját és ősi földjükről Erdély felé közeledtek. A történelem őrzi annak az emléket, hogy a tíz országok, ennek a városnak — Kolozsvár — az unitárius hívei, annak a hírére, hogy lengyel menekült testvéreik közelednek, elébük mentek, hogy őket testvéri öleléssel és megosztott kenyérrel köszöntsék, befogadják maguk közé, menedéket, oltalmat nyújtsanak nekik országukban. A gondoskodás, az egymással törődés, az irgalmas szamaritánusi segítség e gyönyörű története Kolozsvár örök dicsőségére hangzik el újból és újból, amíg csak hitünk él.

Ma már azonban többre kötelez vallásunk: jobb szamaritánusoknak kell lennünk, hogy sehol a világon többé elő ne forduljon, hogy unitáriusokat hitük miatt üldözzék és szülőföldjük elhagyására kényszerítsék. És nekünk, unitáriusoknak, a föld kerekéségén össze kell tartanunk, egyetlen testvérünket se hagyjuk kiszolgáltatottságban az üldözők kezén. De ezen túl is, küzdenünk kell, hogy egyetlen vallás, sehol a világon, ne essék áldozatául a vallási türelmetlenségnek; nekünk jobb szamaritánusoknak kell mindenütt a vallásszabadság zászlaját magasra emelnünk.

És végsősorban mindent el kell követnünk, azért a napért, amikor ezen a földön emberek vallási különbség miatt egymást sehol nem fogják gyűlölni, és saját vallásukat a mások hitének eltiprása, szenvedése árán nem fogják gyakorolni. Az a nap, akármilyen sokára is, de eljön, és én hiszem, hogy az ezt munkáló irgalmas szamaritánusok előcsapatában a világ valamennyi unitáriusa az élen lesz.

Mi tudatában vagyunk annak, hogy a vallást gyakorolni kell, és hogy a földkerekség valamennyi lakója az egymás iránti megbecsülés és tisztelet forrásává kell, hogy váljék.

A jó szamaritánusok ma még nem tudnak győzedelmeskedni, de hitünket kitartással kell őriznünk és gyakorolnunk. Irgalmas szamaritánusokként kezdjük enyhíteni a szükségben lévők szenvedését. Aztán irgalmas szamaritánusokká nőjük ki magunkat, akik azoknak is segítségére sietünk, akiket sohasem fogunk ismerni, és a szenvedések okát próbáljuk kiküszöbölni szerte a világon. De tovább álmodunk, mert mi a prófétai hit gyermekei vagyunk, akikben az isteni szikra munkálkodik, és vezeti a

jó szamaritánusokat egy szebb világ, Istenországának ezen a földön való megvalósítására.

Messziről jöttünk közétek. Vendégszeretetek, kitartásotok, mellyel a sok történelmi megpróbáltatás közepette közös hitünket századokon át megőriztetek és ápoltatok, valamint kölcsönös, együttes erőfeszítésünk — mindenikünk a maga hazájában — mind egy-egy lépés előre azon az úton, mely az Istenországát valósággá teszi ebben a világban. Együtt küzdünk, együtt dolgozunk; mi a szeretet és a kölcsönös gondoskodás népe vagyunk; az egy Isten teremtő akaratát törekedünk cselekedni minden nap és mindörökké. Ámen.

*Elhangzott a kolozsvári belvárosi unitárius templomban 1995. május 14-én; angolból fordította dr. Gellérd Judit.*

## ESZMÉK, GONDOLATOK

*Isten akaratának teljesítését tartom a kereszténység első és utolsó céljának... A hit csak eszköz, az Isten akaratának való engedelmisség pedig maga a cél. (E. W. Channing)*

*Uram, add, hogy mindig azt tegyem, amitt imádságomban kértem. (Morus Tamás)*

*A tudomány nem ismer teljes felbomlást, végleges megsemmisülést. Ez a körülmény erősíti hitemet, amely szerint valamiképpen folytatódik létem a halál után. (Werner von Braun)*

*A saját halálával meghal az ember, de mások halálával együtt kell élni. (Masa Kolenkt)*

*Isten annyira bíz az emberben, hogy még a legreménytelenebb helyzetben is talál számára kiutat. (Carlo Carretto)*

*Én hiszek a testvériségben: a színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet. Nemzet ne a nemzet ellen barcoljon: hanem az ellen, ami minden nemzet nagy veszélye: az elnyomás és a rombolás szelleme ellen! (Babits Mihály)*

*Ha a fecske levert fészket ismét újra és újra tudja rakni s legfőlebb az üldözését okolva, más ereszt alatt keres védelmet; rommá dőlt életterv vagy vesztett vagyon miatt miért csüggedjen el éppen az ember, ki egyedül bír értelemmel s egyedül hisz a Gondviselésben? (Kemény Zsigmond)*

*Dolgoznunk kell, ha élni akarunk. (Kós Károly)*

*Jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok. S azt meg kell védened. (Füst Milán)*

*Kockáztathatunk mindent a bazáért, de a bazát kockáztatnunk semmiért nem szabad. (Deák Ferenc)*

*Jöhet idő, hogy emlékezni bátrabb dolog lesz, mint tervezni. (Illyés Gyula)*

*A vallás tökéletesen pótolja a filozófiát, de a filozófia sohasem pótolhatja a vallást. (Gyulai Pál)*

# EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

---

## *Egyházi Képvisező Tanács*

1995. június 22-én tartotta II. évnegyedi rendes ülését, melynek tárgysorozatán a következő ügyek szerepeltek: jelentés a március 21 — június 21. között elnököleg elintézett fontosabb adminisztratív és gazdasági ügyekről, az állandó bizottság jegyzőkönyvei, A Protestáns Teológiai Intézet Szabályzata, a lelkészképzéssel kapcsolatos ügyek, a Teológiai Intézet 1995-96. tanév I. évfolyamára felvehető hallgatók számának — 6 fiú és 1 leány — meghatározása, egyházunk külföldi kapcsolatai, a dévai Dávid Ferenc Emléktábla helyreállítása, a D.F. Ifjúsági konferenciájának és a zsilvölgyi tanulók homoródi táborozásának támogatása, pénzügyi kérdések, valamint a Nyugdíj- és Segélypénztár ügyei.

## *Lelkészi értekezletek*

A II. évnegyedi lelkészi értekezleteket 1995. június 8-15. között tartották: a kolozs-tordai egyházkörben június 8-án Alsófelsőszentmihályon, a maros-küküllői egyházkörben június 12-én Magyarsáron, a székelykeresztúri egyházkörben június 14-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkörben június 15-én Székelyderzsben, a háromszék-felsőfehéri egyházkörben június 13-án Olthévízen.

Az értekezleten dr. Erdő János püspök: A keresztség és az erdélyi unitarizmus, és dr. Rezi Elek teológiai tanár: A keresztség értelmezése napjainkban c. előadások kerültek megbeszélésre. Az értekezleteken dr. Erdő János és dr. Rezi Elek képviselték az egyházi központot.

## *Lelkésznevelés*

A Protestáns Teológiai Intézetben a II. félév előadásai 1995. május 12-én fejeződtek be. A vizsgaidőszak május 15-től június 23-ig tartott.

A húsvéti és pünkösti ünnepek alkalmával a hallgatók legációk szolgálatokat végeztek.

Az évzáró ünnepélyt június 25-én tartották. A templomban a lelkészi szolgálatot dr. Erdő János püspök végezte; az évzáró ünnepélyen dr. Geréb Zsolt számolt be az Intézet 1994-95. tanév tevékenységéről, majd sor került a jutalmak kiosztására.

## *Énekvezérképzés*

1995. május 9-én László Árpád a homoródszentmártoni egyházközség tagja énekvezérképesítő vizsgát tett és képesítést nyert az énekvezéri szolgálatra.

1995. június 27-én a marosvásárhelyi Református Kántortanító Képző Intézet öt unitárius végzett tanulója énekvezérképesítő vizsgát tett a

következő osztályzattal: Fekete Edit: 7,00, Füzi Edit: 7,80. Hunyadi Mária: 9,60, Jenei Tünde: 8,80 és Kapusi Mária: 7,80. Nevezettek az Énekvezérképítő Bizottság énekvezéri szolgálatra képesítetteknek nyilvánította.

### *Dávid Ferenc Egylet*

Az egylet a II. évharmadban 3 felolvasó ülést tartott: április 23-án Fekete János, a székelykeresztúri unitárius gimnázium igazgatója tartott előadást: A felekezeti iskolák jelentősége az erdélyi oktatásban címmel. Márkos Albert és Rónai Ádám zeneszámai és Vitályos Ildikó színművész nő szavalata egészítette ki az ülés műsorát. A május 21-én tartott ülésen Molnos Sára tanárnő tartott előadást: „Viharaimban csoda-szivárvány, dicsőség néked, anyám” címen és a kolozsvári unitárius gimnázium diákjai anyáknapra verseket és énekeket adtak elő. Június 18-án Almási István professzor tartott előadást: A népek testvériségének eszméje Bartók Béla műveiben; Márkos Albert, Rónai Ádám és Búzás Pál Bartók műveket adtak elő, Katona Éva színművész nő szavalt

### *SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK*

*Benedek Mihály* bözödi segédlelkész 1995. április 1-től kinevezést nyert rendes lelkésznek a bözödi egyházközségbe.

*Fekete Levente* sepsikőröspataki lelkész 1995. május 1-től, választás alapján, a nagyajtai egyházközségbe neveztetett ki rendes lelkésznek.

*Nagy Attila* kökői gyakorló segédlelkész 1995. június 30-tól állásáról lemondott és világi pályára lépett.

● *Megalakult az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa* a Boston melletti Essexben 1995. március 23-26. között. A szervezet hitelvei és céljai: Lelkiismeretszabadság és egyéni gondolkodás a hit kérdéseiben; minden ember veleszületett értéke és méltósága; igazság és részvétel az emberi kapcsolatokban; a demokratikus alapelvek iránti elkötelezés. A tanács célja: szolgálni Istent és az emberi közösséget; kinyilvánítani élő hagyományunk sokszínűségét; elősegíteni és munkálni a tagcsoportok kölcsönös támogatását; terjeszteni hitelveinket és eszményeinket szélesebb körben a világon.

A megalakult szervezet megválasztotta tisztikarát a következő összetételben: elnök David Usher (Egyesült Államok), alelnök: dr. Szabó Árpád (Románia), titkár: Clifford Reed (Anglia), pénztáros: Jill McAllister (Egyesült Államok), rendkívüli tag: Wolfgang Jantz (Németország).

E.K. Tanács az 1995. június 22-én tartott ülésén elfogadta a Tanács alapszabályzatát és kimondta Egyházunk csatlakozását az Unitárius Univerzalista Nemzetközi Tanácshoz.

● *Szentgyörgyi Sándor* lelkészt a désfalvi egyházközség 1995. április 2-án iktatta be tisztségébe. A beiktatást Kolcsár Sándor esperes és Török Elek köri jegyző végezte. A beiktató istentiszteleten részt vett és prédikált dr. Erdő János püspök.

● *Az Angol Unitárius Egyházat* 1995. április 11-22 között meglátogatta dr. Erdő János püspök. Látogatást tett az Egyház londoni központ-

jában, a manchesteri Unitarian College lelkészképző intézetben, istentiszteletet tartott a Leeds-i és az Urmston-i egyházközségekben. Részt vett az Egyház Chesterben tartott évi közgyűlésén. Tárgyalásokat folytatott közös egyházi ügyeinkről.

● *A chicagói Meadville/Lombard Teológiai Intézet* 1995. május 26-28. napjaiban ünnepelte meg a lelkészképző főiskola fennállásának 150. évfordulóját. Egyházunk üdvözölte az amerikai unitarizmus történetében jelentős szerepet játszott iskolát.

● *Tabajdi Csaba magyarországi államtitkár* 1995. június 8-án látogatást tett Kolozsváron és megbeszélést folytatott a magyar történelmi egyházak vezetőivel. A megbeszélések rendjén sorra került az elvett egyházi vagyon visszaszolgáltatása, a felekezeti oktatás és az anyanyelvi iskolahálózat biztosítása a legalsó szinttől a legfelsőbbig.

● *A Brassai Sámuel líceumban* június 10-én tartották meg a ballagást és június 15-én az évváró ünnepélyt. A ballagáson Bálint B. Ferenc lelkész, az évvárón dr. Erdős János püspök képviselte egyházunkat.

### *Halottunk:*

*Kereki Gábor*, ny. lelkész 1995. május 25-én, 80 éves korában Angliában elhunyt. Teológiai tanulmányait a Teológiai Akadémián Kolozsvárt végezte 1935-ben. Lelkeszi szolgálatát 1935-1947 között a budapesti és kocsordi, majd Angliában 1949-1961-ben a Tenterden-i és Northiam-i, valamint a Croydoni-i egyházközségben végezte 1961-től 1984-ig. Pihenése legyen csendes, emléke áldott.



## KÖNYVSZEMLE

---

Gyöngyössy János, Kerny Terézia és Sarudi Sebestyén József: *Székelyföldi vártemplomok*. Budapest, 1995, 240. Tájak- Korok- Múzeumok Könyvtára 5. száma. Szerkesztő: Éri István; lektor: Kovács András; fordítók: Kovács András (román) és Wellmann Nóra (német).

A könyv egy „autodidakta” vegyészmérnök-kutató másfél évtizedes gyűjtő és feldolgozó munkája, mely 25 vártemplom leírását, rajzait, felméréseit, terjedelmes bibliográfiáját tartalmazza. Eredetileg az Erdélyi Múzeum-Egyesület helytörténeti pályázatán első díjjal jutalmazott munka, melynek kiadását Sarudi Sebestyén József művészettörténész javasolta a Tájak- Korok- Múzeumok Egyesületénél.

A székelyföldi vártemplomok legtöbbjéről a korábbi ismertetések hiányosan adtak számot, főleg az erődítés alapjaként szolgáló templomok építéstörténete, belső kiképzése, felszerelése, módszeres vizsgálata, dokumentálása tekintetében. E kérdésekkel a szerző — Gyöngyössy János sem foglalkozott mélyrehatóbban. Munkatársként, e feladatok elvégzésére, sikerült megnyernie Gyöngyössy János mellett Kerny Terézia és Sarudi Sebestyén Józsefet, akik nemcsak az adatgyűjtésben, hanem helyszíni, kiegészítő dokumentálásban is jelentős munkát vállaltak.

A megfelelő illusztráltság érdekében új, a külső és belső színes fényképfelvételeket Sarudi Sebestyén József készítette el; a kutatástörténet összefoglalása Kerny Terézia munkája.

A kötet végleges megszövegezése, a topografikus leírás egységesítése Gyöngyössy János, Kerny Terézia és Sarudi Sebestyén József közös munkájának tekinthető. A kézirat véglegesítésében nagy segítséget nyújtott Kovács András művészettörténész; neki köszönhető a román nyelvű rezümé és a képaláírások fordítása is.

A 25 székelyföldi vártemplom névjegyzéke:

Alsócsernáton, ref. templom (Háromszék), Bikfalva, ref. templom (Háromszék), Bölön, unit. templom (Háromszék), Csíkkarcfalva, rom. kat. templom (Csíkszék), Csíkrákos, rom. kat. templom (Csíkszék), Csíkrákos, rom. kat. templom (Csíkszék), Csíkszentgyörgy, rom. kat. templom (Csíkszék), Csíkszentmihály, rom. kat. templom (Csíkszék), Csíkszentmiklós, rom. kat. templom (Csíkszék), Dálnok, ref. templom (Háromszék), Esztelnek, rom. kat. templom (Háromszék), Feltorja, ref. templom (Háromszék), Gidófalva, ref. templom (Háromszék), Homoródszentmárton, unit. templom (Udvarhelyszék), Illyefalva, ref. templom (Háromszék),

Kézdiabíbis, ref. templom (Háromszék), Kézdiszentlélek, rom. kat. templom (Háromszék), Lemhány, rom. kat. templom (Háromszék), Maksa, ref. templom (Háromszék), Nagyajta, unit. templom (Háromszék), Sepsiar-kos, unit. templom (Háromszék), Sepsibodok, ref. templom (Háromszék), Sepsiszentgyörgy, ref. templom (Háromszék), Székelyderzs, unit. templom (Udvarhelyszék), Uzon, ref. templom (Háromszék), Zabola, ref. templom (Háromszék).

A könyvet kiegészítik: Rövidítések, Felhasznált irodalom, Helység-névtár, Rajzok és Képek jegyzéke, az Illusztrációk mutatói helységek szerint, német és román nyelvű összefoglalás.

A könyv Entz Géza művészettörténész emlékének szól.

Indokolt a szerkesztő megállapítása, hogy a "Székelyföldi vártemplomok" megjelenítése legalább részben pótolja a magyar építészet és művészettörténet szempontjából jelentősnek mondható erődített templomtípusról meglévő hiányos ismereteinket. Egyben mind az erdélyi, mind a magyarországi történelmi emlékei iránt a szélesebb közönség-igényt is ki tudja elégíteni.

Gyöngyössy János és munkatársai elismerésre méltó munkával gazdagították a magyar építészeti és művészettörténeti irodalmunkat. A szerzőket a megkezdett munka folytatására buzdítjuk és kérjük. Múltunk megismerését szolgáló könyvet olvasóink figyelmébe ajánljuk.

( - )

*Religion and Human Rights in Europa.* Edited by Robert Traer. 1995; 192. *Vallás és emberi jogok Európában.* Az IARF — Unitárius Világszövetség — 1994. július 18-22. között Kolozsvárt tartott teológiai konferencián elhangzott előadások. Kiadó: Robert Traer, az IARF főtitkára. 1995; 192.

A konferencián elhangzott előadásokat a szerkesztő négy fejezetben mutatja be.

I. *Egyház és állam*, amellyel 4 előadás foglalkozik:

- 1) A. Gounelle: Az emberi jogok teológiai alapja
- 2) B. Reymond: Az egyház és állam közötti kapcsolat építészeti motívumai

3) P.B. Godfrey: Az igazságosság

4) R. Traer: Hit az emberi jogokban. Kihívásunk az 1990-es években

II. *Partikuláris összefüggések Európában* c. témáról 11 előadás hangzott el:

1) N.U. Balsiger: Egyház és állam Svájcban

2) E.H. Cossee: Vallás és emberi jogok Hollandiában

3) A. Gounelle: Szekularitás Franciaországban

4) A.D. Krindach: Vallás és állam közötti kapcsolat fejlődése a volt Szovjet köztársaságokban 1992—1994 között

5) Orbókné Szent-Iványi Ilona: Vallás és emberi jogok Magyarországon

6) H.E. Harmell: Jelentés a törvény és vallás helyzetéről 1989-1994 között Magyarországon

7) G.D. Chryssides: Új vallásos mozgalmak Magyarországon és Angliában

8) A. Ruston: Egyház és állam; liberális vallásos tapasztalat Angliában 1790-től

9) C. Reed: Az Államegyház és állam kapcsolatai Beckettől, valamint a vallásszabadság Angliában

10) D.G. Nixon: „Eddig sötétségben voltunk”: Man-bibliafordítás, mint kulturális tekintély

11) D. Steers: Vallás és konfliktus Észak-Írországon

III. *Kisebbségi jogok Romániában* c. kérdést 4 előadás tárgyalta:

1) Erdő János: Az erdélyi unitáriusok küzdelme az emberi jogokért

2) Gellérd Judit: A türelemért és emberi jogokért folytatott négy évszázados küzdelem tükröződése az erdélyi unitárius prédikációkban

3) Tokay György: Társadalmi összefüggések és emberi jogok Romániában

4) Harrington Donald és Anikó: Emberi jogok Kelet-Európában

IV. *Az emberi jogok védelmének stratégiáját* 3 előadás ismertette:

1) R. Traer: Emberi jogok nemzetközi támogatása

2) G. Gebhardt: Vallás és Béke Világkonferencia, tevékenysége az emberi jogok érdekében

3) R. Traer: A vallásszabadság támogatása. Az intervenció stratégiája.

Az IARF tevékenysége, amint a konferencia előadásáiból is kitűnik, arra irányul, hogy a különböző tagcsoportok és vallási közösségek között megértést, tiszteletet és együttműködést teremtsen az emberi jogok védelme érdekében. Az IARF tagcsoportjai sok kérdésben különböznek egymástól, de egyik abban a meggyőződésben, hogy a béke csak akkor valósul meg, ha az egyházak és vallási közösségek békében élnek.

( - )



**ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!**

***A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 1000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariana, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9.) lehet befizetni.***

***Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.***

***Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.***

Megrendelés száma 681/95

Készült a GLORIA Nyomdában

Kolozsvár — Telefon: 064/197744; 064/197788





